

**ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТ-
РІШНІХ СПРАВ**

В.Ю. Калугін, С.М. Смоков, І.В. Федоров

ОСНОВИ СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

Одеса 2021

УДК 343,102(075)
К 176

**Рекомендовано до друку
навчально-методичною радою
Одеського державного університету внутрішніх справ
(протокол №7 від 17.12.2020 р.)**

Рецензенти:

Гловюк І.В. професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;
Заєць О.М. - професор кафедри кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Авторський колектив:

Калугін В.Ю. – доцент кафедри кримінального процесу, факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування ОДУВС кандидат юридичних наук, доцент;
Смоков С.М. - професор кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування ОДУВС кандидат юридичних наук, професор.
Федоров І.В. – старший викладач кафедри кримінального процесу, факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування ОДУВС кандидат юридичних наук.

К176 В.Ю. Калугін., С.М. Смоков, І.В. Федоров

Основи слідчої діяльності: Навчальний посібник // Одеський державний університет внутрішніх справ - 2-е вид.- Одеса: ОДУВС, 2021. – 248 с. Сер.:Навч.посібники).

ISBN 978-617-7633-13-5

© В.Ю. Калугін, С.М. Смоков, І.В. Федоров 2020

Перелік умовних скорочень

НОП – наукова організація праці
МВС- Міністерство внутрішніх справ
НПУ – Національна поліція України
ЗВО – здобувачі вищої освіти
ЄРДР - Єдиний реєстр досудових розслідувань
КПК- Кримінальний процесуальний кодекс
КК- Кримінальний кодекс
НСРД - негласні слідчі (розшукові) дії
СОГ- слідчо-оперативна група
ОВС- органи внутрішніх справ
СБУ- Служба Безпеки України
КМУ - Кабінет Міністрів України
ОТЗ - оперативно-технічні засоби
ОРД- оперативно- розшукова діяльність
ОРЗ- оперативно-розшукові заходи
ОРС- оперативно-розшукова справа
ЖЕУ- житлово-експлуатаційне управління
ІБД - інтегрований банк даних
ІПС - інформаційно- пошукова система
АБД - автоматизований банк даних
ІНБД- інтегрований національний банк даних
ЄО - журналі єдиного обліку заяв і повідомлень
про кримінальні правопорушення та інші події

Зміст

Передмова	6
Розділ 1. Основи наукової організації слідчої діяльності	7
1.1. Поняття наукової організації праці слідчого	7
1.2. Взаємодія слідчих з іншими структурними підрозділами правоохоронних органів	22
1.3. Інформаційне забезпечення слідчої діяльності	33
1.4. Психологічне забезпечення слідчої діяльності.....	45
Розділ 2. Діяльність слідчого дізнавача, щодо забезпечення виконання завдань кримінального провадження	54
2.1. Застосування слідчим, дізнавачем заходів забезпечення кримінального провадження	54
2.2. Застосування слідчим, дізнавачем запобіжних заходів	66
2.3. Затримання слідчим, дізнавачем осіб за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення	88
2.4. Діяльність слідчого дізнавача, щодо відшкодування (компенсації) шкоди завданої кримінальним правопорушенням	98
2.5. Застосування заходів забезпечення безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні	105
Розділ 3. Діяльність слідчого, дізнавача та прокурора під час досудового розслідування	117
3.1. Діяльність слідчого, дізнавача та прокурора на початку досудового розслідування	117
3.2. Загальна характеристика, порядок проведення та процесуальні особливості фіксації слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій	123
3.3. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні	177
3.4. Використання слідчим спеціальних знань у кримінальному провадженні	181
3.5. Повідомлення про підозру	192
3.6. Діяльність слідчого при зупиненні та закінченні досудового розслідування	201
Рекомендована література	218

ПЕРЕДМОВА

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. суттєво модернізував порядок здійснення кримінального провадження, запровадив низку нових інститутів, до яких слід віднести: особливий порядок початку досудового розслідування, визначення заходів забезпечення кримінального провадження; інститут слідчого судді, негласних слідчих (розшукових) дій, особливий порядок фіксації гласних та негласних слідчих розшукових дій, тощо.

Аналіз його новацій свідчить про те, що законодавець не просто оновив кримінальне процесуальне законодавство, а здійснив його докорінні зміни, що, по суті, мають наслідком зміну парадигми кримінальних процесуальних відносин, сталих підходів до розуміння його засадничих положень.

Однак, поза межами кримінального процесуального законодавства залишилися питання, що стосуються організації робочого місця слідчого, порядку реєстрації заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, взаємодії правоохоронних органів, які виникають у ході кримінального провадження, значення спеціальних знань та використання їх результатів; забезпечення безпеки осіб, які приймають участь у кримінальному судочинстві, а також проблеми інформаційного та психологічного забезпечення слідчої діяльності.

Зазначені аспекти зумовили необхідність розробки посібника з основ слідчої діяльності, побудованого на оновлених концептуальних підходах до визначення змісту діяльності слідчих дізнавачів, детективів, у якому було б систематизовано та комплексно проаналізовано як норми чинного Кримінального процесуального кодексу України, Законів, та інших нормативно-правових актів, які регулюють правовідносини у сфері кримінального судочинства.

Навчальний посібник «Основи слідчої діяльності» присвячений вивченню загальних організаційних положень слідчої діяльності, використанню інформації, отриманої в ході розслідування кримінальних правопорушень, у доказуванні обставин вчиненого кримінального правопорушення, інформаційного та психологічного забезпечення розслідування, а також особливостям тактики проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій. прийняття заходів щодо забезпечення відшкодування завданої злочинними діями збитків та проведення інших процесуальних дій, що направлені на встановленні об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Навчальний посібник передбачає закріплення у здобувачів вищої юридичної освіти теоретичних знань і професійних навичок щодо обраної спеціалізації; організаторських здібностей, організації робочого місця слідчого, реагування на заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення, застосування заходів забезпечення кримінального провадження,

взаємодії підрозділів НПУ в ході розслідування, порядку та методики проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, які були отримані у ході вивчення навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Криміналістика» «Досудове слідство», «Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій» та інших.

Навчальний посібник буде корисним для студентів юридичних вищих навчальних закладів, аспірантів, викладачів, науковців у практичній діяльності працівників правоохоронних органів та суду.

Розділ 1. Основи наукової організації слідчої діяльності

1.1. Поняття наукової організації праці слідчого

Наукова організація праці слідчого (НОП) в теоретичному плані є система знань стосовно оптимального співвідношення методів та умов праці слідчого, для забезпечення її ефективності, вдосконалення, а також професійного та морального розвитку слідчого. У практичному плані НОП слідчого - це реалізація зазначених знань. Ця система обумовлена вимогами норм кримінального процесуального права, положеннями і рекомендаціями криміналістики, та нормативними документами Міністерства Внутрішніх справ України, щодо діяльності слідчих підрозділів.

Метою НОП слідчого, є досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах робочого часу, матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, збереження здоров'я працівників, забезпечення високого рівня їхньої працездатності та задоволеності своєю професійною діяльністю.

Досягнення зазначеної мети має включати такі напрямки:

- 1) удосконалення нормування слідчої діяльності;
- 2) раціональну організацію робочого часу слідчих;
- 3) раціоналізацію трудових операцій слідчих;
- 4) створення і використання найбільш сприятливих умов для роботи і відпочинку слідчого;
- 5) удосконалення практики, форм і методів матеріального та морального стимулювання слідчих;
- 6) зміцнення дисципліни та законності у діяльності слідчого апарату;
- 7) удосконалення організації професійного відбору, підготовки та підвищення кваліфікації слідчих.¹

Створення необхідних матеріальних умов для роботи слідчого, оптимізація використання часу і режиму праці

Умови роботи слідчих диференціюються на *зовнішні* (службовий кабінет, канцелярське обслуговування, забезпеченість зв'язком, транспортом і т.і.) і *внутрішні*, «мікроклімат колективу», тобто міжособистісні стосунки всередині слідчого підрозділу.

Розглянемо спочатку *зовнішні* умови. Основну частину роботи слідчий виконує у своєму кабінеті. У ньому потрібно створити таку обстановку, щоб було зручно: вивчати документи, а також нормативно-правові акти; проводити допити і деякі інші слідчі дії, вести телефонні переговори; досліджувати речові докази; ретельно аналізувати матеріали провадження. При обладнанні кабінету важливо враховувати необхідність збереження таємниці слідства. Кабінет повинен бути достатньо офіційним і представницьким мати зру-

¹

Ефимичев С.П., Порубов Н.И. Вопросы внедрения НОТ в следственную работу. – Волгоград, 1976. – 63 с.

чні меблі, відповідати вимогам ергономіки, тобто бути достатньо просторим, правильно пофарбованим і освітленим, в ньому повинна підтримуватися оптимальна температура (від + 18 до 24°C), оснащений засобами сучасної оргтехніки- персональним комп'ютером, міським телефоном.

Слідчий втрачає багато сил і робочого часу на пошук довідкових відомостей, у тому числі адрес і номерів телефонів експертних установ, лікарень, підприємств, розкладу руху літаків та потягів. Тому оснащення службового кабінету повинно включати необхідні *довідкові матеріали* а також кодекси, бажано коментовані, інші нормативно-правові акти.

Оскільки процесуальні документи мають бути написані на українській мові, слідчому необхідні *словники і довідники з української мови*.

Особливої уваги заслуговує *телефонна книга*, у якій крім міських абонентів, повинен бути спеціальний телефонний довідник з найбільш необхідними відомостями, (телефонів адвокатів, експертних бюро, спеціалістів, перекладачів та інші).

У кабінеті має бути: персональний сейф (металева шафа) для зберігання документів; контрольно наглядові провадження у якому зберігаються копії звітів про результати роботи, «робоча папка, слідчого» з бланками процесуальних документів та іншими предметами, необхідними для швидкого реагування на виклики.

Розслідування майже завжди пов'язане з необхідністю виконувати великий обсяг роботи. Особливо великих зусиль вимагає одночасне розслідування кількох кримінальних проваджень. Тому слідчі часто працюють з перевантаженням, у тому числі в позаурочний час. Сказане переконує в необхідності найбільш раціонального використання часу, оптимального розподілу його між різними діями слідчого. При цьому треба мати на увазі потреба в деякому резерві часу, наявність якого є однією з умов забезпечення ритмічності роботи, що приносить найкращі результати.¹

Будь-яка робота рано чи пізно стомлює. Перевтома завжди небажана, оскільки часто викликає дратівливість, підвищену збудливість, млявість, головні болі, безсоння часом і, в кінцевому рахунку, зниження працездатності. Уникнути цього в слідчу роботу можна шляхом раціоналізації використання слідчим відповідного бюджету часу.

Можливо сформулювати ряд порад, які б забезпечили раціональне використання робочого часу.

1. Перед початком будь-якої роботи слід з'ясувати які цілі вона переслідує і чи повинен її виконувати сам слідчий, а також чи не доцільно її доручити іншим виконавцям (помічники, придані сили, секретарі- машиністки).

2. Слідчий не повинен шкодувати зусиль на підготовку того чи іншого заходу (визначити засоби і методи, послідовність виконання трудових операцій, необхідних помічників, усвідомити цілі майбутньої роботи). Така

¹ Порубов Н.И. Научная организация труда следователя. – Мн.: Выш. школа, 1970. – 260 с

підготовка повністю окупує витрачений на неї час і вселяє впевненість у успіху.

3. У міру необхідності виконувати роботу із застосуванням аудіо-відео техніки, копіювального апарату, персонального комп'ютера, в досконало оволодівши цими засобами оргтехніки.

4. При вирішенні стандартних розумових задач користуватися відповідними пам'ятками і схемами.¹

Правильний режим праці та відпочинку не треба розуміти надто спрощено. Відомо, що багато слідчих плідно працюють протягом усього робочого дня.

На самопочуття слідчого позитивний вплив мають мікропаузи, 5–10 ти хвилинні перерви. Частоту і тривалість мікропауз доцільно встановлювати виходячи з напруженості роботи. Якщо робота різноманітна, наприклад, допит змінюється складанням постанови про призначення експертизи, потім поїздка до певної установи, така зміна діяльності сама по собі полегшує працю, перерви для відпочинку можуть бути рідше і коротше. Навпаки, при одноманітній роботі, стомлює більшою мірою, мікропаузи потрібно робити частіше.

Внутрішні умови

Створення сприятливого психологічного клімату в колективі

Колектив, у якому робоча атмосфера характеризується не тільки розумною, справедливою вимогливістю, суворим, і постійним контролем за виконанням завдань, але також дружбою, довірою, взаємодопомогою, увагою і повсякденному турботою про кожного співробітника, незалежно залежно від його службового положення, досягає найкращих показників у праці.²

Пом'якшення напруги може істотно сприяти налагодження правильних взаємин між слідчим і його колегами. У кожному колективі, існують формальні і неформальні стосунки між співробітниками. Перші регулюються законом, іншими нормативними актами, в тому числі правилами службового розпорядку. Неформальні відносини співробітників обумовлені спільністю поглядів, звичок, особистими симпатіями і антипатіями, особливостями проведення вільного часу.

Важливе значення для формування правильних взаємин між членами трудового колективу має службова етика, дотримання якої є одним з необхідних передумов високої працездатності колективу. Цьому значною мірою сприяє неухильне дотримання правил ввічливості.

Офіційний характер відповідного закладу вимагає, щоб його співробітники в присутності сторонніх були гранично коректні в зверненні один з

¹ Черечукина Л. В. Организация досудебного расследования / Черечукина Л. В. – Луганськ, 2005. – 535 с.

² Падафет Ю. Формування соціально-психологічного клімату в колективі // Держслужбовець травень, 2016/№ 5 <https://i.factor.ua/ukr/journals/ds/2016/may/issue-5/article-17745.html>

одним. Називати колег слід по імені, по батькові, звертаючись до них на «ви». Помітивши помилку товариша при проведенні слідчої дії, треба зробити йому підказку, не звертаючи на це уваги присутніх.

Не можна входити до кабінету слідчого під час допиту чи іншої слідчої дії. Неприпустимо знайомитися з матеріалами кримінальних проваджень, без дозволу слідчого, який проводить це розслідування.

Своєрідним індикатором психологічного клімату в колективі є можливість отримання потрібних рад. Слідча практика настільки складна, що часом навіть самий досвідчений слідчий не в змозі самостійно прийняти правильне рішення. У таких випадках необхідні колективні обговорення. Їх результативність залежить від складу учасників та системи організації обговорень. Оптимальна чисельність дискусійних груп - приблизно п'ять чоловік. Один з них коротко пояснює ситуацію і ставить завдання. Потім коротко кожен учасник обговорення викладає свою думку, і вносить пропозиції. Відбираються найбільш привабливі ідеї, зіставляються різні пропозиції. У процесі суперечок народжуються нові ідеї, що сприяють інтелектуальному росту учасників обговорень, посилюється згуртованість колективу.

Створенню сприятливого психологічного клімату не перешкоджають розбіжності думок й суперечки між членами колективу. Однак, неприпустимо переносити службові розбіжності на особисті стосунки.

Особливі риси слідчої діяльності

Слід виділити *характерні риси слідчої діяльності*:

1) основне призначення слідчої діяльності є розслідування кримінальних правопорушень.

2) слідча діяльність дуже чітко регламентована кримінальним процесуальним законом, хоча, з іншого боку, у прийнятті основних рішень слідчий залишається процесуально залежною особою від процесуального керівника у ролі якого виступає прокурор;

3) здійснення досудового розслідування передбачає наявність у відповідного суб'єкта владних повноважень, які гарантовані державою та здійснюються від імені держави;

4) діяльність слідчого характеризується високим рівнем відповідальності, а також надмірним рівнем емоційного напруження;

5) слідчій діяльності властиві також елементи примусу. Це пояснюється не тільки власне характером слідчої діяльності, а й тим, що в ході встановлення об'єктивної істини не зацікавлені, інші учасники процесу і тому чинять протидію, для подолання якої необхідно застосовувати примус;

б) слідча діяльність, виходячи зі специфіки об'єкта свого впливу, передбачає виявлення елементів творчості у ході пошуку об'єктивної істини.¹

Особливого значення набуває характеристика *учасників слідчої діяльності*. Згідно положень ст. 38 (орган досудового розслідування) КПК України:

«1. Органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є:

1) слідчі підрозділи:

а) органів Національної поліції;

б) органів безпеки;

в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;

г) органів Державного бюро розслідувань;

2) підрозділи детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.»²

До кандидатів на посаду слідчого ставляться досить високі вимоги — бажана вища юридична освіта, знання специфіки роботи системи правоохоронних органів, знання процесуального законодавства та навички його застосування, розвинений інтелект, уміння використовувати у мисленні закони логіки, високий рівень комунікативності, моральної культури тощо.

Слідчий повинен володіти технічними та маніпулятивними вміннями: надрукувати текст, скласти топографічний план місцевості, виготовити зліпок, провести фотозйомку.

Слідчий у пошуках істини у справі нерідко стикається з пасивним або активним опором з боку зацікавлених осіб — учасників процесу. Найбільш зацікавленою особою в такому ході справи є сам правопорушник, його представники, які всіма силами чинять протидію процесу встановлення істини.

Своєрідною рисою розслідування є *необхідність збереження слідчої таємниці*. Процес слідства неминуче пов'язаний з проникненням в особисте життя людей, вивченням минулого устрою життя, сімейних відносин та суто інтимних обставин. Розголошення цих даних здатне вчинити велику шкоду, призвести до компрометації людей та особистої трагедії. Але справа не тільки в умінні зберігання таємниці. Необхідно також дотримувати спеціальних вимог конспірації, вміти зберігати службові секрети, запобігати їх просочуванню за межі того кола осіб, які займаються розслідуванням.

Організація роботи органів досудового розслідування передбачає ефективну участь слідчих у захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів сторін кримінального провадження шляхом:

¹ Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) Навчальний посібник / К.: Знання, 2005.- 655 с.

² Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. // Голос України. – 2012. – 19 травня (№ 90-91).

- здійснення розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення;
- внесення відповідних відомостей про їх вчинення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР);
- проведення всебічного, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, передбаченого КПК;
- ужиття своєчасних заходів для забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.¹

Діяльність слідчих залежно від оперативної обстановки і штатної чисельності органів досудового розслідування здійснюється за територіально-зональним та/або лінійним принципом.

Усі рішення про спрямування досудового розслідування і проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій НСРД слідчий приймає самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди прокурора, слідчого судді та є відповідальним за їх виконання.

Працівникам інших органів та підрозділів забороняється в будь-який спосіб утручатися в процесуальну діяльність слідчих, у тому числі витребувати та перевіряти матеріали кримінальних проваджень, давати в них вказівки або оцінку прийнятим слідчим процесуальним рішенням.

Забороняється залучати слідчих до виконання функцій, не пов'язаних з розслідуванням кримінальних правопорушень.

Планування, аналітична, методична і статистична робота органів досудового розслідування та координація їх діяльності

Організація діяльності органів досудового розслідування здійснюється на основі планування, поєднання єдиноначальності у вирішенні питань службової діяльності та колегіальності при їх обговоренні, персональної відповідальності кожного працівника за стан справ на дорученій ділянці роботи.

Заходи щодо організації слідчої роботи формуються в планах роботи органу досудового розслідування. Вони повинні відповідати оперативній обстановці, що складається, прогнозу її розвитку, вимогам чинного законодавства стосовно завдань і функцій органів досудового розслідування, бути цілеспрямованими, чітко сформульованими, максимально конкретизованими і реальними для виконання, а також забезпеченими фінансовими, матеріально-технічними і кадровими ресурсами. При формуванні планів заходів потрібно обов'язково визначати строки їх виконання і відповідальних виконавців.

¹ Наказ Міністерства внутрішніх справ України 06.07.2017 № 570 «Про затвердження «Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 27 липня 2017р. за № 919/30787 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17>

План на наступний період повинен розроблятися з урахуванням результатів виконання попереднього плану й інших раніше прийнятих рішень, містити в собі незавершені чи перенесені за строками виконання заходи, визначати пріоритетні цілі та завдання.

До планів роботи органів досудового розслідування повинні включатися:

- комплексні заходи, спрямовані на своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення; забезпечення негайного виїзду на місце пригоди слідчо-оперативних груп у повному складі; покращення взаємодії слідчого з іншими органами та підрозділами; створення необхідних умов для успішного виконання слідчими покладених на них завдань.

- конкретні заходи, спрямовані на покращення організації роботи слідчих; розповсюдження і впровадження передового досвіду; підвищення рівня процесуального контролю за діяльністю слідчих; розроблення та вдосконалення тактики і методики досудового розслідування окремих видів злочинів; застосування в практичній діяльності сучасних наукових методів, криміналістичної і організаційної техніки; підвищення кваліфікації слідчих.¹

Слідчий планує свою роботу таким чином, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих дій та НСРД у всіх кримінальних провадженнях, які знаходяться у його. З цією метою він складає загальний календарний план-графік роботи за всіма провадженнями, плани розслідування кожного злочину, та планування конкретних слідчих дій.

*Планування в ході розслідування кримінальних правопорушень
Календарне планування роботи слідчого*

Працювати організовано - означає повністю та найкраще використовувати робочий час. Слідчий повинен стежити, щоб його робочий день був правильно розподілений. Для цього заздалегідь, за кілька днів (неділь) уперед, визначається й розподіляється час виконання конкретних слідчих дій у справах, що знаходяться у нього.

У таких планах розслідування передбачаються відомості: про чергування у добовому наряді, про виклик свідка, (години та хвилини, на які призначений допит, його тривалість, час на отримання повістки); час, коли слідчий має намір бути присутнім при проведенні експертизи; проводити огляд, зустрічатися із представниками громадськості. Ущільненість графіка слідчий перевіряє наприкінці кожного дня. Завдяки цьому наступний день у нього починається не з міркувань, чим би це сьогодні зайнятися, а з налагодженої роботи.

Планування по окремому кримінальному провадженню

¹ Про затвердження Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України [Текст] : наказ МВС України від 06.07.2017 № 570

Планування в ході розслідування є обґрунтоване матеріалами провадження визначення шляхів і засобів, за допомогою яких при найменшій витраті засобів і часу повинен бути розкритий злочин, встановлені докази про причетність до його вчинення певної особи. Це складний по своїй структурі творчий розумовий процес. На початку розслідування перед слідчим виникає задача з багатьма невідомими. Щоб вирішити її й пояснити досліджувану подію і її окремі обставини, слідчий прибігає до такого прийому, як побудова версій. Версія є не що інше, як одне з можливих пояснень розслідуваної події в цілому або окремих її обставин. Версія будується на основі інформації, яка є у розпорядженні слідчого. У разі коли цієї інформації не достатньо для встановлення обставин вчиненого злочину - висувається кілька версій.

Перевірка тільки однієї версії й ігнорування інших версій можуть спричинити також необґрунтоване притягнення до кримінальної відповідальності невинних осіб. Помилки подібного роду допускаються, коли слідчий не враховує версій, висунутих іншими учасниками процесу, зокрема підозрюваним або потерпілим. Версія підозрюваного це теж одне з пояснень розслідуваного злочину, але з його позицій.

В основі версії повинна лежати якась частина вірогідно встановлених фактів. Якщо слідчий висуває версію про вбивство, то він виходить із того, що виявлено труп або людина раптово зникла, причому ці дані не повинні викликати сумніву. Навіть у тих випадках, коли слідчий будує версії на основі анонімних заяв або слухів, інформація, яка міститься в них, повинна в певній мірі відповідати реальним обставинам справи.

Форма плану може бути як письмовою так і графічною. Слідчий складає письмовий план враховуючи, що характер і вид злочину вимагають аналізу й глибокого вивчення тих матеріалів, які послужили підставою до початку кримінального провадження. Справи про розкрадання у великих розмірах, або вчинених посадовими особами, інформація про які зберігається в матеріалах, представлених у вигляді різного роду бухгалтерських документів, актів ревізій, пояснень посадових осіб, повинні ретельно вивчатися та за результатами вивчення складатися розгорнуті плани.

Письмовий план повинен складатися на певний відрізок часу залежно від наявної у слідчого інформації. Після реалізації наміченого плану, та отримання інформації, слідчий планує наступний етап розслідування.

Письмова форма плану, як правило, повинна включати наступні елементи: 1) вихідні дані, що послужили підставою для висування версій; 2) слідчі версії; 3) питання й обставини, що підлягають з'ясуванню; 4) слідчі дії, пошукові й інші заходи; 5) строки проведення намічених дій; 6) виконавці; 7) оцінка про виконання й результати проведених дій.

У справах з великою кількістю епізодів або значною кількістю підозрюваних письмовий план складається за кожним епізодом або стосовно кожної особи, а потім приватні плани зводяться в загальний план розслідування.

Аналогічний метод застосовується при плануванні розслідування, який здійснюється групою слідчих.

Планування роботи по окремій слідчій(розшуковій) дії

Загальновідомо, що кожна слідча дія індивідуальна та неповторна. Тому творчий підхід, відсутність шаблону є основною умовою планування її організації та проведення.

Індивідуальність, однак, не виключає типовості і практика дозволяє в загальній формі визначити елементи, властивому плануванню й організації будь-яких (або щонайменше значної більшості) слідчих (розшукових) дій до яких можливо віднести:

- а) коло та послідовність питань, які підлягають з'ясуванню;
- б) склад учасників слідчої дії та особи, які надають допомогу слідчому;
- в) місце й час проведення слідчої (розшукової) дії;
- г) слідчі, пошукові, технічні й організаційні заходи, проведення яких забезпечує успіх даної дії;
- д) перелік матеріалів кримінального провадження та науково-технічних засобів, які необхідно застосувати при проведенні дії;
- є) можливі доповнення чи зміни загального плану чи плану інших слідчих (розшукових) дій на основі результатів даної слідчої дії.

Нерідко слідчі обходяться без складання плану слідчої дії, і обмежуються тим, що достовірно відомо про предмет допиту, чи відоме місцезнаходження документу. Це припустимо для таких слідчих (розшукових) дій, які зводяться до з'ясування одного питання, не вимагають координації дій слідчого і оперативного підрозділу, проводяться без участі фахівців, не пов'язані із застосуванням науково-технічних засобів. У більше ж складних випадках відсутність заздалегідь підготовленого плану може негативно відбитися на повноті, чіткості, швидкості проведення слідчої (розшукової) дії.

Так наприклад, успішному проведенню обшуку в приміщенні можуть сприяти відомості:

1) про об'єкт, який підлягає обшуку: а) точна адреса й розміщення на місці об'єкту, який підлягає обшуку; б) конкретне призначення будинку й окремих його частин; в) умови експлуатації, кількість і склад осіб, які постійно проживають або працюють у даному приміщенні; г) характер і конструктивні особливості будови в цілому й окремих його вузлів; д) підступи, можливі шляхи проникнення в приміщення й виходу з нього, наявність телефону й інших засобів зв'язку; є) внутрішнє планування, розташування приміщень, межі об'єкту які повинні бути охоплені обшуком; ж) наявність обстановки, меблів, механізмів і інших предметів, їхнє розміщення, властивості й особливості;

2) про осіб, які займають дане приміщення: а) професія й рід занять; б) схильності та характер проведення дозвілля; в) спосіб життя, звичай-

ний розпорядок у родині, а при обшуку в службовому приміщенні - режим роботи; г) склад родини, відносини в родині та з сусідами, а при обшуку в службовому приміщенні - з найближчими співробітниками; д) особливості поведінки в побуті й на службі; е) зв'язки й знайомства;

3) про шукані предмети: а) розмір, вага, форма, обсяг, кількість шуканих предметів; б) матеріали, з яких вони виготовлені; в) щільність, консистенція й інші властивості; г) зовнішній вигляд, яскраві риси й відмітні ознаки; д) можливість зміни цих ознак і властивостей; е) призначення й цінність шуканих предметів.

Залежно від характеру й умов слідчої (розшукової) дії план може передбачати використання: переносних засобів освітлення; оптичних приладів; вимірювальних засобів; пакувальних матеріалів та інш.

При допитах нерідко доводиться пред'являти наявні в справі документи, протоколи, а іноді й речові докази, щоб допитуваний дав з цього приводу пояснення. Коли ж матеріали підшиті, у томах робляться закладки, на яких, якщо їх багато, можна проставити номери відповідних пунктів плану допиту.

Супутні елементи слідчої діяльності

Аналітична робота передбачає організацію збору даних, їх обробку і узагальнення, комплексне вивчення стану оперативної обстановки, результатів діяльності органу досудового розслідування. Метою аналітичної роботи є визначення головних проблем, що виникають в управлінській діяльності органу досудового розслідування, недоліків і причин їх виникнення, надання практичної та методичної допомоги та зміцнення кадрів та усунення недоліків.

Методична робота заснована на досягненнях сучасної науки та передового досвіду аналітичної, організаційної, науково-практичної, інформаційної діяльності щодо вирішення основних завдань розслідування, покращення його якості, забезпечення законності, удосконалення професійної компетентності слідчих та підвищення ефективності їх діяльності. Ця робота передбачає постійне ведення кодифікації чинного законодавства та систематичне доведення до слідчих його змін, у тому числі за допомогою сучасних систем комунікаційного зв'язку та отримання інформації, проведення занять зі слідчими в системі службової підготовки, узагальнення слідчої та судової практики, а також впровадження позитивного практичного досвіду розслідування.

Аналітична та методична робота здійснюється організаційно-методичними підрозділами за якими закріплені відповідні функції, які в межах повноважень аналізують результати діяльності органів досудового розслідування, розробляють та реалізують заходи щодо підвищення якості розслідування, скорочення його строків, забезпечення законності та реалізації прав і законних інтересів громадян.

Статистична робота – планомірний, науково обґрунтований процес збирання офіційної інформації, який дає кількісну характеристику результатів роботи, або тих чи інших процесів, що відбуваються під час її проведення, шляхом реєстрації відповідних показників роботи за спеціальними програмами, розробленими на основі відповідної методології.

Основні елементи - відображення результатів розслідування та руху кримінальних проваджень на підставі інформації у ЄРДР, формування звітності результатів роботи, проведення взаємних звірень з підрозділами інформаційно-аналітичного забезпечення.

Копії звітів про результати роботи слідчого підрозділу і кожного слідчого за звітний період долучаються до наряду статистики.

Координація діяльності – це узгоджена практична робота керівників та працівників органів досудового розслідування, які в межах повноважень здійснюють контрольні функції та координують процес розслідування.

Нормативними актами передбачено «Перелік справ та журналів, обов'язкових для ведення в слідчих управліннях, відділах, відділеннях».¹

1. Журнал-реєстр кримінальних проваджень

У журналі-реєстрі кримінальних проваджень відмічаються наявність і рух кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, в яких здійснюється досудове розслідування слідчими, дата і час внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

2. Журнал обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення

У журналі обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення ведеться облік таких заяв та повідомлень або матеріалів самостійного виявлення органом поліції з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, розподілу їх між слідчими, зазначаються дата внесення відомостей про кримінальні правопорушення до ЄРДР та присвоєні в ньому номери кримінальних проваджень.

Крім журналу, ведеться справа, до якої долучаються висновки службових розслідувань за фактами приховування кримінальних правопорушень від обліку, невнесення або несвоєчасного внесення відомостей до ЄРДР, прийняття слідчими неправомірних рішень про закриття кримінальних проваджень, а також скасування постанов слідчих про закриття кримінальних проваджень прокурорами чи слідчими судьями, копії документів реагування на порушення законності слідчими при розгляді заяв і повідомлень про злочини та при прийнятті рішень про закриття кримінальних проваджень.

3. Журнал обліку виїздів слідчих та інспекторів-криміналістів (техніків-криміналістів) на місце події та застосування криміналістичної техніки

¹ Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 570 від 06.07.2017 р.

У цьому журналі зазначаються відомості про виїзди слідчих та інспекторів-криміналістів (техніків-криміналістів) на місця подій та застосування ними під час оглядів криміналістичної техніки, а також відомості про виїзди керівника органу досудового розслідування на місця оглядів умисних убивств, інших особливо тяжких злочинів, а також кримінальних правопорушень, які викликали значний суспільний резонанс.

4. Справа з організації роботи і планування

До справи з організації роботи і планування долучаються плани роботи органу досудового розслідування (витяги з планів роботи територіального підрозділу поліції, що стосуються діяльності органів досудового розслідування), а також документи, що свідчать про виконання планових завдань.

Крім того, до справи з організації роботи і планування поміщаються матеріали перевірок органу досудового розслідування.

5. Справа обліку стану дотримання законності

До справи обліку стану дотримання законності долучаються: звітність, яка характеризує стан законності в органі досудового розслідування; матеріали щодо результатів перевірок територіальних підрозділів поліції з цих питань; копії протоколів розгляду на оперативних нарадах, а також колеґіях ГУНП питань забезпечення законності при розслідуванні кримінальних правопорушень, затриманні осіб, які підозрюються в учиненні злочину, повідомленні про підозру в учиненні кримінального правопорушення; копії висновків службових розслідувань, проведених за фактами порушень слідчими кримінального процесуального законодавства; документи реагування на порушення законності та копії надісланих до слідчого управління документів, надання яких передбачено нормативно-правовими актами МВС.

6. Справа загального контролю

В органі досудового розслідування формуються контрольньо-наглядові справи в кримінальних провадженнях з порушеними строками досудового розслідування, у яких зупинено досудове розслідування, а також тих, що потребують особливого контролю у зв'язку зі складністю, актуальністю тощо. Крім того, до цих справ долучаються копії документів, надісланих до вищого органу досудового розслідування або прокуратури з приводу досудового розслідування в указаних кримінальних провадженнях.

7. Справа статистики

У справі статистики зберігаються копії звітів про результати роботи органу досудового розслідування за звітний період і кожного слідчого, у тому числі копії супровідних листів про направлення статистичних звітів до слідчого управління.

8. Справа обліку заходів щодо зміцнення дисципліни і законності серед особового складу та службової підготовки

У цій справі накопичуються копії документів про вжиття заходів організаційного та практичного характеру щодо комплектування органу до-

судового розслідування, професійної підготовки слідчих та підвищення їх кваліфікації, матеріально-технічного забезпечення слідчих.

До справи долучаються копії документів щодо виконання вимог нормативно-правових актів МВС України з питань дотримання дисципліни і законності серед особового складу.

До цієї справи також долучаються копії висновків службових розслідувань за всіма фактами надзвичайних подій, пов'язаних з особовим складом органу досудового розслідування, інформація про проведення «днів дисципліни», заслуховування порушників дисципліни, доведення до відома особового складу інформації про надзвичайні події, основні причини і умови, що призводять до їх скоєння, та заходи реагування.

Ведення вищезазначених справ і журналів є обов'язковим. В органі досудового розслідування можуть бути заведені інші справи-накопичувачі, не передбачені затвердженням переліком, які забезпечують належний облік та контроль.

Поняття та завдання пізнавальної діяльності слідчого.

Під *пізнавальною діяльністю* слідчого слід вважати діяльність, в основі якої лежать знання, в першу чергу, матеріального та процесуального права, криміналістики й інших галузей знань, що спрямовані на дослідження події злочину та встановлення його учасників шляхом збирання, аналізу, оцінки, передачі та використання отриманої інформації за допомогою розроблених криміналістикою спеціальних засобів, методів та прийомів.

Розрізняючись за тривалістю, спрямованістю та змістом, пізнавальна діяльність слідчого на певних етапах розслідування виходить із необхідності вирішення різних завдань. Так, початковий етап характеризується: трансформуванням процесуальним шляхом зібраних фактичних даних у докази; перевіркою, уточненням та доповненням вихідної інформації з метою розвитку, поглиблення уявлення про місце, час, цілі, мотив, суб'єкта (суб'єктів) злочину та предмет його активності, про знаряддя, засоби, механізм вчинення та інші обставини події, що досліджуються.

На подальшому етапі розслідування відбувається перевірка та доповнення доказової бази відносно встановлених обставин у справі. З цією метою проводяться: визначення і реалізація можливостей щодо отримання нової, додаткової доказової інформації; пошук, виявлення та дослідження інших носіїв інформації, що не були виявлені на початковому етапі внаслідок зроблених слідчим організаційних, процесуальних або тактичних помилок.

Питання про спрямованість та змістовну сторону реалізації завдань пізнавальної діяльності слідчого залежать від того, на якому етапі вони реалізуються, а також від характеру і змісту вихідної (початкової) для даного етапу інформації.

Встановлення злочинця – пізнавальний процес, під час якого слідчий збирає інформацію (відомості, фактичні дані) про конкретну особу, ознаки вчинення нею певних протиправних дій. При цьому об'єкти, що містять

інформацію про подію злочину та злочинця, трансформуються у встановлену законом форму – докази, а процес пізнання суттєвих для справи обставин виступає у вигляді кримінального процесуального доказування.

Слід зазначити, що у процесі розслідування виникають не докази, а інформація про подію, яка може набути, а може і не набути, внаслідок різних причин, значення доказів. Основне призначення зібраної на початковому етапі інформації – виступати у якості фактичної бази для висунення слідчих версій про можливість вчинення кримінального правопорушення підозрюваною особою.

Види пізнавальної діяльності слідчого

Характеризуючи такі види пізнавальної діяльності слідчого як збирання, дослідження, оцінку та використання доказів, ми розглянемо закономірності, що лежать в основі кожного з цих видів.

Доказування, як процес формування доказової бази, починається зі збирання (формування) доказів. Це чуттєво-практичний рівень пізнання, що виражається у виконанні суб'єктом доказування практичних пізнавальних дій, проведення чуттєвого контакту з явищами дійсності, що несуть інформацію про подію, яка досліджується .

Збирання доказів слід розглядати як комплекс дій спрямованих на пошук, виявлення, фіксацію та збереження доказової інформації (фактичних даних). Без цих дій не можна надалі оперувати доказовою інформацією, яка в подальшому може перетворитися в доказ.

Виявлення доказів слід розглядати як їх відокремлення від середі різноманітних об'єктів матеріального світу, що знаходяться в причинному зв'язку з подією злочину. При цьому немає суперечливості між об'єктивністю існування доказів та суб'єктивністю процесу їх виявлення.

Об'єкти – носії інформації можуть бути предметом пошуку у найрізноманітніших ситуаціях. Розшуковуються особи, що зникли без вісті, підозрювані, які переховуються від слідства. Предметом пошуку можуть бути потерпілі, особи, місце знаходження яких невідоме, невстановлені особи, які були очевидцями подій, а також викрадені речі, цінності, транспортні засоби, контрабандний товар, канали витоку інформації, що складають оперативну або слідчу таємницю, вогнепальна зброя, що незаконно зберігається, трупи, знаряддя злочину, документи, сліди тощо.

Основу комплексу пошукових заходів складають слідчі гласні та негласні (розшукові) дії. Підготовка та проведення цих дій проводиться з урахуванням обставин події, особи потерпілого, підозрюваного, слідчої ситуації яка склалася на момент розслідування.

Фіксація як засіб закріплення доказів.

Засобом закріплення доказів виступає їх фіксація тоб то, відображення їх змісту. Результат відображення повинен давати максимально повне уявлення про об'єкт, що відображується, адекватно передавати ті його влас-

тивості й ознаки, які, власне, і роблять його доказом. Повнота відображення залежить від умов та засобів відображення. Його повнота залежить від тих цілей, що переслідує суб'єкт, який здійснює процес фіксації. При закріпленні результатів слідчих дій, елементи суб'єктивізму неминучі, оскільки сприйняття слідчим об'єктивної дійсності носить суб'єктивний характер.

В інформаційному плані немає різниці між доказами, оперативними даними, повідомленнями очевидців тощо. Усе це – інформація, якщо розуміти під нею відомості, повідомлення про що-небудь. Проблема полягає у тому, що ніякий, у тому числі й інформаційний аспект того або іншого поняття, явища, не може дати про нього вичерпне уявлення. Повнота дослідження завжди вимагає комплексного підходу до об'єкта пізнання, якщо тільки завдання дослідження не обмежуються одним яким-небудь аспектом розгляду проблеми.

В процесуальному плані фіксація доказової інформації є відображення посвідчувальної діяльності суб'єкта доказування. У науковій літературі розрізняють наступні *форми фіксації* доказової інформації: *вербальну (словесну); графічну; предметну; наочно-образну*.¹ Можливі різні комбінації цих форм, наприклад, поєднання вербальної й графічної, наочно-образної й вербальної тощо. Основними методами фіксації з числа загальних (загальнонаукових) методів пізнання, що застосовуються у доказуванні, є вимірювання, опис та моделювання.

Технічними прийомами реалізації цих методів служать: *при вербальній формі фіксації* – протоколювання, звукозапис; *при графічній формі – графічне відображення* (схематичні та масштабні плани, креслення, малюнки, у тому числі мальовані портрети); *при предметній формі* – вилучення предмета в натурі або його консервація, виготовлення матеріальних моделей (реконструкція), у тому числі макетування, копіювання, отримання зліпків й відтиснень; *при наочно-образній формі* – фотографування (у видимих та невидимих променях), кіно та відеозйомка.

Аналогічно до комбінації форм фіксації можлива комбінація її методів й технічних прийомів, їх комплексне застосування, наприклад: протоколювання та реконструкція, протоколювання, фотозйомка й копіювання тощо. Під основним способом фіксації мається на увазі протоколювання, додатковим називають фотографування, отримання зліпків та відбитків слідів.

При вербальній формі фіксації доказової інформації, що міститься в усному повідомленні (показаннях, заяві), шляхом протоколювання відбувається перетворення форми інформаційного сигналу з акустичної у графічну. При цьому має місце перекодування сигналу.

¹ Криміналістика: підручник/за ред.В.В. Тіщенко.- Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017-556 с.

При графічній формі фіксації інформаційний сигнал перекодується у систему геометричних фігур, прийнятих позначень та умовних знаків.

Предметна форма фіксації передбачає перенесення інформації з оригіналу на модель, або збереження самого джерела доказової інформації без її перекодування при залученні до справи речі у натурі.

Дослідження доказів заключається у визначенні їх відношення, допустимості та достовірності у провадженні. Метою дослідження є встановлення доброякісності, здатності зібраних доказів для з'ясування вихідних фактів. Це обов'язковий елемент процесу доказування. Оцінці доказів та їх використанню у процесі доказування завжди передує пізнання доказової інформації, бо тільки таким шляхом може формуватися думка про цінність цієї інформації для справи і про шляхи її використання при досягненні істини.

Будь-які фактичні дані, що мають значення для правильного вирішення справи, *підлягають оцінці на основі внутрішнього переконання*, що ґрунтується на всебічному, повному і неупередженому розгляді всіх обставин справи в їх сукупності. Оцінка доказів у процесі доказування являє собою розумовий процес, який здійснюється в логічних формах для визначення ролі зібраних доказів у встановленні істини, їх належності та достатності. Оцінка здійснюється на протязі усього процесу доказування.

Оцінка доказів – це інформаційно-логічний процес, пов'язаний з переробкою та накопиченням інформації на основі розумової діяльності слідчого. Для того щоб оцінити докази, їх треба дослідити, пізнати і тільки після цього визначати, чого варта пізнана суть. Дослідження та оцінка доказів мають своє логічне продовження у їх *використанні* в кримінальному провадженні.

Використання доказів – поняття широке та поєднуюче. Воно включає в себе систему конкретних дій з оперування доказами. Використання доказової інформації також передбачає її накопичення до такої межі, коли на її основі сформується переконання у доказовості вихідних положень.

Така в загальних рисах характеристика закономірностей пошуку, фіксації, дослідження, оцінки та використання доказів, які лежать в основі доказування та визначають зміст діяльності слідчого.

1.2. Взаємодія слідчих з іншими структурними підрозділами правоохоронних органів

Основним завданням взаємодії органів досудового розслідування, дізнання з іншими органами та підрозділами є попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до відповідальності осіб, що їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушен-

нями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб.

Правову основу взаємодії становлять Конституція України, Кримінальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекси, Закони України, акти Президента, Кабінету Міністрів, рішення Конституційного Суду, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою і нормативно-правові акти МВС України та НПУ з питань організації взаємодії при попередженні, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень.

Основними засадами взаємодії є:

- відповідальність слідчого та дізнавача за швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, його самостійність у процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється;

- активне використання методик, наукових і технічних досягнень у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень;

- оптимальне використання наявних можливостей слідчих і оперативних підрозділів;

- дотримання загальних засад кримінального провадження;

- забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування;

- дотримання законності всіма учасниками взаємодії;

- розмежування компетенції слідчого, дізнавача та уповноважених оперативних підрозділів, що впливає з вимог закону;

- організуюча роль слідчого та дізнавача у взаємодії у процесі розслідування.

Сутність взаємодії слідчого і працівника оперативного підрозділу полягає у тому, що:

- це, передусім, активна цілеспрямована діяльність суб'єктів – слідчих та дізнавачів і працівників оперативних підрозділів, до якої можуть залучатися негласні працівники, представники громадськості, фахівці різних галузей знань тощо;

- кожен суб'єкт цієї діяльності вживає конкретних заходів (слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові заходи) у межах, встановлених законом повноважень;

- це узгоджені за місцем, часом і метою спільні дії двох чи більше суб'єктів, спрямованих на впровадження одержаних у результаті ОРЗ відомостей в кримінальне провадження;

- у спільних планах (реалізація оперативно-розшукової інформації);

- дії зазначених суб'єктів мають бути спрямовані на забезпечення введення оперативно-розшукової інформації у кримінальне провадження за допомогою процесуальних засобів.

Відповідальність за належну організацію взаємодії слідчих підрозділів та підрозділів дізнання з іншими органами та підрозділами при попередженні, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень покладається

ся на начальників поліції, начальників органів досудового розслідування та дізнання.

Види та форми взаємодії в процесі розслідування

Найбільш загальним видом взаємодії є координація діяльності правоохоронних органів. Цей вид спрямований на узгодження у вирішенні загальних питань боротьби зі злочинністю, в тому числі розробки стратегії, тактики та практичних рекомендацій по боротьбі зі злочинністю, а також її профілактики. Форми взаємодії мають в основному організаційний характер (міжвідомчі оперативні наради, обмін інформацією, розробка спільних доповідей про стан злочинності, основні напрями та результати боротьби з нею).

Взаємодія слідчих, дізнавачів та оперативних підрозділів у процесі розслідування найбільш поширений та важливий вид взаємодії.

Форми взаємодії слідчого та оперативних підрозділів поділяються на:

А). *нормативно-правові*, що впливають з положень КПК, законів, які регулюють діяльність НПУ, СБУ, прокуратури у таких питаннях:

- передачі слідчому та дізнавачу матеріалів про виявлені шляхом ОРЗ ознаки кримінальних правопорушень для вирішення питання про початок провадження;

- проведення слідчим та дізнавачем (розшукових) дій одночасно із здійсненням оперативним підрозділом узгоджених оперативних заходів;

- проведення ОРЗ за матеріалами, в яких не встановлена особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, після передачі цієї матеріалів слідчому;

- виконання доручень слідчих та дізнавачів щодо проведення НСРД;

- здійснення заходів щодо встановлення особи, яка ухиляється від досудового слідства;

- отримання інформації та документів про операції, рахунки, внески, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб.

Взаємодія правоохоронних та контролюючих органів відбувається шляхом обміну оперативною інформацією між спеціальними підрозділами НПУ та СБУ.

Організаційно-тактична діяльність у таких питаннях:

- спільна розробка версій і узгоджене планування слідчих гласних та негласних (розшукових) дій та ОРЗ;

- організації слідчо-оперативних груп (СОГ), до яких входять слідчі та оперативні працівники. Дана форма взаємодії отримала поширення як одна з найбільш ефективних.

Взаємодія прокурора із слідчим та дізнавачем:

- слідчий невідкладно у письмовій формі повідомляє прокурора про початок розслідування, підставу початку досудового розслідування;

- прокурор зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу

досудового розслідування чи дізнання та доручити проведення такого розслідування;

- прокурор дає доручення та вказівки слідчому та дізнавачу щодо конкретних кримінальних проваджень;

- прокурор приймає процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування;

- прокурор погоджує або відмовляє у погодженні клопотань слідчого чи дізнавача до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД, інших процесуальних дій.

Види взаємодії слідчого з експертами, фахівцями у відповідних галузях знань здійснюється в процесі:

- виконання доручень правоохоронних органів при проведенні ревізій, перевірок та інших дій щодо контролю за дотриманням законодавства України;

- підготовка та проведення огляду місця події;

- проведення інших слідчих (розшукових) дій (слідчого експерименту, обшуку тощо);

- підготовка та збирання матеріалів для експертного дослідження;

- складних експертних досліджень, коли попередні результати потребують уточнення питань, поставлених слідчим, або стає необхідність у додаткових матеріалах.

При розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері економіки, великого значення набуває взаємодія слідчого з установами Національного банку, Антимонопольного комітету, Фонду державного майна, Державної податкової адміністрації, Державної контрольно-ревізійної служби та інших державних органів України, що мають право контролю за дотриманням організаціями та громадянами законодавства.

Даний вид взаємодії здійснюється в таких формах:

- передачі отриманої при здійсненні контрольних функцій та аналізі інформації, відомостей, що можуть містити ознаки злочинної діяльності;

- отримання відомостей з автоматизованих інформаційних та довідкових систем і банків даних, що створюються Антимонопольним комітетом, Фондом державного майна, Державною митною службою, Державним комітетом статистики, іншими міністерствами, відомствами, банківськими, фінансовими органами та організаціями, в тому числі інформації про реальні прояви злочинної діяльності;

- спільної розробки пропозицій, спрямованих на з'ясування та усунення умов, що сприяли вчиненню злочинів.

У справах про економічні злочини слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства здійснюють взаємодію з іншими державними органами стосовно перевірки своєчасності подання до-

кументів, пов'язаних з підприємницькою, зовнішньоекономічною діяльністю та ін.

Органи державної митної служби сприяють проведенню ОРЗ (у зоні митного контролю), проводять перевірку законності дій організацій та громадян, пов'язаних з переміщенням предметів через митний кордон.

При розслідуванні різних видів кримінальних правопорушень залежно від специфіки сфери їх вчинення, предмету посягання, злочинних способів, що застосовуються, винних осіб слідчі, взаємодіють з різними державними органами.

При розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я, діянь, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин тощо, виникає необхідність у взаємодії з медичними закладами, використанні допомоги фахівців-фармацевтів, хіміків, ботаніків, банку даних з цих питань.

Залежно від вирішуваних при цьому завдань та характеру їхньої діяльності, питання взаємодії можливо умовно поділити на групи 1- *організаційного* та 2- *кримінального процесуального характеру*.

До *першої групи* слід віднести:

а) спільне вивчення та аналіз матеріалів оперативної розробки чи перевірки. Особливого значення така форма взаємодії набуває в ситуаціях, коли вирішується питання про реалізацію даних, зібраних при застосуванні ОРЗ;

б) спільне планування слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових і профілактичних заходів. Дана форма взаємодії органічно пов'язана з попередньою. Вони не можуть існувати одна без одної. Результатом вивчення та аналізу матеріалів є прийняття відповідних рішень, які в даному разі знаходять своє втілення у планах діяльності слідчого та співробітників оперативних підрозділів. Розробка таких планів дозволяє визначити оптимальний порядок, послідовність провадження слідчих (розшукових) дій та ОРЗ, виключити неузгоджені дій слідчого та представника оперативного підрозділу. Розробка плану узгоджених слідчих (розшукових) дій та ОРЗ сприятиме не лише розподілу компетенції, а й координації дій суб'єктів.

Виходячи із заходів плану, слідчий може ставити перед оперативним підрозділом завдання по встановленню суттєвих обставин справи, що потребує застосування ОРЗ. Це вимагає точного формулювання завдань, чіткого визначення обставин, які цікавлять слідство.

в) регулярний обмін інформацією про обставини конкретного злочину. В процесі такої взаємодії слідчий дістає можливість отримати додаткову інформацію про подію, якою доти не володів. Незважаючи на розшуковий характер, інколи така інформація стає вирішальною підставою для прийняття процесуальних рішень (стосовно проведення обшуку, затримання підозрюваного), визначення тактики слідчих (розшукових) дій, а також зашифровки джерела інформації.

г) проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії, а також обговорення результатів слідчих (розшукових) дій та ОРЗ, з метою визначення ефективних та результативних шляхів розкриття злочину.

Б) До другої групи форм взаємодії можна віднести такі:

а) проведення оперативним підрозділом слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого чи дізнавача. При цьому слід пам'ятати, що слідчий чи дізнавач ні за яких обставин не повинен доручати іншим особам проведення слідчих (розшукових) дій, які мають суттєве значення для формування його внутрішнього переконання і прийняття найважливіших процесуальних рішень. До них можна віднести, наприклад, повідомлення про підозру і допит підозрюваного.

б) взаємодія у процесі провадження конкретної слідчої (розшукової) дії або робота у складі СОГ. Беручи участь у провадженні слідчої (розшукової) дії, співробітник оперативного підрозділу надає слідчому чи дізнавачу допомогу у спостереженні за учасниками, здійсненні пошукових дій, у тому числі із застосуванням технічних засобів. Отримана у такий спосіб інформація негайно передається слідчому чи дізнавачу і може використовуватися для коригування тактики слідчої (розшукової) дії.

СОГ створюють для розслідування складних та об'ємних кримінальних правопорушень. Працівники оперативного підрозділу, введені до складу групи, за дорученням слідчого (керівника групи) можуть проводити слідчі (розшукові) дії.

Організація взаємодії при надходженні до ОВС заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них

При надходженні до відділу НПУ заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення оперативний черговий територіального відділу НПУ зобов'язаний негайно надати її начальнику слідчого підрозділу, який визначає слідчого, що здійснюватиме досудове розслідування, а також поінформувати начальника відділу НПУ, який організовує своєчасне направлення на місце події СОГ у повному складі.

СОГ створюються при чергових частинах відділу НПУ. Склад цих груп формується з працівників підрозділів відділу НПУ відповідно до графіку чергування, затвердженого начальником відділу НПУ та погодженого з начальником слідчого підрозділу. До СОГ в обов'язковому порядку входять слідчий (старший СОГ), співробітник оперативного підрозділу та спеціаліст-криміналіст.

Завданням СОГ є з'ясування обставин правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, причетних до його вчинення, виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів правопорушення, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих.

Після прибуття на місце події члени СОГ з'ясовують обставини вчинення правопорушення, встановлюють свідків, прикмети осіб, які причетні

до нього, ймовірні шляхи їх відходу. У разі необхідності вживають заходів для переслідування транспортних засобів, якими заволоділи правопорушники, або тих, що використовувалися при його вчиненні. Беруть участь у розшуку та затриманні осіб, які підозрюються в учиненні цих правопорушень.

Слідчий:

- керує діями членів СОГ та несе персональну відповідальність за якість проведення огляду місця події;

- разом з членами групи, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілим, свідками та іншими учасниками проводить огляд місця події, фіксує відомості щодо обставин учинення правопорушення, вилучає речі і документи, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, забезпечує їх належне зберігання для подальшого направлення для проведення експертного дослідження. Має право заборонити будь-якій особі залишати місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду.

- за наявності підстав інформує оперативного чергового про залучення додаткових сил і засобів для документування всіх обставин учиненого правопорушення;

- при необхідності допитує про обставини правопорушення заявника, потерпілого, свідків та інших учасників. Надає письмові доручення співробітникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) та НСРД. Здійснює інші повноваження, передбачені КПК України.

Співробітник оперативного підрозділу:

- здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків правопорушення, збирання відомостей, що можуть бути використані як докази;

- установлює час, місце і обставини вчинення правопорушення; кількість причетних до його вчинення осіб, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, напрямок, в якому вони зникли, інші відомості, необхідні для встановлення осіб які вчинили правопорушення; слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей;

- негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення правопорушення та причетних до нього осіб, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та НСРД;

- виконує письмові доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) та НСРД, користуючись повноваженнями слідчого.

Спеціаліст-криміналіст:

- надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;

- проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення;

- виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;
- проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування;
- несе персональну відповідальність за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схем до нього.

У разі вчинення особливо тяжких злочинів, а також кримінальних правопорушень, які викликають значний суспільний резонанс, огляд місця події проводиться за участю начальника ОВС та слідчого підрозділу.

Організація взаємодії при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами ОРЗ до слідчого підрозділу чи підрозділу дізнання

При веденні оперативним підрозділом оперативно-розшукової справи ОРС щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, начальник оперативного підрозділу звертається до начальника слідчого підрозділу про закріплення слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги. З дотриманням режиму таємності, слідчому, надаються необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання у разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину.

У подальшому матеріали ОРС розглядаються на оперативних нарадах за участю начальників оперативного та слідчого підрозділів і працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації відомостей до ЄРДР. Одночасно розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС.

У разі встановлення під час проведення ОРЗ фактичних даних, що свідчать про ознаки злочину в діяннях окремих осіб та груп, але якщо їх припинення може негативно вплинути на результати кримінального провадження, начальник оперативного підрозділу інформує про це начальника слідчого підрозділу і лише після закінчення їх проведення матеріали ОРС виносяться на розгляд оперативної наради для розроблення спільних заходів з їх реалізації.

Організація роботи СОГ під час досудового розслідування

До складу СОГ, як правило, включаються співробітники, які брали участь в огляді місця події. У разі потреби залучаються дільничні офіцери поліції, на території обслуговування яких учинено правопорушення, співробітники інших підрозділів НПУ.

Забораються здійснювати заміну оперативних працівників, що включені до складу СОГ, без узгодження зі слідчим (керівником групи) або керівником органу досудового розслідування. Контроль за роботою СОГ покладається на начальника слідчого підрозділу, який за погодженням з на-

чальником ОВС організує проведення оперативних нарад за участю слідчих та працівників інших підрозділів ОВС з питань виявлення та розслідування злочинів, у тому числі стану виконання доручень слідчих та взаємодії служб.

Для організації розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених у минулі роки, наказом начальника відділу НПУ, погодженого з начальником слідчого підрозділу створюються спеціалізовані постійно діючі СОГ.

Для розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох районів регіону, наказом начальника ГУНП, погодженим з начальником слідчого управління (відділу) ГУНП, може створюватися СОГ ГУНП. Контроль за її роботою покладається на слідче управління (відділ) ГУНП.

Для розслідування злочинів, учинених на території декількох областей (регіонів), наказом НПУ може створюватися міжрегіональна СОГ.

Контроль за її роботою покладається на Головне слідче управління НПУ або слідче управління (відділ) НПУ, на території обслуговування якого вчинено найбільшу кількість злочинів.

Діяльність СОГ здійснюється на підставі планів проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД, в яких відображаються версії учинення кримінального правопорушення, конкретні виконавці та терміни виконання. При цьому оперативне супроводження розслідування забезпечується з моменту створення СОГ і до ухвалення судом вироку або постановлення ухвали, які набрали законної сили, а також у разі закриття кримінального провадження.

Оперативні працівники, включені до складу СОГ, щотижнево інформують слідчого про стан виконання наданих письмових доручень та запланованих заходів, а на його вимогу надають документи, що підтверджують обсяги проведеної ними роботи.

Результати роботи СОГ з виявлення осіб, які причетні до злочину, щомісяця розглядаються на оперативних нарадах за участю начальника слідчого підрозділу та начальника відділу НПУ, керівників структурних підрозділів, а стан досудового розслідування, які викликали значний суспільний резонанс – щотижнево.

Виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування

Під час досудового розслідування слідчий чи дізнавач надає відповідним оперативним підрозділам, а в разі створення СОГ – конкретним співробітникам оперативного підрозділу, включеним до її складу, письмові доручення про проведення слідчих (розшукових) дій і НСРД. Не допускається надання слідчим чи дізнавачем неконкретизованих доручень оперативному підрозділу та без встановленого строку їх виконання.

Доручення слідчого чи дізнавача щодо проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД є обов'язковими для виконання оперативним підрозді-

лом. Такі доручення повинні бути зареєстрованими в канцелярії територіального підрозділу поліції та передаватися в порядку, передбаченому Інструкцією про організацію діловодства в системі МВС України.

У дорученнях зазначається найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення; перелік слідчих (розшукових) дій чи НСРД, які потрібно виконати; інші відомості, які необхідні для виконання цих дій. Термін виконання доручень слідчих не повинен перевищувати встановленого у них строку. У разі неможливості своєчасного виконання доручення продовження строку його виконання письмово погоджується начальником оперативного підрозділу з начальником слідчого підрозділу.

Матеріали про виконання доручень слідчих направляються до слідчого підрозділу чи підрозділу дізнання разом із супровідним листом за підписом начальника відділу НПУ, який реєструється в канцелярії підрозділу.

Начальник відділу(відділення) поліції зобов'язаний:

- визначати конкретних осіб з числа співробітників оперативних підрозділів, на яких покласти обов'язки з виконання доручень слідчих ;
- визначати шляхом видання наказу конкретних осіб з числа співробітників оперативних підрозділів, на яких покласти обов'язки щодо ведення обліку доручень слідчих для їх своєчасного виконання.

Начальник слідчого підрозділу особисто розглядає матеріали виконаного доручення слідчого, які надійшли від оперативного підрозділу. У разі його формального виконання повертає матеріали відповідно до вимог діловодства начальнику ОВС для усунення недоліків та вжиття до винних заходів дисциплінарного впливу в установленому порядку.

Забезпечення взаємодії під час досудового розслідування

За наявності достовірної інформації про наміри підозрюваного, відносно якого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, переховуватися від органів досудового розслідування; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, експерта, спеціаліста; вчинити інше правопорушення чи продовжити злочинну діяльність, співробітник оперативного підрозділу складає мотивований рапорт, який доповідає начальнику слідчого підрозділу для прийняття рішення про зміну запобіжного заходу на більш суворий.

У разі виявлення співробітником оперативного підрозділу при виконанні доручення слідчого обставин, що свідчать про необхідність проведення обшуків у житлі чи іншому володінні особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення злочину, відшукування знаряддя вчинення правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, ним складається мотивований рапорт, який доповідається начальнику оперативного підрозділу для прийняття рішення про проведення обшуку. До рапорту приєднуються матеріали, що містять інформацію про житло чи інше володіння особи або

частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку; особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться, а також інформацію про речі, документи або осіб, яких планується відшукати.

Слідчий, урахувавши наявну інформацію про можливе знаходження в місці проведення обшуку осіб, які причетні до вчинення злочину; особливо небезпечних та вилучених з обігу предметів і речовин, а також обставини, що можуть перешкодити або ускладнити проведення обшуку, на підставі доручення вправі залучити співробітників оперативних підрозділів, інших органів та підрозділів для участі в проведенні цієї слідчої (розшукової) дії.

Направлення спеціальних підрозділів поліції для забезпечення проведення обшуку допускається лише з дозволу прокурора у провадженні щодо тяжкого та особливо тяжкого злочину та наявності достатніх підстав вважати, що проведенню слідчої (розшукової) дії буде чинитися фізичний опір чи іншим чином унеможливлено досягнення її мети. Без дозволу прокурора залучення спеціальних підрозділів здійснюється лише в невідкладних випадках, коли затримка в проведенні слідчої (розшукової) дії може призвести до неможливості досягнення її мети.

У разі, якщо підозрюваний переховується від органів слідства з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме, слідчий вносить постанову про зупинення розслідування, яка погоджується прокурором. Якщо розслідування не зупиняється, слідчим вноситься окрема постанова про оголошення розшуку підозрюваного. У день прийняття такого рішення слідчий доповідає матеріали про розшук підозрюваного начальнику слідчого підрозділу для погодження та подальшого направлення начальнику відділу НПУ для організації розшуку. Зазначені матеріали в обов'язковому порядку повинні містити витяг із ЄРДР; копії письмового повідомлення про підозру; постанови про оголошення розшуку або постанови про зупинення досудового розслідування; ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу.

Після зупинення розслідування оперативний підрозділ щомісяця письмово інформує слідчого про заходи, ужиті для встановлення його місцезнаходження. У разі необхідності начальнику слідчого підрозділу, а також слідчому надається можливість ознайомлення з матеріалами ОРС (з додержанням режиму таємності).

Начальник територіального відділу(відділення) НПУ:

- координує оперативно-розшукову діяльність підпорядкованих органів та підрозділів внутрішніх справ під час розшуку;
- щокварталу проводить оперативні наради з питань організації цієї роботи.

Начальник відділу(відділення) НПУ спільно з начальником слідчого підрозділу:

- щомісяця із залученням представників підрозділів інформаційно-аналітичного забезпечення проводять взаємозвірення між кількістю підозрюваних, оголошених у розшук, та заведеними розшуковими справами;

- у разі виявлення розбіжностей між кількістю підозрюваних, оголошених у розшук, та заведеними ОРС уживають заходів до їх усунення та реагування до винних у цьому службових осіб;

- при зупиненні досудового розслідування у зв'язку із захворюванням підозрюваного на тяжку хворобу, медичний висновок про підтвердження діагнозу захворювання та неможливість участі підозрюваного в кримінальному провадженні поновлюється слідчим не рідше одного разу на місяць.

1.3. Інформаційне забезпечення слідчої діяльності

Поняття, сутність і структура інформаційного забезпечення розслідування

Інформаційне забезпечення розслідування є невід'ємною частиною комплексу проблем, що пов'язані з вивченням та використанням закономірностей виявлення і збирання джерел інформації для формування судових доказів. Їх актуальність і важливість пояснюється тим, що в останній час з'явилися нові науково-технічні засоби пошуку, дослідження, фіксації і вилучення інформації, що спонукає до перегляду ряду процесуальних положень, технічних і тактичних рекомендацій відносно інформаційного забезпечення кримінального провадження.

Інформаційне забезпечення розслідування це і постійне узагальнення слідчої практики, виявлення недоліків і назрілих проблем, наукова їх розробка і відповідне законодавче, методичне і інші форми вирішення і припустимо розглядати як виокремлені напрями, в яких розробка і впровадження конкретних засобів сприяє ефективному виявленню, дослідженню і фіксації джерел інформації у передбаченому законом порядку з метою формування на їх основі доказів про обставини вчинення злочинів, методи їх встановлення та використання у кримінальному провадженні.

Інформаційне забезпечення кримінального провадження має деякі спільні риси з її криміналістичним забезпеченням, яке, в межах, передбачених законом, включає в себе елементи організаційні, технічні, науково-методичні і інші супутні аспекти (наприклад, кадровий, психологічний і т.п.) і конкретно спрямоване, зокрема, на:

- орієнтацію суб'єктів у виборі відповідних засобів, форм і методів розслідування;

- виявлення чинників слідчої ситуації і визначення форм і методів впливу на них для зміни на краще;

- визначення часу, місця, масштабів та обсягів заходів впливу на суб'єктів досудового провадження.

Інформаційне забезпечення це процес, пов'язаний з отриманням (збиранням), переробкою, використанням та збереженням інформації, яка відображає реальні явища, події, факти і т.д.

Що стосується діяльності правоохоронних органів з розкриття злочинів, то головним тут є відшукання значимої для такої діяльності інформації, чітке визначення її меж та документування з метою прийняття відповідних рішень чи заходів. Значення інформаційного забезпечення у даному разі полягає у тому, що усі заходи, спрямовані на розкриття злочину, мають ґрунтуватися на об'єктивних систематизованих даних про реальні події. Мова іде про інформаційну систему, де зберігається і перетинається різна за значущістю інформація, яка може використовуватися як правоохоронними, так і судовими органами, при з'ясуванні обставин конкретного кримінального правопорушення.

Орієнтуючий характер може мати інформація, що міститься як в матеріалах кримінального провадження так і в матеріалах ОРС (інформація про зв'язки підозрюваного з іншими особами). В обох випадках вона є доказовою відносно конкретного факту.

ОРС здійснюється заради отримання інформації, її накопичення, обробки, аналізу і висновків та вжиття відповідних заходів. Робота кожного оперативного підрозділу пов'язана, в першу чергу, з виявленням, попередженням і розслідуванням злочинів. Неможливо навіть уявити, що оперативні підрозділи можуть виконати своє завдання, не маючи ніяких відомостей про злочинця.

Повне і всебічне висвітлення діяльності суб'єкта правопорушення є запорукою успішного припинення його протиправної поведінки. Наявність попередньої інформації про злочин і злочинця, являється основою його розкриття.

Закон «Про Національну поліцію» у ст. 25 визначає повноваження поліції у сфері інформаційно - аналітичного забезпечення:

-поліція здійснює інформаційно-аналітичну діяльність виключно для реалізації своїх повноважень, визначених цим Законом.

-поліція в рамках інформаційно-аналітичної діяльності:

- 1) формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України;
- 2) користується базами (банками) даних Міністерства внутрішніх справ України та інших органів державної влади;
- 3) здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу;
- 4) здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями.

Поліція може створювати власні бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності органів (закладів, установ) поліції у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, відносин документообігу, а також міжвідомчі інформаційно-аналітичні системи, необхідні для виконання покладених на неї повноважень.

Діяльність поліції, пов'язана із захистом і обробкою персональних даних, здійснюється на підставах, визначених Конституцією України, Законом України «Про захист персональних даних», іншими законами України.

Інформаційно-аналітичне забезпечення в діяльності підрозділів досудового розслідування НПУ України посідає дуже важливе місце та є комплексом організаційних, правових і технологічних засобів, які забезпечують процес збирання, отримання, обробки, поширення, аналізу та використання інформаційних ресурсів, необхідних для виконання визначених чинним законодавством завдань і функцій цих органів.

Згідно із положеннями ст. 1 закону України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію» «джерелами інформації є передбачені або встановлені Законом носії інформації: документи та інші носії інформації, які являють собою матеріальні об'єкти, що зберігають інформацію, а також повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи». У свою чергу, «документ – це передбачена Законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві». З поняттями «джерело інформації» та «документ» пов'язаний термін «носій інформації (даних)», який у науковій літературі визначається як матеріальний об'єкт, призначений для зберігання даних.

Перелік форм діяльності поліції в рамках інформаційно-аналітичної діяльності є вичерпним, але для аналізу, планування, ухвалення рішень і проведення оперативно-розшукових, слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних і спеціальних заходів у рамках кримінального провадження і для успішної протидії злочинності формується та працює система *криміналістичної реєстрації* в Україні (система баз (банків).

Криміналістична реєстрація – це цілеспрямований систематичний облік певних об'єктів для подальшого використання реєстраційних даних під час розслідування кримінальних правопорушень, розшуку підозрюваних, обвинувачених, речових доказів, з'ясування обставин, що супроводжують кримінальне правопорушення. Систему криміналістичної реєстрації утворюють різні види криміналістичних обліків.

Криміналістичний облік – це система реєстрації, систематизації та зосередження об'єктів або відомостей про них за їх ідентифікаційними ознаками з метою використання облікових даних для розкриття та попередження кримінальних правопорушень, що ґрунтується на наукових даних та узагальненнях практики протидії злочинності. Криміналістичні обліки створюються структурними підрозділами поліції.

Безпосереднім призначенням криміналістичної реєстрації є утворення попередніх умов для ідентифікації об'єктів, що реєструються, й узяття про них довідок.

Відповідно до положень ст. 2 закону України від 01.06.2010 № 2297-VI «Про захист персональних даних» персональні дані – це відомості чи су-

купність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована.

Таємниця досудового розслідування – це важлива умова встановлення істини, яка в багатьох випадках є передумовою захисту сфери особистого життя людей, що стали учасниками процесу. Тому забезпечення нерозголошення даних кримінального провадження є не тільки однією з гарантій встановлення істини, але й захистом прав і свобод людини.

Формування інформаційних ресурсів поліцією

Поліція наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС України (ст.26 ЗУ(Про Національну поліцію), стосовно:

- 1) осіб, щодо яких поліцейські здійснюють профілактичну роботу;
- 2) виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень, осіб, які їх учинили, руху кримінальних проваджень; обвинувачених, обвинувальний акт щодо яких направлено до суду;
- 3) розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних) осіб, які ухиляються від відбування покарання або вироку суду;
- 4) розшуку безвісно зниклих;
- 5) встановлення особи невідомої трупів та людей, які не можуть надати про себе будь-яку інформацію у зв'язку з хворобою або неповнолітнім віком;
- 6) зареєстрованих в ОВС кримінальних або адміністративних правопорушень, подій, які загрожують особистій чи публічній безпеці, надзвичайних ситуацій;
- 7) осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень (адміністративне затримання, затримання згідно з дорученнями органів правопорядку, затримання осіб органами досудового розслідування, адміністративний арешт, домашній арешт);
- 8) осіб, які скоїли адміністративні правопорушення, провадження у справах за якими здійснюється поліцією;
- 9) зареєстрованих кримінальних та адміністративних корупційних правопорушень, осіб, які їх учинили, та результатів розгляду цих правопорушень у судах;
- 10) іноземців та осіб без громадянства, затриманих поліцією за порушення визначених правил перебування в Україні;
- 11) викрадених номерних речей, цінностей та іншого майна, які мають характерні ознаки для ідентифікації, або речей, пов'язаних із учиненням правопорушень, відповідно до заяв громадян;
- 12) викрадених (втрачених) документів за зверненням громадян;
- 13) знайдених, вилучених предметів і речей, у тому числі заборонених або обмежених в обігу, а також документів з ознаками підробки, які мають індивідуальні (заводські) номери;

14) викрадених транспортних засобів, які розшуковуються у зв'язку з безвісним зникненням особи, виявлених безгосподарних транспортних засобів, а також викрадених, втрачених номерних знаків;

15) виданих дозвільних документів у сфері безпеки дорожнього руху та дозволів на рух окремих категорій транспортних засобів;

16) зброї, що перебуває у володінні та користуванні фізичних і юридичних осіб, яким надано дозвіл на придбання, зберігання, носіння, перевезення зброї;

17) викраденої, втраченої, вилученої, знайденої зброї, а також добровільно зданої зброї із числа тієї, що незаконно зберігалася;

18) бази даних, що формуються в процесі здійснення оперативнорозшукової діяльності відповідно до закону.

Під час наповнення баз (банків) даних, поліція забезпечує збирання, накопичення мультимедійної інформації (фото, відео-, звукозапис) та біометричних даних (дактилокартки, зразки ДНК).

База даних – іменована сукупність даних, що відображає стан об'єктів та їх

відношень у певній предметній галузі (ст. 1 закону України «Про Національну програму інформатизації»).

Банк даних – система інформаційних масивів, організованих у бази даних, а також програмних і технічних засобів, призначених для централізованого накопичення і колективного використання цих баз даних.

Інформаційна (автоматизована) система – організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів (ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційнотелекомунікаційних системах»).

Єдиний облік – єдиний облік - прийняття та реєстрація органами поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події; (наказ МВС України від 08.02.2019 № 100).

Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки (далі - ДІАП), належить компетенція щодо адміністрування та забезпечення функціонування інформаційно-пошукових систем.

Провідні напрямки його діяльності:

- збір, обробка, накопичення та зберігання статистичної, оперативно-розшукової, оперативно-довідкової, криміналістичної та архівної інформації; створення, розвиток та організація експлуатації автоматизованих та інтелектуальних інтегрованих інформаційних систем, розвиток корпоративної інформаційної мережі ГУНП в області;

- інформаційне забезпечення підрозділів поліції, надання інформації фізичним та юридичним особам, ведення обліків правопорушників, злочинів, скоєних на території області, криміналістичних та оперативних обліків;

- упровадження сучасних інформаційних технологій та інформаційних систем у діяльність підрозділів ГУНП в області;

– формування державної і відомчої статистичної звітності про стан законності на території області та результати діяльності підрозділів ГУНП в області.

На сьогодні масиви ДІАП містять у собі 20 автоматизованих інформаційних систем оперативного-розшукового та централізованих обліків, які нараховують понад 1 млн інформацій і використовуються для розкриття злочинів, розшуку осіб, які переховуються від суду та слідства, встановлення місцезнаходження безвісти зниклих громадян та встановлення невпізнаних осіб громадян.

У зазначеному аспекті слід відмітити Державне підприємство «Національні інформаційні системи» Міністерства юстиції України, засноване Мін'юстом у травні 2015 року. Головною метою діяльності підприємства є технічне, технологічне забезпечення створення та супроводження програмного забезпечення, ведення автоматизованих систем єдиних та державних реєстрів, що створюються відповідно до наказів Мін'юсту, а також інших електронних баз даних, що створюються відповідно до законодавства України, надання доступу фізичним та юридичним особам до автоматизованих систем єдиних та державних реєстрів, забезпечення збереження та захисту даних, що містяться в автоматизованих системах єдиних та державних реєстрів.

Реєстр цієї інформаційної системи містить у собі:

- Реєстр методик проведення судових експертиз;
- Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів;
- Єдиний реєстр громадських формувань;
- Реєстр громадських об'єднань;
- Єдиний реєстр нотаріусів;
- Державний реєстр атестованих судових експертів;
- Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів;
- Єдиний державний реєстр виконавчих проваджень;
- Державний реєстр обтяжень рухомого майна;
- Спадковий реєстр;
- Реєстр спеціальних бланків документів інформаційної системи Міністерства юстиції України;
- Єдиний реєстр довіреностей;
- Державний реєстр друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності;
- Державний реєстр актів цивільного стану громадян;
- Єдиний реєстр підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство;
- Державний реєстр речових прав на нерухоме майно;
- Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення;
- Єдиний державний реєстр осіб, щодо яких застосовано положення закону України «Про очищення влади»;

– Електронний реєстр апостилів.

Автоматизована інформаційна система «АРМОР» (Автоматизоване Робоче місце оперативника) – Інтегрована інформаційно-пошукова система МВС України (ІПС «Армор», також ІПС ОВС), узята за базову в усіх обласних ГУНП з 2003 року, що містить у собі такі бази даних:

– «Факт» – відомості щодо злочинів (правопорушень), подій, які загрожують особистій чи громадській безпеці, надзвичайних подій, викладених у заявах (повідомленнях, рапортах) та зареєстрованих у черговій частині;

– «Злочин» – відомості щодо зареєстрованих злочинів (особливо тяжких, тяжких, середньої тяжкості), учинених на території обслуговування УНП, у тому числі за матеріалами яких заведено ОРС категорії «Злочин»;

– «Доставлені» – доставлені до УНП особи;

– «Контур» – електронні фотографії, опис зовнішності та особливих прикмет;

– «Особа» – відомості стосовно осіб, які вчинили правопорушення та щодо яких здійснюється профілактична робота працівниками НПУ;

– «Розшук» – відомості щодо оголошених у державний, міждержавний та міжнародний розшук;

– «Адміністративне правопорушення» – відомості щодо зареєстрованих в НПУ адміністративних правопорушень;

– «Корупційне правопорушення» – відомості щодо зареєстрованих корупційних правопорушень;

– «Мігрант» – відомості щодо осіб, які порушили законодавство України про правовий статус іноземців та осіб без громадянства, виявлених працівниками НПУ;

– «Угон» – відомості щодо транспортних засобів (автомобілів, мотоциклів та мопедів), які розшукуються, а також виявлених безгосподарних, у тому числі викрадених і тих, що втратили державні номерні знаки, транспортних засобів;

– «Річ» – відомості щодо речей, викрадених, вилучених з ознаками підробки, заборонених або обмежених в обігу, вилучених у громадян і службових осіб, безгосподарних, знайдених або вилучених із камер схову вокзалів, портів та аеропортів і зданих до НПУ;

– «Втрачені документи» – відомості щодо документів (бланків документів) викрадених, утрачених, вилучених (з ознаками підробки) у громадян і службових

осіб, паспортів померлих громадян України, не зданих до НПУ, паспортів осіб, що перебувають у розшуку, а також документи, які мають індивідуальні заводські (фабричні) номери і перебувають у державному обігу;

– «Кримінальна зброя» – відомості щодо зброї викраденої, утраченої, знайденої, зданої до НПУ, вилученої працівниками НПУ зброї із числа тієї, що незаконно зберігалася, незалежно від її технічного стану, що має індивідуальні заводські (фабричні) номери або номери деталей;

– «Зареєстрована зброя» – відомості щодо зброї, що має індивідуальні заводські (фабричні) номери, перебуває у користуванні громадян, підприємств, установ, організацій і господарських об'єднань, яким надано відповідно до законодавства дозвіл на її придбання, зберігання, носіння й перевезення, та яка обліковується підрозділами дозвільної системи НПУ;

– «Електронний рапорт» – відомості, які було отримано/виявлено працівниками НПУу процесі виконання ними своїх службових обов'язків або під час проведення гласних оперативно-розшукових заходів від громадян і посадових осіб (без розкриття джерела інформації і тільки відкритого характеру).

Відповідно до наказу МВС України від 12.10.2009 № 436 «Про затвердження Положення про *Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніхсп рав України*» (далі – ІППС) інформаційними ресурсами (об'єктами обліку) ІППС є об'єктивно поєднаним набором відомостей, що безпосередньо стосується осіб, кримінальних та адміністративних правопорушень, а також інших подій, який накопичується в процесі службової діяльності НПУ в обсязі, структурі й порядку, що визначаються завданнями, покладеними на Національну поліцію, відповідно до чинного законодавства.

*До складу ІППС НПУ*входять такі підсистеми:

- «Особа» – облік осіб криміногенних категорій;
- «Розшук» – підсистема, де опрацьовується інформація про осіб, оголошених у регіональний, державний та міждержавний розшук;
- «Пізнання» – підсистема, де опрацьовується інформація про безвісти зниклих осіб, невідомих хворих, дітей, які не можуть повідомити інформацію про себе, та про невпізнані групи громадян;
- «Номерні речі» – відомості про викрадені номерні речі;
- «Антикваріат» – облік викрадених і вилучених предметів антикваріату;
- «Кримінальна зброя» – облік втраченої, вилученої, знайденої та добровільно зданої зброї;
- «Автомобілотранспорт» – облік транспортних засобів, що розшукуються;
- «Арсенал» – єдиний номерний облік зброї (мисливської, спортивної, газової), яка перебуває у користуванні громадян та організацій, табельної зброї в системі МВС;
- «АПРА» – облік адміністративних правопорушень;
- «Втрачені паспорти» – облік утрачених паспортних документівІнформація, що обробляється в ІППС, є власністю держави і підлягає захисту відповідно до чинного законодавства. Держателем (власником) ІППС є МВС України.

Інтегрована інформаційно-пошукова система побудована за трирівневою ієрархічною структурою, що відповідає організаційній побудові МВС: – *перший рівень* – центральний вузол (банк даних) ІППС – розташовано в спеціально виділених службових приміщеннях Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС;

– *другий рівень* – регіональні (обласні) вузли (банки даних) ІПС, розташовані в спеціально виділених службових приміщеннях управлінь (відділів) інформаційно-аналітичної підтримки ГУНП, УНП;

– *третій рівень* – територіальний вузол ІПС, що перебуває і функціонує безпосередньо в районних, міських, лінійних управліннях (відділах) ГУНП, УНП; на територіальному рівні експлуатація ІПС забезпечується відділами (секторами) інформаційно-аналітичної підтримки цих підрозділів.

Факт внесення, обробки й отримання інформації або виконання запиту користувачем стосовно об'єкта обліку ІПС фіксується в системному журналі реєстрації роботи користувачів ІПС.

До системного журналу реєстрації роботи користувачів ІПС центрального вузла обов'язково вносяться відомості системних журналів реєстрації роботи користувачів ІПС регіональних вузлів.

Окремо слід відзначити запровадження ІП «Слід» (Наказ МВС України від 16.03.2020 № 257)

Метою ІП «СЛІД» є:

- 1) облік інформації про об'єкти, вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій, у єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та телекомунікаційного обладнання;
- 2) забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки діяльності органів (підрозділів) поліції, спрямованої на запобігання та розкриття кримінальних правопорушень;
- 3) встановлення зв'язків між даними, що мають значення для кримінального провадження;
- 4) забезпечення обробки інформації про об'єкти, що були вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій, наповнення та підтримка в актуальному стані інформаційних ресурсів баз (банків) даних, що входять до ІПНП;

Формування ІП «СЛІД» здійснюється за допомогою програмно-технічних засобів системи «ІПНП».

Види засобів інформаційного забезпечення розслідування

Розслідування, як специфічний вид пізнавальної діяльності здійснюється за допомогою відповідних засобів. До засобів, які надаються в розпорядження слідчого КПК можливо віднести засоби виявлення, фіксації і дослідження доказів; процесуальні заходи примусу та засоби організації слідчої роботи.

Слід зазначити, що всі дії з інформаційного забезпечення, за засобами правового регулювання, можливо поділити на дві великі групи: процесуально визначені та факультативні.

1. *Процесуальними* слід вважати усі дії, що проводяться в рамках кримінального процесу і регламентовані КПК. До групи процесуальних засобів інформаційного забезпечення відносяться процесуальні дії що:

- визначають рух матеріалів кримінального провадження і процесуальний стан її учасників (оголошення про підозру, винесення постанови про визнання учасником процесу, роз'яснення прав тощо);

- забезпечують можливість одержання доказової інформації та явку учасників процесу (застосування запобіжних заходів, відсторонення підозрюваного від посади, тимчасове вилучення майна, тимчасовий доступ до речей та документів та ін.);

- реалізують процесуальні права учасників процесу (фіксація і вирішення клопотань, відкриття матеріалів провадження та ін.);

- направлені на збирання і перевірку доказів;

- полягають у використанні доказів для формулювання і обґрунтування висновків про результати провадження (складання обвинувального акту).

Друга група – організаційні (непроцесуальні) засоби інформаційного забезпечення. Ця група засобів створює умови і забезпечує успішну реалізацію засобів першої групи. Частина з них передбачена КПК, тобто має процесуальний характер і здійснюються відповідно до норм КПК (наприклад, виклик свідка або потерпілого). Застосування інших здійснюється відповідно підзаконних нормативних актів досудового розслідування та ОРД. Вони відносяться до питань організації взаємодії, планування, проведення окремих слідчих (розшукових) дій або тактичних операцій тощо.

До таких засобів слід віднести: 1) *організаційно-технічні дії* – одержання інформації із непроцесуальних джерел, планування і підготовку процесуальних дій, виступи перед громадськістю, організаційні заходи процесуального характеру (направлення запитів, витребування документів, предметів і т.ін.), які слідчий застосовує для встановлення місця переховування злочинця, викраденого майна тощо, можливо розглядати як розшукові дії слідчого, передбачені КПК. Тобто це дії за правовою природою процесуальні, а за характером розшукові;

2) *адміністративно-правові дії*: перевірка у громадян і посадових осіб документів, що засвідчують особу, коли є достатні підстави підозрювати їх у вчиненні кримінального правопорушення; огляд осіб (в порядку, передбаченому законом, за наявності достатніх даних про те, що вони мають при собі зброю, боєприпаси, вибухові речовини чи пристрої, наркотичні засоби або психотропні речовини) їх речей, ручної поклажі та багажу, вилучення зазначених предметів за відсутності даних про наявність законних підстав для їх носіння та зберігання; перевірка дозволу (ліцензії) на здійснення певних дій або заняття певною діяльністю; одержання (від громадян та посадових осіб) необхідних пояснень, відомостей, довідок, документів та копій з них; відвідування (входження) житлових та інших приміщень громадян, належних їм земельних ділянок, території та приміщень, які займають організації, та огляд їх під час переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні правопорушення, або за наявності достатніх даних вважати, що там вчинено або вчинюється

злочин; освідчування (у встановленому законом порядку) осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, для визначення наявності в організмі алкоголю або наркотичних речовин, направлення або доставляння таких осіб до медичної установи, якщо результат освідчування потрібний для підтвердження або спростування факту правопорушення; особистий огляд пасажирів, ручної поклажі та багажу на повітряному транспорті; перевірка документів на право користування транспортними засобами і користування вантажем, який перевозять, їх огляд; огляд транспортних засобів за підозрою, що вони використовуються у протиправних цілях; відвідування приміщень, які займають організації незалежно від підпорядкованості і форм власності; огляд виробничих, складських, торгівельних та інших службових приміщень, транспортних засобів, інших місць зберігання та використання майна; вилучення необхідних документів на матеріальні цінності, грошові кошти, кредитні та фінансові операції, а також зразків сировини та продукції; проведення контрольних закупок; проведення перевірок, інвентаризацій та ревізій виробничої і фінансово-господарської діяльності організацій; одержання від посадових і матеріально-відповідальних осіб відомостей і пояснень по факту порушення законодавства та ін.

Усі зазначені дії мають правовий характер. Їхній перебіг і результати знаходять відображення у відповідних документах, що містять інформацію, яка у подальшому може складати сутність судових доказів;

3. *оперативно-рошукові заходи* підрозділів НПУ. Для ефективної боротьби з організованою злочинністю оперативним підрозділам необхідно мати відповідну оперативну інформацію щодо діяльності кримінальних структур, процесів, що відбуваються у злочинному середовищі, лідерів та авторитетів організованих злочинних угруповань. Одним з основних завдань функціонування системи інформаційного забезпечення оперативних підрозділів в сучасний час стає завдання інформатизації ОРД. Згідно з відомчою інформаційною політикою це завдання нерозривно пов'язано з формуванням інформаційного середовища органів, які здійснюють ОРД, що складається з відомчих інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури правоохоронних органів.

Для виконання зазначених завдань оперативними підрозділами здійснюються заходи щодо:

- попередження, припинення, розслідування злочинів, розшук злочинців, осіб, які пропали безвісті, відшкодування заподіяних матеріальних збитків;

- збору фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні або послужити приводом до початку проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій;

- забезпечення безпеки осіб, що беруть участь в кримінальному провадженні;

- інформування державних органів про фактичні обставини подій, прогнози та аналіз розвитку обставин, що небезпечні для громадського порядку, життя та здоров'я громадян, збереження матеріальних цінностей;

- взаємне інформування підрозділів, уповноважених здійснювати ОРД, та інших правоохоронних органів;

- інформування міжнародних правоохоронних організацій окремих держав згідно з договорами та угодами;

- розроблення організаційних та тактичних заходів щодо боротьби зі злочинністю, проведення наукових досліджень, навчання оперативних співробітників форм та методам ОРД.

При побудові комп'ютерних мереж використовуються новітні інформаційні технології із застосуванням оптично-волоконних, провідних та радіоканалів передачі даних, сертифікованих програмно-апаратних засобів, які забезпечують надійність, вірогідність та конфіденційність обміну. При створенні інформаційних мереж для взаємодії оперативних підрозділів, в інтересах інформаційного забезпечення, обов'язково враховується необхідність оперативності та безпеки інформаційного обміну.

Джерела інформації в оперативно-розшуковій діяльності

Оперативний працівник отримує інформацію, в тому числі і конфіденційну, із самих різних джерел, більшу частину яких непрофесіонал просто не буде брати до уваги. В практиці при збиранні інформації трапляються самі нестандартні ситуації, коли інформація поступила із самих нестандартні джерел, яка при перевірці виявлялася найбільш важливою. Можлива ситуація, коли окрема деталь сама по собі нічого не варта, але в ланцюзі проходження інформації, у взаємній оцінці подій, стає головним доказом. Головними носіями інформації завжди являються освідомленні люди, документи, засоби безпроводного і провідного зв'язку, електронні системи обробки інформації, інші відслідковувані обставини (поведінка, результати подій, розмови).

Інформація, яка потрібна для обслуговування ОРД, надзвичайно різноманітна і визначається потребами конкретної служби чи підрозділу, тими завданнями, які ставляться перед оперативними підрозділами. Зрозуміло, що потреби в інформації слідчого, оперативного працівника, технічних служб різні, хоч вони всі можуть працювати над розкриттям одного і того ж злочину. Інформаційне забезпечення ОРД визначається одним спільним для усіх оперативних підрозділів законом, але кожний із них може на практиці використовувати свої специфічні прийоми, які регламентовані відомчими нормативними актами.

Оперативна інформація може бути первинною, перевіреною (достовірною), тотальною (повною, вичерпною) або частковою, поточною, конкретною, загальною або деталізованою, відкритою (доступною), закритою (таємною, особливо таємною, конфіденційною, для службового користування), оціночною, програмною, прямою і непрямою.

Джерела інформації можуть бути відкритими, легальними і загально-доступними і закритими, конфіденційними.

Для розв'язання службових завдань потрібна оптимальна інформація. Інформація буде корисною тільки тоді коли її можна використати, легалізувати, а це залежить від її повноти, конкретності, своєчасності. Оперативному працівнику слід конкретно розрізняти факти, думки, інформацію: факти - точні, конкретні дані; думки - особисті судження, передбачення, оцінки, прогнози; інформація -аналітично оброблені дані, які витікають із фактів та їх оцінок.

Отримана інформація дозволяє орієнтуватись в ситуації, планувати подальші дії, відслідковувати результативність здійснюваних заходів, ухилитися від випадковостей і уникати помилок, прийняти тактичні і стратегічні рішення, ставити нові завдання по збору додаткової інформації. Отриману оперативну інформацію необхідно: вивчити, осмислити; оцінити по мірі достовірності, важливості, можливості використання відкрито чи таємно; співставити, порівняти з іншими оперативними даними і офіційними відомостями; визначитись чи потрібна додаткова інформація, а як що так, то яка і де її можна знайти; прийняти рішення як ефективно використати отриману інформацію, врахувати в своїх планах, передати кому належить, додатково перевірити чи «притримати» до слушного часу, її накопичення.

Збирання інформації, її накопичення та обробка є безперервним і трудомістким процесом, який складає основну форму оперативно-розшукової роботи, головним напрямком якої є збирання конфіденційної інформації негласними методами.

1.4. Психологічне забезпечення слідчої (розшукової) діяльності

Функціонально-психологічний аналіз слідчої діяльності

Реальна ситуація кримінального правопорушення, як правило, визначається високим ступенем складності й невизначеності. Тому плануючи процес його розслідування, слідчий базується на реальній ситуації та на її інформаційній моделі.

В якості такого модельного уявлення виступає слідча ситуація - динамічна інформаційна система, що відображає, з різним ступенем адекватності, багатоманітні логіко-пізнавальні зв'язки між встановленими і ще не встановленими обставинами, тактико-психологічні відносини учасників (сторін) кримінального провадження, а також організаційно-управлінську структуру та рівень упорядкованості процесу розслідування.

В психологічному плані слідча ситуація є проблемною ситуацією, що детермінує всю пізнавальну активність слідчого. Функціональним центром пізнавальної діяльності слід вважати вирішення різноманітних розумових завдань, що поділяються на два основних різновиди: ідеальні та реальні.

Ідеальні завдання - це слідчі версії, що висувуються після збору початкової інформації. Ідеальне розумове завдання, як часткова версія, спрямоване на організацію конкретних інформаційно-пошукових дій.

В ході розслідування слідчий вирішує декілька типів реальних завдань:

- 1) визначення джерел інформації;
- 2) організації слідчих і оперативно-розшукових дій;
- 3) координації діяльності;
- 4) економізації процесуальних зусиль і визначення строків розслідування;
- 5) організації профілактичних заходів.

В процесі розслідування злочину має вирішальне значення особистість слідчого з притаманними їй структурними компонентами, а саме:

- рівень моральних якостей, принципів та цінностей;
- рівень інтелектуально-пізнавальних якостей;
- характерологічні властивості;
- психофізіологічні якості.

Професіограма слідчого, таким чином, становить собою багаторівневу ієрархічну структуру, в якій відображаються психодинамічні та індивідуально-психологічні властивості і якості, що реалізуються в професійній діяльності. Вони супроводжуються й забарвлюються певними психічними станами, котрі впливають на динаміку і ефективність досягнення кінцевого результату.

До таких, що *оптимізують діяльність слідчого* можливо віднести наступні стани:

- 1) професійний інтерес, стан творчості, натхнення - викликає енергійність, підвищує працездатність, покращує сприймання та мислительні процеси;
- 2) стан готовності до проведення певної слідчої (розшукової) дії - сприяє активізації пізнавальних процесів та спостережливості, гостроті відчуттів, високому рівню саморегуляції;
- 3) стан рішучості - спонукає до складних вольових зусиль та самоконтролю.

Негативно впливають на ефективність діяльності слідчого:

- 1) психічна напруженість - дезорганізує поведінку, викликає утруднення мислення, призводить до пасивності;
- 2) тривожність - викликається складною ситуацією чи неочікуваними змінами, невдачами та помилками;
- 3) фрустрація - виникає в ситуації актуального чи потенційного протиробства, звичайно завершається агресією (на об'єкт чи самого себе);
- 4) персеверація - ригідність. Сполучення інерційності, стереотипності з впертістю, опору змінам як наслідок шаблонності мислення та надмірної типізації розслідуваних правопорушень.

Вплив негативних емоційних станів може мінімізуватися раціональною організацією і виробленням індивідуального стилю діяльності, при якому недоліки компенсуються розвитком професійно важливих якостей особистості та засвоєнням ефективних методів і засобів.

Аналіз існуючих індивідуальних стилів діяльності дозволяє виділити наступні типи особистості слідчого:

1 тип - слідчий-організатор. Уміло розподіляє повноваження, легко встановлює міжособистісні контакти, успішно керує діями слідчо-оперативної групи;

2 тип - слідчий-мислитель. Не схильний до керівництва, продуктивно генерує версії, є професіоналом в оцінці інформації по справі, віддає перевагу самостійній, інтелектуально-насиченій праці, володіє розвиненим продуктивним мисленням та уявою;

3 тип - слідчий-комунікатор. Легко встановлює і підтримує соціальні контакти, у процесі розслідування основну увагу приділяє комунікативним слідчим діям (допит, очна ставка);

4 тип - слідчий-слідопит. В структурі професійних якостей домінують інформаційно-пошукові, зокрема, високий рівень спостережливості. Схильний працювати "по гарячим слідам", володіє широкими криміналістичними пізнаннями.

Функціонально-психологічна структура слідчої діяльності представлена інформаційно-пошуковими та інформаційно-комунікативними слідчими діями.

Інформаційно-пошукові - це дії, основу яких складає інформаційний пошук та оперування інформацією щодо події злочину (огляд місця події, впізнання, слідчий експеримент та обставин події, обшук); *інформаційно-комунікативні* - група слідчих дій, що базуються на комунікативній діяльності, тобто здійснюються в умовах постійного контакту та діалогу між учасниками процесу розслідування (допит, очна ставка).

Специфіка слідчої діяльності та її психологічна структура

Серед юридичних спеціальностей професія слідчого потребує не тільки задатків, покликання та освіти, але й значного життєвого досвіду, цілої низки професійних навичок та вмінь. Діяльність реалізується у прагненні слідчого розслідувати кримінальне правопорушення, розкрити всі його обставини, вона також охоплює широкий спектр збору початкової інформації з метою вирішення професійних завдань.

При вирішенні професійних завдань слідчий стикається з певними психологічними особливостями діяльності, які характеризуються:

- 1) процесуальною регламентованістю засобів і строків слідства;
- 2) високою формалізованістю соціально-рольової функції слідчого;
- 3) пізнавально-пошуковою спрямованістю;
- 4) оперативністю (практичні результати одної дії визначають вибір іншої);

- 5) наявністю владних повноважень;
 6) широкою соціальною комунікативною взаємодією;
 7) різноплановістю соціальних ситуацій, в яких доводиться працювати;
 8) підвищеною одноосібною відповідальністю за прийняті рішення;
 9) протидією та опором зацікавлених осіб правомірним діям слідчих;
 10) прискореним темпом;
 11) невідкладністю дій (відстрочка може призвести до зміни обстановки, втрати слідів і доказів, важливої інформації від свідків);
 12) впливом великої кількості стрес-факторів;
 13) напруженістю, невизначеністю, екстремальністю, надзвичайністю та не типовістю;
 14) автономністю діяльності, необхідністю самостійно приймати відповідальні рішення, іноді не погоджуючи їх з керівництвом.¹

Психологічний аналіз нормативно-правових актів, що регулюють діяльність слідчого, тобто його функцій обов'язків та прав, дозволяє побудувати загальну структуру діяльності слідчого.

Ця діяльність може розглядатися як сукупність певних її видів:

1. Гносеологічна (з грецької «gnosis» – знання, «logos» – навчання) діяльність – пошук, сприймання, аналіз та узагальнення інформації для встановлення істини та попередження або розслідування злочину; вивчення об'єктів слідчої діяльності засобами діагностування, з'ясування, виявлення, аналізу, оцінки, систематизації, класифікації тощо; для отримання та відпрацювання значимої інформації, пізнання їх сутності, протидії впливу тощо.

Головне завдання гносеологічної діяльності слідчого – одержання системи доказів по надійних ознаках події, що дозволяє встановити особу злочинця й розкрити механізм учинення злочину.

Гносеологічна діяльність складається з таких її різновидів:

а) аналітико-оцінна – аналіз та оцінка умов, засобів, методів, форм, заходів, результатів, об'єктів слідчої діяльності. У процесі пізнання слідчий подумки розчленовує об'єкт аналізу, виділяє в ньому різні елементи. Об'єднуючи чисельні елементи, він абстрактно відновлює у пам'яті об'єкт пізнання в його цілісності, здійснює порівняння від абстрактного до конкретного;

б) діагностична – розпізнавання та визначення певних ознак об'єктів слідчої діяльності, їх характерологічних особливостей, мотивів злочинної поведінки;

в) прогностична – полягає в можливості передбачати відхилення та небажані явища; попередньому прогнозуванні злочинних дій та власних по-

¹ 144. Цільмак О.М. Психологічна структура слідчої діяльності // Науковий вісник 2 (1) 2012 Львівського державного університету внутрішніх справ С.330-337

милок, наслідків психологічного впливу; наслідків вжитих заходів; поведінки учасників кримінального процесу; планування послідовності ОРЗ та змісту дій на близькі та віддалені перспективи тощо;

г) евристична – застосування новітніх технологій та конструктивних прийомів для скорочення часу, необхідного для вирішення завдання; знаходження нових нетрадиційних способів розслідування та розкриття злочину.

Гносеологічна діяльність слідчого полягає у вирішенні ним системи простих і складних розумових завдань, у стратегіях вирішення проблем, у творчому підході до ситуацій, що потребують пізнавальної активності. Прості завдання вирішуються алгоритмічно – шляхом виконання ряду заздалегідь відомих правил. Так, виявлення й вилучення матеріальних слідів, процесуальна їх фіксація – приклад простого алгоритмічного завдання. Вирішення складних завдань пов'язане з творчим, евристичним пошуком відповіді у проблемних ситуаціях.

2. *Пошукова діяльність* – вивчення особливостей об'єктів, умов, засобів слідчої діяльності; виокремлення з навколишнього середовища важливої криміналістичної інформації (слідів злочинця, зброї, засобів злочину та ін.).

Головне завдання пошукової діяльності слідчого – достовірне відтворення події злочину.

Пошукова діяльність складається з таких її різновидів:

а) реконструктивна – знаходження речових доказів, відновлення обставин події злочину; відбирання, упорядкування, визначення засобів, форм, методів тощо. Процес розслідування – надзвичайно складна робота, пов'язана з відтворенням події минулого, а тому потребує значних логіко-інтелектуальних, емоційних і фізичних зусиль. У процесі розслідування слідчий шляхом чуттєвого сприйняття і логічного мислення та процесуальних дій відтворює реальну картину події злочину;

б) конструктивна – процес моделювання майбутньої слідчої дії, ситуації, соціальної взаємодії.

3. *Комунікативна діяльність* – полягає в соціально-правовій комунікації для отримання, перевірки та уточнення необхідної інформації тощо. Головне завдання цієї діяльності слідчого – встановлення контакту для отримання достовірної інформації про злочин. Комунікативна діяльність слідчого включає у себе такі різновиди:

– чуттєве сприйняття зовнішніх предметів (перцептивна) – полягає в сприйнятті об'єкта слідчої діяльності, виявленні неправдивих свідчень та показань, розумінні невербальних ознак нещирості;

– переконання об'єктів втягнутих до слідчої діяльності в переконанні необхідності розкриття та розслідування злочинів, запобіганні правопорушенням, припинення злочинних посягань (сугестивна) – полягає в;

– службова – полягає в службовій комунікації з колегами, керівництвом, державними та недержавними установами.

Комунікативна діяльність є провідним видом, що сприятиме встановленню істини при розслідуванні злочину. В ході кримінального провадження слідчі та дізнавачі постійно вступають в певні відносини з багатьма людьми – свідками, потерпілими, підозрюваними, експертами, працівниками прокуратури, членами слідчо-оперативної групи тощо.

4. *Організаційна діяльність* – організація ефективного застосування форм і засобів слідчої діяльності та взаємодії підрозділів; розподіл виконання необхідних доручень працівникам оперативних підрозділів; залучення спеціалістів, експертів; виявлення речових доказів, встановлення свідків тощо. Головним завданням є – організація взаємодії працівників різних служб та відомств для отримання доказової інформації.

5. Головним завданням *профілактичної діяльності* є – припинення, попередження імовірних злочинів; виявлення причин та умов, що сприяють злочинності; здійснення корекції небажаної позиції учасників розслідування.

6. *Психологічний вплив як усвідомлена діяльність*. Головним завданням психологічної діяльності слідчого є застосування психологічних знань, умінь та навичок під час слідчих (розшукових) дій. Здійсненні слідчим продуманого планомірного психологічного впливу на різні категорії осіб для корекції їх небажаної позиції чи поведінки (легковажної, адитивної, протиправної); діагностування індивідуально-психологічних особливостей учасників кримінального процесу та відбір найбільш дієвих методів та прийомів цілеспрямованого психологічного впливу на них.

7. *Засвідчувальна діяльність* – надання всіх одержаних інформації спеціальних, передбачених законом форм (протоколу, постанови, доручення, клопотання тощо). Слідчий вихідну інформацію отримує у вигляді конкретних чуттєвих образів, що виникають під час проведення слідчих розшукових дій, вислуховування показань, наданих усно, чи при ознайомленні з показаннями наданих письмово, у вигляді документів, протоколів, довідок тощо.

Отже, психологічна структура слідчої діяльності представлена функціонально-діяльнісними компонентами, які досить складні, внутрішньо змістовно наповнені та чітко відбивають її зміст. Ця структура дозволяє визначити перелік професійно важливих психологічних якостей осіб, які здійснюють певний вид діяльності, обсяг необхідних для успішної фахової діяльності психологічних знань та вмій.

Вимоги до професійно важливих якостей слідчого та дізнавача

Кожна професія характеризується низкою ознак, що відрізняють її серед інших. Професія слідчого є однією з найбільш відповідальних та складних, оскільки вимагає від осіб, що обрали саме цю професію, не тільки повної віддачі фізичних, духовних і моральних сил, але й особистої моральної відповідальності за результати виконання завдань досудового розслідування.

Слідчий та дізнавач повинні бути не тільки теоретично підготовленим, але й справді спроможним розслідувати різноманітні види злочинів;

ретельно дотримуватися норм КПК, доцільно обмежувати основні права і свободи людини, обґрунтовано застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження.

Загальна психограма (психологічний портрет) слідчого складається з таких змістовно наповнених структурних блоків, як:

І. *Внутрішні можливості*. До них слід віднести:

- психофізіологічні показники (психічна сталість, активність та енергійність; висока працездатність; швидкість просторової реакції (на зоровий, слуховий, тактильний, нюховий і руховий подразники), реакції вибору (з попередньою оцінкою ситуації) та реакції на небезпеку.

- здібності:

загальні – наявний високий рівень загального інтелекту, що забезпечують:

а) нормально розвинені органи чуття, адекватне сприйняття дійсності;

б) увага, зокрема такі її властивості як: концентрація (здатність утримувати увагу на якому-небудь об'єкті); переключення (здатність навмишно переводити увагу з одного об'єкта на інший, з одного виду діяльності на інший); розподіл уваги (здатність розосередити увагу на значному просторі, паралельно виконувати декілька видів діяльності або робити декілька різних дій); обсяг уваги (здатність одночасно вести спостереження за багатьма характеристиками об'єкту оперативної уваги та великою їх кількістю);

в) пам'ять - здатність до: запам'ятовування та зберігання в пам'яті засвоєної інформації, утримання в пам'яті великої кількості фактів, легкість відтворення обстановки, обставин події, фактів, інформації, усвідомлення неминучості забування, прагнення розвинути професійну пам'ять;

г) мислення (практичне, теоретичне, образне, абстрактно-логічне, комбінаторно-прогностичне) – розвинуті ознаки мислення – проблемність, динамічність, широта, глибина, оригінальність, варіативність, темп, гнучкість, інтуїтивність, логічність, прогностичність; здатність до аналізу, синтезу, абстракції, порівняння, конкретизації, узагальнення, дедукції;

д) увага – здатність викликати у себе відповідні образи, творчо та конструктивно переробляти їх, здійснювати реконструкцію, розвинуті функції уваги – здатність до регулювання емоційних станів, довільної регуляції пізнавальних процесів, формування внутрішнього плану дій тощо, а також інтуїція;

- *психофізіологічні* – здатність витримувати інтенсивне тривале психоемоційне навантаження; до швидкодії в умовах дефіциту часу; до тривалого напруження та зберігання активності та ін.

- *професійні* – комплекс професійно значущих здібностей, що обумовлюються ступенем розвитку психічних пізнавальних процесів та ґрунтуються на знаннях, уміннях і навичках. До них слід віднести такі здібності:

а) слідчі:

- стратегічно-тактичні – здатність планувати, розробляти, координувати, керувати та вдосконалювати слідчу діяльність; обирати адекватні форми, засоби, методи та прийоми для ефективного здійснення слідчих дій;

- прогностичні – здатність прогнозувати перспективи розвитку ситуації, передбачати можливі відхилення, небажані явища та наслідки й ін.;

- дослідно-конструкторські – здатність здійснювати дослідницьку діяльність щодо розкриття злочину, знаходження злочинців, попередження кримінальних наслідків, визначення психологічних особливостей злочину тощо; будувати версію злочину за характером злочину, речовими доказами тощо;

- аналітичні – здатність визначати суспільні злочинні явища, аналізувати їх складові (умови, причини, мотиви, засоби, форми здійснення та ін.); знаходити способи розкриття злочинів тощо;

- логічні – здатність вибудовувати логіку послідовності дій для вирішення проблеми та доказовості прийнятого рішення; установлювати причинно-наслідкові зв'язки тощо;

- оціночні – здатність виявляти, визначати ефективність того чи іншого способу, методу, що застосовується в слідчій діяльності, визначати наслідки діяльності та власної поведінки;

- творчі – здатність здійснювати уявне експериментування способів вирішення завдань та нестандартно підходити до їх вирішення;

- дидактичні – здатність обирати ефективні адекватні форми, засоби, методи та прийоми слідчої діяльності в різноманітних складних умовах;

- стрілецькі – здатність правомірно застосовувати та використовувати табельну вогнепальну зброю при здійсненні професійних функцій;

- фізичні – здатність до правомірного застосування заходів фізичного впливу, що не повинні перевищувати рівня, необхідного для виконання покладених на поліцію функцій, та ухиляння від небезпечних фізичних заходів злочинця;

- технічні – здатність вільно володіти комп'ютерною технікою, використовувати сучасні технічні досягнення в слідчій діяльності;

б) соціальні:

- діагностичні – здатність визначати характерологічні особливості та поведінкові прояви об'єктів слідчої діяльності, здійснювати візуальну психодіагностику неправдивих свідчень;

- перцептивні – здатність проникати у внутрішній світ об'єктів слідчої діяльності, відчувати та розуміти їх психічні стани; адекватно інтерпретувати їх поведінку;

- акторські – здатність до рольового перевтілення, імпровізувати; не показувати справжнє ставлення до об'єктів слідчої діяльності;

- комунікативні – здатність встановлювати психологічний контакт; корегувати й управляти процесом взаємодії; протистояти стереотипам сприйняття, бар'єрам спілкування; налагоджувати зворотній зв'язок; право-

мірно отримувати інформацію, що необхідна для слідчої діяльності; встановлювати контакти з різними учасниками слідчих дій; налаштовуватися на різні форми спілкування залежно від індивідуально-психологічних особливостей об'єктів слідчої діяльності; «слухати, чути та почути»; коротко, чітко та ясно говорити по суті справи; викликати довіру; компетентно проводити допит;

- організаторські – здатність визначати головні та невідкладні завдання при організації слідчої діяльності, раціонально розподіляти функції та завдання під час здійснення певних заходів; планувати, організовувати діяльність слідчо-оперативної групи;

- лідерські – здатність керувати людьми; повести за собою; здійснювати психологічний вплив на об'єкти слідчої діяльності, регулювати взаємовідносини; притягувати до себе людей, самостійно приймати рішення.

Розділ 2. Діяльність слідчого дізнавача, щодо забезпечення виконання завдань кримінального провадження

2.1. Види заходів забезпечення кримінального провадження

Заходи забезпечення кримінального провадження - це передбачені КПК заходи примусового характеру, які застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановлених законом, з метою запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпеченню його дієвості. Під останньою слід розуміти вирішення завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК, у розумні строки, з дотриманням принципу процесуальної економії.

Ці заходи характеризуються специфічними ознаками: 1) мають процесуальний характер і регулюються КПК, а тому є складовою кримінальної процесуальної форми; 2) підстави, межі та порядок їх застосування детально регламентовані законом; 3) спрямовані на досягнення єдиної мети - забезпечити належний порядок кримінального провадження, його дієвість; 4) мають виражений примусовий характер, який залежить не від порядку реалізації цих заходів, а від їх законодавчої моделі; 5) мають виключний характер - тобто застосовуються лише в тих випадках, коли іншими заходами публічні завдання кримінального провадження досягнути неможливо; 6) специфічний суб'єкт застосування - слідчий суддя, суд.

Запобіжні заходи (ст. 176 КПК), мають на меті забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на них процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: 1) переховуватися від органів досудового розслідування; 2) знищити, сховати або спотворити речі чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин злочин; 3) впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, експерта, спеціаліста у цьому ж провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому особа підозрюється.

Спільною ознакою заходів забезпечення кримінального провадження є також їх поєднання із застосуванням примусу, який тією чи іншою мірою притаманний кожному з них. Тому за загальним правилом законодавець відніс прийняття рішення про їх застосування до виключної компетенції слідчого судді, винятком є виклик слідчим, прокурором; тимчасове вилучення майна; законне затримання та затримання уповноваженою службовою особою.

Заходами забезпечення кримінального провадження, у відповідності до положень ст. 131 КПК України, є: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 4¹) тим-

часове відсторонення судді від здійснення правосуддя; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затриманий особи; 9) запобіжні заходи.

Перелік заходів забезпечення кримінального провадження, є вичерпним, що виключає можливість застосування при здійсненні кримінального провадження будь-яких інших заходів його забезпечення.

Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Поєднання заходів забезпечення кримінального провадження із застосуванням примусу, втручанням державних органів до сфери прав людини викликає необхідність установлення законодавцем дієвих гарантій забезпечення законних інтересів осіб, які залучаються до участі в кримінальному провадженні. Однією із таких гарантій є судовий контроль законності обмеження конституційних прав і свобод людини при здійсненні кримінального провадження, який на досудовому розслідуванні здійснюється слідчим суддею.

Правовою підставою для застосування зазначених заходів є ухвала слідчого судді. Винятки з цього правила можуть мати місце лише у випадках, визначених КПК. До таких, зокрема, належать виклик особи слідчим та прокурором, який здійснюється у порядку, установленому статтями 133-139; тимчасове вилучення майна, передбачене статтями 167-169; затримання особи, що може бути здійснено у порядку, передбаченому статтями 207,208 КПК.

Окремі заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися також за ініціативою сторони захисту, зокрема тимчасовий доступ до речей і документів (ст.ст. 159-166), у зв'язку з чим сторони захисту також надається право клопотати перед слідчим суддею про прийняття рішення про застосування цих заходів.

Тягар доказування перед слідчим суддею, наявності підстав застосування заходів забезпечення покладено на слідчого та прокурора як на суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, у зв'язку з чим вони мають обґрунтувати необхідність застосування заходів його забезпечення. Обов'язок доведення перед слідчим суддею існування обґрунтованої підозри щодо вчинення злочину такого ступеня тяжкості, наявності потреби розслідування в їх застосуванні, можливості виконання завдання розслідування лише за умови їх застосування, обумовлений такими обставинами:

- саме слідчий та прокурор повинні не лише констатувати наявність необхідності застосування таких заходів, а як суб'єкти, яким відомі фактичні підстави їх застосування, навести слідчому судді відповідні аргументи та переконати його прийняти відповідну ухвалу;

- цінність судової процедури вирішення питання про застосування цих заходів, зокрема, полягає у тому, що, будучи незалежним і неупередже-

ним, слідчий суддя постановляє ухвалу, ґрунтуючись на власному переконанні щодо наявності для цього достатніх підстав наданих сторонами. Доведення підстав для здійснюється шляхом надання слідчому судді доказів обставин, на які вони посилаються у клопотанні.

Однією із правових підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження є внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, адже саме з цього моменту відповідно до ч. 2 ст. 214 КПК розпочинається досудове розслідування. Тому до клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження має бути додано витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання. Це дозволяє суду пересвідчитися у наявності відповідної правової підстави для розгляду клопотання в судовому засіданні.

Виклик слідчим, прокурором і привід

Виклик слідчим, прокурором є заходом забезпечення кримінального провадження, сутність якого полягає у виклику підозрюваного, свідка, потерпшого або іншого учасника для участі у процесуальній дії.

Незважаючи на незначне обмеження прав особи при її виклику слідчим, прокурором, цей захід все ж таки пов'язаний із застосуванням примусу, оскільки, по-перше, примушує особу підкоритися вимозі про явку, а по-друге, неприбуття учасника за викликом без поважних причин тягне за собою негативні для неї правові наслідки, (застосування грошового стягнення, приводу). Тому з метою попередження необґрунтованого виклику передбачено дві групи обставин, які можуть бути підставами для нього:

- наявні достатні дані вважати, що особа може дати показання, які мають значення для розслідування;
- які є підставою для виклику, належить пряма вказівка закону про обов'язкову участь особи при проведенні процесуальної дії або визнання її участі обов'язковою слідчим, прокурором.

Наявність однієї із зазначених обставин є підставою для виклику особи, рішення про який формалізується у повістці про виклик, здійсненні його по телефону або телеграмою.

Під час розслідування низка процесуальних дій, які пов'язані з обмеженням конституційних прав людини, здійснюється виключно за рішенням слідчого судді. З метою ухвалення законного й обґрунтованого рішення, вирішення завдань кримінального провадження слідчий суддя, має право здійснити процесуальні дії, спрямовані на перевірку поданих сторонами відомостей, однією з яких є допит осіб, які можуть дати показання, що мають значення для кримінального провадження. Виклик може бути здійснено як за власною ініціативою слідчого судді або суду, так і за клопотанням сторони кримінального провадження.

КПК передбачено способи здійснення виклику. Основним з них є *повістка* про виклик, яка може бути вручена безпосередньо, надіслана по-

штою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснено по телефону або телеграмою.

Оптимальним способом здійснення виклику є вручення повістки безпосередньо особі. Уразі відсутності такої можливості повістка про виклик може бути вручена під розписку дорослому члену сім'ї особи, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання або адміністрації за місцем її роботи. При цьому їм має бути роз'яснено обов'язок вручити повістку адресату без зволікання.

Використання електронної пошти або факсимільного зв'язку для передачі повістки про виклик як сучасних засобів комунікації дозволяє суттєво прискорити цей процес, а тому й є достатньо зручними способами виклику. Повістка про виклик направляється особі у формі електронного документа. Згідно із Законом "Про електронні документи та електронний документообіг" від 22 травня 2003 р. електронний документ - документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа.

При виклику по телефону зміст повістки має бути роз'яснено особі, яка викликається. Водночас, урахувуючи, що законом не передбачено способу фіксації виклику по телефону та підтвердження отримання здійсненого виклику, нез'явлення викликаної у такий спосіб особи не може розглядатися як безспірна підстава для застосування до неї грошового стягнення або приводу.

Виклик неповнолітньої особи має здійснюватися через її батьків, усиновлювача або законного представника. Порядок виклику неповнолітніх спрямований, по-перше, на те, щоб довести до відома відповідальних за поведінку цих осіб про виклик, а по-друге, використати їх вплив для забезпечення явки неповнолітнього до слідчого, прокурора, слідчого судді.

Винятки із загального порядку виклику неповнолітніх становлять лише ті випадки, коли це обумовлюється обставинами кримінального провадження, зокрема тактикою здійснення розслідування, можливим негативним впливом законного представника на неповнолітнього, можливим сприянням останнього ухиленню неповнолітнього від явки, здійсненням правопорушення дорослим членом сім'ї у співучасті з неповнолітнім тощо. У таких випадках повістка про виклик може бути вручена безпосередньо неповнолітньому.

Виклик особи, яка проживає за кордоном, здійснюється в порядку, передбаченому міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. До таких, зокрема, належать двосторонні та багатосторонні міжнародні договори у галузі надання правової допомоги в кримінальних справах (наприклад, Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р., Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р., Договір між Україною та Сполуч-

ченими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, ратифікований Законом від 10 лютого 2000 р., Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах, ратифікований Законом від 4 лютого 1994 р., та ін.).

За відсутності міжнародного договору про правову допомогу, повістка про виклик особи вручається за допомогою дипломатичного (консульського) представництва¹(ст.135 КПК). Особа має бути повідомлена про виклик, - не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. Це законодавче положення має значення гарантії забезпечення прав особи, перш за все права на захист, яке є загально-суб'єктивним і тому має гарантуватися будь-якій особі, права та законні інтереси якої можуть бути обмежені у зв'язку із здійсненням кримінального провадження. Зокрема, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК свідок має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката.

Винятки із правила стосовно дотримання строку повідомлення про виклик становлять випадки, коли КПК встановлено такі строки здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик не пізніше ніж за три дні. Проте і в цих випадках законодавець вимагає, щоб особі було надано необхідний час для підготовки до участі у процесуальній дії та прибуття за викликом. До таких випадків, зокрема, належать запрошення взяти участь в обшуку потерпілого, підозрюваного, захисника, представника та інших учасників, залучення їх до участі в слідчому експерименті.

Підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є складовою частиною передбаченого законом порядку виклику особи. Адже подальше накладення грошового стягнення або привід можливі виключно за умови, що особа була належним чином повідомлена про виклик і не з'явилася без поважних причин або не повідомила про причини свого неприбуття (ст. 139 КПК).

Способи належного підтвердження отримання повістки про виклик або ознайомлення з її змістом є: 1) розпис особи про отримання повістки; 2) відеозапис вручення особі повістки; 3) будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом.

При безпосередньому врученні повістки особі, яка викликається, або іншій особі, яка може передати повістку адресату, вона має розписатися про вручення повістки. При відмові особи поставити свій підпис особа, яка вручила повістку, має зробити відповідну відмітку.

¹ Правовою основою функціонування дипломатичних представництв та консульських установ України є ЗУ "Про дипломатичну службу" від 07 липня 2018 р., Положення про дипломатичне представництво України за кордоном, затверджене Розпорядженням Президента України від 22 жовтня 1992 р. № 166/92-рп, Консульський Статут України, затверджений Указом Президента України від 2 квітня 1994 р. № 127/94.

Відеозапис вручення особі повістки про виклик особливого значення набуває у тих випадках, коли особа відмовляється поставити підпис, що підтверджує факт отримання повістки та ознайомлення з її змістом.

Під іншими даними, які підтверджують факт вручення особі повістки слід розуміти показання осіб, які були присутні при врученні, або осіб, яким стало відомо від особи, якій було вручено повістку, про отримання нею повістки.

При надіслання повістки електронною поштою обов'язковою умовою є підтвердження особою отримання повістки відповідним листом електронної пошти, що дозволяє впевнитися не тільки у факті надходження за відповідною адресою електронного листа, а перш за все в ознайомленні адресата з його змістом, його обізнаності стосовно виклику для участі у слідчих діях.

Слід звернути увагу на те, що за змістом закону в повістці має бути наведено не лише самі наслідки нез'явлення особи за викликом, а текст закону, яким вони передбачені.

Поважними причинами неприбуття особи на виклик (ст. 138 КПК) є:

- 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання;
- 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;
- 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);
- 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрадження, подорожі тощо;
- 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;
- 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;
- 7) несвоєчасне одержання повістки про виклик;
- 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи.

Привід полягає у примусовому супроводженні підозрюваного, свідка, який раніше був викликаний у встановленому законом порядку і не з'явився за викликом без поважної причини або не повідомив причину свого неприбуття, що здійснюється особою, яка виконує ухвалу про привід, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час.

Привід свідка *не може бути застосований* до неповнолітньої особи, вагітної жінки, інвалідів першої або другої груп, особи, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей-інвалідів, а також осіб, які згідно із КПК не можуть бути допитані як свідки. Привід співробітника кадрового складу розвідувального органу України здійснюється тільки в присутності офіційних представників цього органу.

Причини неявки особи мають бути перевірені до здійснення приводу. Якщо наявна поважна причина, то привід не застосовується, а особа повторно викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді.

Виконання ухвали про здійснення приводу може бути доручено відповідним підрозділам ОВС, СБУ, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства або органів державного бюро розслідувань. Співробітник органу, який виконує ухвалу про здійснення приводу, зобов'язаний достовірно встановити особу, яка піддається приводу, на підставі даних, що містяться в ухвалі слідчого судді. Особі мають бути забезпечені всі гарантії особистої недоторканності, недоторканності житла чи іншого володіння, честі та гідності.

Невиконання особою, яка підлягає приводу, законних вимог є підставою для законного застосування до неї заходів фізичного впливу, для здійснення її супроводження до місця виклику. Такі заходи не повинні перевищувати міри, необхідної для здійснення приводу і мають зводитися до мінімального впливу на особу, що забезпечує можливість її примусового супроводження. При цьому забороняється піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, вдаватися до погроз застосування такого поведження, утримувати особу у принизливих умовах. Крім того, забороняється застосування заходів впливу, які можуть завдати шкоди здоров'ю особи, а також примушення особи перебувати в умовах, що перешкоджають її вільному пересуванню, протягом часу більшого, ніж необхідно для негайного доставлення особи до місця виклику. При виконанні ухвали про здійснення приводу забороняється застосування спеціальних засобів, що не є адекватними цій процесуальній дії та не відповідають критерію пропорційності втручання до сфери прав людини.

Перевищення повноважень щодо застосування заходів фізичного впливу тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Накладення грошового стягнення (ст.ст. 144-146)

Грошове стягнення застосовується за невиконання процесуальних обов'язків лише до потерпілого, цивільного відповідача, свідка, законного представника у випадках та розмірах, передбачених КПК.

Накладення грошового стягнення на учасника провадження під час досудового розслідування передбачається у таких випадках:

1) якщо підозрюваний, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, який був викликаний, не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття;

2) уразі застосування до підозрюваного особистого зобов'язання. При цьому підозрюваному письмово під розписку повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення;

3) у разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань при застосуванні до підозрюваного запобіжного заходу у виді особистої поруки;

4) при відібранні зобов'язання про взяття під нагляд неповнолітнього підозрюваного батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи попереджаються про характер підозри неповнолітнього і про їхню відповідальність у разі порушення взятого на себе зобов'язання.

Клопотати про застосування грошового стягнення під час досудового розслідування можуть лише слідчий, котрий здійснює розслідування, чи прокурор, за наявності для цього підстав. Інші учасники провадження безпосереднього права на звернення з таким клопотанням до слідчого судді не мають. Однак це не позбавляє їх права звертати увагу названих суб'єктів про можливість застосування грошового стягнення з метою забезпечення кримінального провадження.

***Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом
(ст.ст. 148-153)***

У разі наявності достатніх підстав вважати, що для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочинцем, необхідно тимчасово обмежити підозрюваного у користуванні спеціальним правом, слідчий, прокурор, мають право тимчасово вилучити документи, які посвідчують користування таким правом, у затриманій особи.

Тимчасово вилученими можуть бути документи, які посвідчують користування таким спеціальним правом: 1) керування транспортним засобом або судном; 2) полювання; 3) на здійснення підприємницької діяльності.

Порядок позбавлення такого права визначається матеріальним правом. Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом може бути здійснене на строк не більше двох місяців. Такий захід, застосовується при затриманні особи (ст. 208 КПК). Особа, яка здійснила затримання, зобов'язана одночасно із доставленням затриманого до слідчого, прокурора, іншого уповноваженого службовця передати йому тимчасово вилучені документи, що посвідчують користування спеціальним правом. Зазначені особи зобов'язані скласти відповідний протокол, та забезпечити зберігання тимчасово вилучених документів. У цьому протоколі вказується, хто передав і яка уповноважена службова особа прийняла зазначені документи.

Відсторонення від посади (ст.ст. 154-158)

Відсторонення від посади може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину - щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу.

Застосування такого заходу допускається, якщо слідчий, прокурор доведе, що: 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення злочину такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для відсторонення від посади; 2)

потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться у клопотанні слідчого, прокурора; 3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертаються із клопотанням.

Спеціальними умовами відсторонення від посади є: наявність в особі процесуального статусу підозрюваного та перебування його на посаді.

Відсторонення від посади здійснюється на строк не більше двох місяців, з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину і не може перевищувати строків досудового розслідування.

Питання про відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, вирішується Президентом України на підставі клопотання прокурора в порядку, встановленому законодавством. Відсторонення від посади Директора Національного антикорупційного бюро України здійснюється слідчим суддею на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора в порядку, встановленому законом.

Тимчасовий доступ до речей і документів (ст.ст. 159-166)

Тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Застосування такого заходу не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що: 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора; 3) може бути виконане завдання, для досягнення якого слідчий, прокурор звернувся із клопотанням.

Сторонами кримінального провадження, які мають право звернутися до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, є: з сторони обвинувачення - слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий та його представник; з сторони захисту - підозрюваний, його захисник та законний представник.

Особа, у володінні якої знаходяться речі і документи, зобов'язана надати можливість стороні кримінального провадження ознайомитися з ними тільки у разі прийняття слідчим суддею, судом рішення про тимчасовий доступ до речей та документів. Суб'єкт сторони, якому надано це рішення, має право ознайомитися з ними, зробити їх копії, вилучити речі та документи.

Речі і документи, які містять охоронювану законом таємницю

До охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать:

1) інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

2) відомості, які можуть становити лікарську таємницю, таємницю вчинення нотаріальних дій, комерційна та банківська таємниця;

3) особисте листування особи та інші записи особистого характеру;

4) інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо;

8) персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних;

9) державна таємниця.

Тимчасове вилучення майна (ст. ст. 167-169)

Тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення.

Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину та (або) зберегли на собі його сліди;

2) надані особі з метою схилити її до вчинення злочину, фінансування та (або) матеріального забезпечення, чи як винагорода за його вчинення;

3) є предметом злочину, пов'язаного з їх незаконним обігом;

4) набуті в результаті вчинення злочину доходи або на які було спрямоване посягання.

При тимчасовому вилученні майна підозрюваний фактично позбавляється можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про його арешт або повернення.

Тимчасове вилучення майна застосовується при затриманні особи (ст.ст. 207,208 КПК). Якщо затримання було проведено не уповноваженою службовою особою, вона зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно.

При передачі тимчасово вилученого майна складається протокол, у якому вказується, хто передав і яка уповноважена службова особа прийняла майно, із зазначенням його назви, кількості, міри, ваги, матеріалу, з якого воно виготовлено, та індивідуальних ознак.

Тимчасове вилучення майна здійснюється також під час обшуку, огляду.

Арешт майна (ст. ст. 170-175)

Сутність арешту майна полягає у тимчасовому позбавленні підозрюваного, або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчувувати певне його майно, розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його. Арешт майна має тимчасовий характер, оскільки остаточне рішення про те, що належить вчинити з майном, яке арештоване, буде вирішено судом при ухваленні вироку (ст. 368 КПК).

Арешт майна застосовується з метою забезпечення виконання вироку в частині цивільного позову чи можливої конфіскації майна в провадженні щодо кримінальних правопорушень, за які може бути застосовано додаткове покарання у вигляді конфіскації майна.

Арешт може бути накладено також на майно у вигляді речей, документів, грошей, якщо вони:

- 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину або зберегли на собі його сліди;
- 2) надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування або матеріального забезпечення діяння чи як винагорода за його вчинення;
- 3) є предметом злочину, пов'язаного з їх незаконним обігом;
- 4) набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них, або на які було спрямоване кримінальне правопорушення.

Арешт може бути накладено на нерухоме і рухоме майно, майнові права інтелектуальної власності, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковому вигляді, цінні папери, корпоративні права. Такий арешт полягає у забороні відчувувати майно - один із способів здійснення власником правомочності розпоряджатися належним йому майном шляхом передачі цього майна у власність іншій особі. Заборона на використання майна, а також заборона розпоряджатися таким майном може бути застосована лише у випадках, коли її незастосування може призвести до зникнення, втрати або його пошкодження або настання інших наслідків, які можуть перешкодити кримінальному провадженню.

При визначенні обсягу майна, на яке накладається арешт, необхідно враховувати розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та наявність санкції у виді конфіскації майна. При цьому на нерухомість, грошові кошти та інші цінності, нажиті злочинним шляхом, арешт повинен накладатися у повному обсязі. Такий же виняток стосується і випадків, коли арешт на майно накладається з метою забезпечення його конфіскації.

При накладенні арешту на майно, що належить подружжю, необхідно з'ясувати, яке з нього є роздільним, а яке спільно нажитим. Майно, яке належало одному з подружжя до шлюбу, залишається їх роздільною власністю. Крім того, роздільною власністю визнається майно, отримане

подружжям у спадок, як подарунок, різного роду премії тощо. Майно, що нажите подружжям протягом періоду шлюбу, вважається їх спільною власністю незалежно від того, на кого воно оформлене. Спільним майном подружжя є, зокрема, вклади, придбана нерухомість та інше майно, придбане чи вироблене за рахунок їх спільної власності. На роздільне майно, що належить підозрюваному, обвинуваченому, арешт може бути накладений у повному обсязі. Тому перш ніж накладати арешт на спільне майно подружжя, доцільно визначити в ньому частку підозрюваного, обвинуваченого.

Для встановлення вартості майна, на яке накладається арешт, можна запросити спеціаліста, яким може бути товаровівець чи оцінщик.

У разі задоволення клопотання слідчий суддя, суд в ухвалі зазначає заборону відчужувати, розпоряджатися або користуватися та вказівку на таке майно. Використання майна та заборона розпоряджатися таким майном можуть бути застосовані лише у тих випадках, коли їх незастосування може призвести до зникнення, втрати або пошкодження відповідного майна або настання інших наслідків, які можуть перешкодити кримінальному провадженню.

Питання про скасування арешту майна розглядається на підставі клопотання підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника, законного представника, інших власників або володільців майна, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна. Необхідність скасування накладення арешту майна можуть обумовити такі обставини: відшкодування підозрюваним завданої ним шкоди, з метою забезпечення відшкодування якої був накладений арешт; зміна кваліфікації дій підозрюваного; помилкове накладення арешту на майно осіб, які не мають статусу підозрюваного або обвинуваченого та не несуть за законом матеріальну відповідальність за їх дії.

Арешт може бути скасовано як повністю, так і стосовно конкретного майна (його певної частини). Для цього за наявності певних підстав можливо виділити частину майна з арешту (наприклад, суму відшкодованої шкоди, завданої кримінальним правопорушенням). У разі скасування арешту на окремі види майна, копію ухвали слідчого судді чи суду про скасування арешту необхідно направляти у відповідні органи та установи, що інформувались про арешт цього майна. Повернення майна, звільненого від арешту, доцільно оформляти протоколом повернення майна, який слід скласти у трьох примірниках, один з яких вручати власнику майна, другий - особі, що здійснювала зберігання майна, третій - долучати до матеріалів кримінального провадження.

Ухвала слідчого судді або суду про арешт майна виконується слідчим, прокурором негайно в порядку, визначеному в даній ухвалі. Умови і порядок виконання рішень судів, що підлягають примусовому виконанню, у разі невиконання їх у добровільному порядку визначено в Законі "Про виконавче провадження" від 02.06.2016 №1404-VIII.

Порядок виконання арешту нерухомого майна визначений у Законі "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" від 01.07.2004 р., де зазначено, що державна реєстрація обтяження проводиться на підставі заяви органу або посадової особи, якою встановлюється заборона на розпорядження нерухомим майном (п. 8 ст. 16) за наявності рішення органів досудового провадження (п. 3 ч. 2 ст. 19).

У частині 8 ст. 56 Закону "Про виконавче провадження" вказано, що арешт на цінні папери накладається в порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України.

Особи, яким передано на зберігання майно, на яке накладено арешт, попереджаються про кримінальну відповідальність за ст. 388 КК за розрату, відчуження, приховування, підміну, пошкодження, знищення майна або інші незаконні дії з майном, здійснення представником банку або іншої фінансової установи банківських операцій з коштами, на які накладено арешт.

2.2 Застосування слідчим, дознавачем запобіжних заходів.

Запобіжні заходи – це заходи процесуального примусу попереджувального характеру, пов'язані з позбавленням або обмеженням свобод підозрюваного, обвинуваченого, які за наявності підстав та в порядку, встановленому законом, застосовується під час кримінального провадження слідчим суддею, судом з метою забезпечення їх належної процесуальної поведінки.

Ознаки запобіжних заходів:

– їх може бути застосовано тільки до певних суб'єктів кримінального процесу: підозрюваного, обвинуваченого. На відміну від цього, заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися й щодо інших учасників кримінального судочинства (свідка, потерпілого, особи, у володінні якої знаходяться речі і документи щодо яких винесено рішення про тимчасовий доступ до них);

– мають особистий (персональний) характер, бо обмежують особисті права конкретного підозрюваного чи обвинуваченого;

– характеризуються специфічними підставами та метою застосування, визначеними в ст.177 КПК;

– мають більший, порівняно з іншими заходами, ступінь примусу (пов'язані з обмеженням конституційних прав особи).

Система запобіжних заходів, закріплена в КПК дозволяє органу досудового розслідування, прокурору, слідчому судді, судді і суду індивідуалізувати їх застосування з урахуванням тяжкості і характеру вчиненого кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється або обвинувачується особа, даних, що її характеризують, інших конкретних обставин.

До запобіжних заходів, які передбачає чинний КПК відносяться:

1) особисте зобов'язання (ст. 179 КПК);

- 2) особиста порука (ст. 180 КПК);
- 3) застава (ст. 182 КПК);
- 4) домашній арешт (ст. 181 КПК);
- 5) тримання під вартою (ст. 183 КПК).

Наведені запобіжні заходи можуть застосовуватися до підозрюваних, обвинувачених, які досягли вісімнадцятирічного віку.

До неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, крім цих запобіжних заходів, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, - передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ст. 493 КПК).

В нормах КПК, які визначають особливі порядки кримінального провадження (розділ IV), визначені наступні запобіжні заходи:

до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи:

- *передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;*
- *поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (ч.1 ст. 508 КПК).*

Окрім цього, в розділі IX КПК, який визначає порядок Міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, зустрічається термін *екстрадиційний арешт*, що визначається як запобіжний захід у вигляді тримання особи під вартою з метою забезпечення її видачі (екстрадиції) – п.9 ст. 541 КПК.

Різноманітність запобіжних заходів в кожному конкретному разі дозволяє органу досудового розслідування, прокурору, слідчому судді або суду обирати найбільш оптимальний запобіжний захід, з одного боку, здатний забезпечити інтереси досудового розслідування і судового розгляду, а з іншого боку - виключити невиправдані обмеження прав і свобод підозрюваного та обвинуваченого.

До підозрюваного або обвинуваченого одночасно може бути застосований тільки один із зазначених запобіжних заходів.

При обранні запобіжного заходу прокурор повинен переконати слідчого суддю що саме цей запобіжний захід, який він просить обрати, є достатнім, і що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не може забезпечити запобігання доведеним під час розгляду ризику або ризикам.

Для застосування запобіжного заходу під час досудового розслідування слідчий виносить клопотання, погоджене з прокурором, і звертається з цим клопотанням до слідчого судді; під час судового провадження з клопотанням до суду про обрання запобіжного заходу звертається прокурор.

Запобіжні заходи відзначаються двома особливостями: - по перше, їх застосування пов'язане з обмеженням конституційних прав і свобод людини; - по друге, вони застосовуються тоді коли особа ще не визнана винною у

вчиненні кримінального правопорушення і коли відповідно до принципу презумпції невинуватості вона вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення. Ці особливості покладають на правоохоронні органи і суд надзвичайну відповідальність за правильний вибір запобіжного заходу у кожній конкретній ситуації.

Метою застосування запобіжних заходів є (ч.1 ст. 177 КПК):

1) забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків;

2) запобігання спробам (звідси – запобіжні заходи):

– переховуватися від органів досудового розслідування та (або) суду;

– знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

– незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

– перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

– вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Запобіжні заходи можуть застосовуватися лише за наявності підстав, визначених в ч. 2 ст. 177 КПК, де передбачено, що підставою застосування запобіжного заходу є:

1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Обґрунтованість підозри має підтверджуватися зібраними достатніми даними, що вказують на наявність ознак кримінального правопорушення;

2) наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії визначені у ч.1 ст. 177 КПК, а саме:

а) буде ухилятися:

– від органів досудового розслідування та (або) суду. Наприклад, підозрюваний, обвинувачений висловлював наміри виїхати за межі населеного пункту, оголошувався його розшук у цьому провадженні чи він одержав закордонний паспорт;

– від виконання покладених на нього процесуальних обов'язків;

б) буде перешкоджати кримінальному провадженню шляхом:

– знищення, приховування, спотворення будь-якої речі чи документа, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

– незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні. Наприклад, схилитиме цих осіб до відмови давати показання чи буде погрожувати експерту, спеціалісту з тією ж метою;

в) продовжуватиме протиправну діяльність шляхом:

- вчинення інших кримінальних правопорушень;
- продовження здійснення кримінального правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується. Про це, наприклад, може свідчити те, що підозрюваний, обвинувачений раніше неодноразово засуджувався за вчинення кримінального правопорушення.

Закон не зобов'язує обирати запобіжний захід кожному підозрюваному, обвинуваченому. Відповідно до вимог ч.2 ст. 177 КПК, якщо немає достатніх підстав для застосування запобіжного заходу, то слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу.

При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності вищенаведених ризиків, *слідчий суддя, суд* на підставі наданих сторонами матеріалів *зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини*, у тому числі:

- вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;
- вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого;
- міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців;
- наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;
- репутацію підозрюваного, обвинуваченого;
- майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;
- наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;
- дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;
- наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення (ст.178 КПК).

Вказані обставини повинні ретельно аналізуватися при вирішенні питання про тримання під вартою чи при застосуванні запобіжних заходів щодо неповнолітніх, або осіб похилого віку, вагітних жінок, матерів, які мають малолітніх дітей чи одиноких матерів тощо.

Запобіжні заходи застосовуються:

- під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого погодженого з прокурором або за клопотанням прокурора;
- під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора (ч. 4 ст. 176 КПК).

Застосування запобіжного заходу до кожної особи потребує внесення окремого клопотання.

Згідно з вимогами ч.2 ст.184 КПК копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу має надаватися підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за 3 години до початку розгляду клопотання.

Не є винятком і застосування тимчасового запобіжного заходу у вигляді затримання, оскільки відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення особа одночасно з затриманням повідомляється про підозру.

Вирішуючи питання про наявність обґрунтованої підозри вчинення особою, щодо якої застосовується запобіжний захід, кримінального правопорушення слідчий, прокурор, слідчий суддя мають переконатися що підозра у вчиненні особою кримінального правопорушення є обґрунтованою, тобто у розпорядженні слідчого, прокурора, слідчого судді є здобутті у визначеному законом порядку достатні дані, які вказують на наявність ознак кримінального правопорушення (такими даними можуть бути заяви, повідомлення про кримінальні правопорушення, документи, протоколи негласних (розшукових) слідчих дій, протоколи слідчих (розшукових) дій, висновки експертиз, тощо).

Про те, що особа може переховуватись від органів досудового розслідування або суду, можуть свідчити дані стосовно того, що вона не буде з'являтися за викликом, виїде з постійного місця проживання, в тому числі і за кордон, не має постійного місця проживання, в минулому вчиняла спроби переховуватись від органів досудового розслідування чи суду (ч.1 п.1 ст.177 КПК).

Даними про те, що особа може незаконно впливати на потерпілого, свідків, інших підозрюваних, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні, можуть бути відомості, що свідчать про те, що ця особа вчиняє спроби змусити вище зазначених осіб дати неправдиві показання чи висновки, знищувати предмети, документи які можуть бути речовими доказами, іншим чином фальсифікувати докази, затягувати досудове розслідування чи судовий розгляд справи.

На наявність даних про те, що особа може вчиняти інші кримінальні правопорушення, можуть вказувати її попередні судимості за вчинення аналогічних кримінальних правопорушень, тісні зв'язки з антигромадськими елементами, заяви, повідомлення про те що особа задумала або готує нове кримінальне правопорушення.

Закон не вимагає доказування того, що особа, якщо їй не буде обрано запобіжний захід, ухилитиметься від слідства або суду чи від виконання процесуальних рішень, перешкоджатиме встановленню істини у справі або продовжуватиме злочинну діяльність. У законі йдеться про наявність ризиків, які дають підстави вважати, що ця особа може порушити процесуальні обов'язки чи проявити неправильну процесуальну поведінку, тобто йдеться про обґрунтовану підозру у цьому. Така підозра має ґрунтуватися не тільки на відомостях про кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється або

обвинувачується особа, а і на фактичних даних, що з достатньою вірогідністю надають можливість прогнозувати поведінку особи з точки зору виконання нею в майбутньому процесуальних обов'язків.

Так ЄСПЛ у справі «Ігнатов проти України» (15.12. 2016р.) вказав: «Ризики, що обвинувачений може перешкоджати провадженню у справі, не можна розглядати абстрактно, вони мають підтверджуватись фактичними доказами. Небезпека того, що обвинувачений може переховуватися від слідства, не може оцінюватись виключно з огляду на тяжкість потенціального покарання».

Якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу стали відомі обставини, що виключають обгрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення, чи обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу, воно може бути відкликаним, зміненим або доповненим згідно з вимогами ст.185 КПК.

Слідчий суддя, суд, зобов'язує підозрюваного, перебувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або кілька *обов'язків, необхідність покладення яких була доведена прокурором, а саме:*

- 1) перебувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;
- 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;
- 4) утримуватися від спілкування із будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом або спілкуватися з нею з дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;
- 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею, судом;
- 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
- 7) докласти зусиль до пошуку роботи або для навчання;
- 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;
- 9) носити електронний засіб контролю.

Ст. 178 КПК України визначає обставини, що враховуються при обранні запобіжного заходу

Так, при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, зазначених у статті 177 КПК, слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі:

- 1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;
- 3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого;
- 4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців;
- 5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;
- 6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого;
- 7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;
- 8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;
- 9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;
- 10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення;
- 11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини.
- 12) ризик продовження чи повторення протиправної поведінки, зокрема ризик летальності, що його створює підозрюваний, обвинувачений, у тому числі у зв'язку з його доступом до зброї.

При обранні запобіжного заходу слідчий суддя перш за все повинен переконатись в наявності доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення, в якому його підозрюють / обвинувачують, закон не вимагає, щоб докази були повними, але вони повинні бути такими, щоб слідчий суддя був впевнений в обранні того чи іншого запобіжного заходу.

Також необхідно враховувати санкцію статті Кримінального кодексу, за якою може бути призначене покарання у разі доведеності вини підозрюваного, обвинуваченого, якщо санкція нижче ніж 3 роки в одних випадках, або нижче ніж 5 - у інших, деякі запобіжні заходи до підозрюваного, обвинуваченого застосовувати не можна.

Вік і стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого враховується обов'язково при обранні запобіжного заходу; якщо людина похилого віку і страждає хронічними хворобами то, як за правило, для неї обирається більш м'який запобіжний захід ніж той, який би могли застосувати до молодої здорової особи.

При обранні запобіжного заходу також враховується, де і з ким проживає підозрюваний, обвинувачений, яка в нього родина, утримує він кого-

небудь, чи є у нього неповнолітні діти, родинна, подружжя, враховується коло його знайомих.

Особливе місце при обранні запобіжного заходу займає наявність у підозрюваного, обвинуваченого місця роботи і відношення до неї, або місце навчання, особливо це враховується коли правопорушення вчинено без використання місця роботи, або навчання, при вчиненні певних злочинів, як правило посадових, ці обставини можуть не враховуватися, або навпаки бути використані проти підозрюваного, обвинуваченого. Для з'ясування репутації, особи у відношенні до якої застосовується запобіжний захід можуть бути використанні характеристики з місця роботи, навчання, проживання, свідчення родичів, знайомих, співробітників і т.і.

Якщо підозрюваний, обвинувачений володіє нерухомим і рухомим майном, якщо в нього є заощадження, якщо він має рахунки у банках, то малоймовірно, що він буде ухилитись від розслідування, або суду і йому треба обирати запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою, бо йому є що втрачати, тому майновий стан завжди оцінюється при обранні запобіжного заходу і в кожному разі індивідуально.

Наявність судимостей, якщо вони не погашені, завжди враховувалось при обранні запобіжного заходу як обтяжуюча обставина, за винятком, якщо раніше вчинений злочин був вчинений за необережності, або нові правопорушення вчинено за необережності.

Якщо до особи, відносно якої обирається запобіжний захід, раніше вже застосовувався запобіжний захід і вона його порушила, то як правило наступний запобіжний захід до неї застосовується більш суворий.

При обранні запобіжного заходу обов'язково враховується, скільки правопорушень на момент обрання запобіжного заходу вчинив підозрюваний, обвинувачений, чим більше йому пред'явлено повідомлень про підозру тим суворішим може бути запобіжний захід який до нього застосують.

Розмір майнової шкоди, заподіяної правопорушенням, законодавець також зобов'язав враховувати при обранні запобіжного заходу, чим більше шкода, або розмір прибутку, який можна отримати завдяки правопорушенню, тим більш суворіший повинен бути запобіжний захід.

Запобіжні заходи до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого застосовуються з урахуванням його вікових та психологічних особливостей і роду занять. Слідчому, прокурору, слідчому судді та суду необхідно зважити, що затримання та тримання від вартою можуть застосовуватись до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину за наявності визначених КПК мети та підстав для його застосування.

Перелік наведених у цій статті обставин, що враховуються при обранні запобіжного заходу, не є вичерпним. Слідчий суддя, суд може визнати такими й інші обставини, наприклад, сприяння розкриттю злочину, вжиття заходів з відшкодування (компенсації) завданої потерпілому шкоди та інші

пом'якшуючі обставини. При застосуванні запобіжного заходу ці обставини можуть враховуватися як окремо, так і в сукупності.

Види запобіжних заходів.

Стаття 179. Особисте зобов'язання полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені статтею 194 КПК,

Підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення.

Особисте зобов'язання є найбільш м'яким запобіжним заходом. Особисте зобов'язання обмежує передбачене ст. 33 Конституції України право підозрюваного або обвинуваченого на свободу пересування, вільний вибір місця проживання і право вільно залишати територію України, та дає можливість обрати щодо нього один або декілька обов'язків з нижче перерахованих:

- прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;
- не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;
- утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;
- не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;
- пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
- докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;
- здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;
- носити електронний засіб контролю.

Також суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, як домашнє насильство, один або декілька таких обмежувальних заходів:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих, направлення для проходження програми для кривдників.

Наведений перелік обов'язків, що можуть покладатися на підозрюваного, обвинуваченого як особисті зобов'язання, є вичерпним.

Слід мати на увазі, що немає сенсу при застосуванні цього запобіжного заходу покласти обов'язок не відлучатися із населеного пункту місця реєстрації, проживання чи перебування на підозрюваного, обвинуваченого, який за родом своєї трудової діяльності переміщується за межі цього населеного пункту (відповідних працівників транспорту, пересувних підприємств, членів експедицій тощо), а покладання обов'язку утримуватися від спілкування з адвокатом, своїм захисником та законним представником взагалі неприпустиме, оскільки таке спілкування є одним із гарантованих законом прав на захист.

Стаття 180. Особиста порука полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до статті 194 КПК і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу.

Кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. Наявність одного поручителя може бути визнано достатньою лише в тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру.

Поручителю роз'яснюється у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки поручителя та наслідки їх невиконання, право на відмову від прийнятих на себе зобов'язань та порядок реалізації такого права.

Поручитель може відмовитись від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність. У такому разі він забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про заміну йому запобіжного заходу на інший.

У разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення в розмірі:

1) у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, або інше, більш м'яке покарання, - від двох до п'яти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

2) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, - від п'яти до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

3) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, - від десяти до двадцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

4) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років, - від двадцяти до п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Контроль за виконанням зобов'язань про особисту поруку здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду, - прокурор.

Поручитель (поручителі) - це особа, або особи, які з одного боку заслуговують на довіру слідчого, прокурора, слідчого судді або суду (в силу особливих моральних якостей, авторитету тощо), а з іншого мають достатній вплив на підозрюваного, обвинуваченого щоб забезпечити їх належну поведінку або явку за першим же викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

Особиста порука застосовується за клопотанням або за згодою поручителів. Громадянин, який виявив бажання взяти на себе обов'язки поручителя дає про це письмову згоду слідчому, прокурору, слідчому судді або суду, останні перевіряють дані про особу поручителя та його взаємини з підозрюваним або обвинуваченим, при необхідності витребувають характеристики або інші документи, що характеризують поручителя. Поручителю повідомляють суть кримінального провадження, роз'яснюють його обов'язки та положення ч.5 ст. 180 КПК а також право відмовитись від поруки.

При обранні такого запобіжного заходу слід враховувати, що наявність одного поручителя може бути визнана достатньою лише у тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особисту довіру (народний депутат України, депутат місцевої ради, особа яка відзначена державними нагородами, тощо).

Про застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки слідчим суддею або судом виноситься ухвала, яка оголошується підозрюваному або обвинуваченому. Поручитель або поручителі підписують зобов'язання про особисту поруку, де зазначаються обов'язки, які вони беруть на себе; у зобов'язанні має бути зазначено, що їм роз'яснено зміст їх прав, обов'язків та наслідки порушення останніх.

Поручитель, переконавшись, що він не зможе забезпечити належної поведінки підозрюваного або обвинуваченого, явку його до слідчого, прокурора, суду, повинен негайно письмово заявити про відмову від взятих від себе зобов'язань. Така відмова може бути з суб'єктивних причин, коли поручитель не в змозі виконувати покладені на нього зобов'язання через особисті причини, у такому разі до підозрюваного чи обвинуваченого може бути знову застосовано запобіжний захід у вигляді особистої поруки, але з іншим (іншими) поручителями, про що складається нова ухвала про обрання запобіжного заходу, або з об'єктивних причин, коли поручитель не в змозі виконувати покладені на нього зобов'язання через неналежну поведінку підозрюваного або обвинуваченого. У такому разі він забезпечує явку підозрюваного або обвинуваченого до органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді або суду, для вирішення питання про зміну йому запобіжного заходу на інший.

Стаття 181. Домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби.

Запобіжний захід домашній арешт - прогресивна, новела у КПК України, яка вже дозволила зменшити тягар на місця позбавлена волі, позитивно сплинула на підвалини боротьби з правопорушеннями, зберегла державні кошти. Особа, до якої застосований домашній арешт, повинна цілодобово, або в певний час знаходитись по місцю свого проживання і не може без дозволу відлучатися. Домашній арешт може бути застосований до особи, мірою покарання до якої за вчинене правопорушення може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі; якщо санкція статті Кримінального кодексу такого покарання не містить, то застосовувати домашній арешт законом заборонено.

Після обрання такого запобіжного заходу ухвала про нього передається до органу Національної поліції, у районі діяльності якого ця особа проживає, для виконання. Органи Національної поліції ставлять таку особу на облік і повідомляють про це слідчого або суд. Працівники Національної поліції можуть з'являтися до такою особи у її житло і перевіряти, як здійснюється даний запобіжний захід, письмово або усно відбирати у особи пояснення з приводу виконання нею запобіжного заходу, для контролю за нею використовувати електронні засоби контролю.

Слід мати на увазі, що вжите законодавцем у ч.5 ст. 181 КПК словосполучення «житло цієї особи» охоплює випадки, коли підозрюваний, обвинувачений є власником такого житла; зареєстрований в такому житлі; постійно або тимчасово проживає у такому житлі без реєстрації.

Строк дії домашнього арешту складає 2 місяці з моменту його обрання; якщо провадження у цей строк не закінчено, то строк домашнього арешту слідчим суддею може бути продовжений до 6 місяців, після чого цей захід скасовується автоматично.

ЄСПЛ вважає, що покладені на особу обов'язки (обмеження покидати будинок лише в нічний час) були не позбавленням волі в аспекті положень п.1 ст.5 Конвенції, а лише обмеженням його свободи пересування. Відмінність між позбавленням і обмеженням свободи залежить від ступені або інтенсивності, а не в характері чи в змісті застосованих заходів. (справа «Де Томмаза проти Італії» 23.02.2017 р.)

Стаття 182 Застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків. Можливість застосування застави щодо особи, стосовно якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, може бути визначена в ухвалі слідчого судді, суду у випадках, передбачених частинами третьою або четвертою статті 183 КПК.

Застава може бути внесена як самим підозрюваним, обвинуваченим, так і іншою фізичною або юридичною особою (заставадавцем). Заставадавцем не може бути юридична особа державної або комунальної власності або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим, або у статутному капіталі якої є частка державної, ко-

мунальної власності, або яка належить суб'єкту господарювання, що є у державній або комунальній власності.

При застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави підозрюваному, обвинуваченому роз'яснюються його обов'язки і наслідки їх невиконання, а заставадавець - у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється чи обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки із забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого та його явки за викликом, а також наслідки невиконання цих обов'язків.

У разі внесення застави згідно з ухвалою слідчого судді, суду щодо особи, стосовно якої раніше було обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, передбачені цією частиною роз'яснення здійснюються уповноваженою службовою особою місця ув'язнення.

Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених статтею 177 КПК. Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього.

Розмір застави визначається у таких межах:

- 1) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, - від одного до двадцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 2) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, - від двадцяти до вісімдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 3) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, - від вісімдесяти до трьохсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно.

Застава є одним з ефективних засобів, в основу якого покладено економічну заінтересованість у збереженні грошової суми та моральні зобов'язання підозрюваного, обвинуваченого перед іншими фізичними або

юридичними особами, які виступили заставодавцями. За своїм змістом застава спрямована на досягнення конкретної мети – забезпечити виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків. Але в окремих випадках можливе звернення судом суми застави і на виконання вироку в частині майнових стягнень.

Заставодавцем можуть бути:

- підозрюваний, обвинувачений;
- фізичні або юридичні особи.

При цьому, ч. 2 ст. 182 КПК визначає, що заставодавцем не може бути юридична особа державної або комунальної власності або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету АРК, або у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить державному, комунальному суб'єкту господарювання. У науковій літературі обґрунтовано звертається увага також на те, що заставодавець повинен заслуговувати на довіру (за аналогією з поручителем). Інакше заставодавцем може виступити співучасник чи організатор злочинної організації.

В п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1999 року № 6 “Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу” вказано, що якщо застава вноситься не підозрюваним чи обвинуваченим, а іншою особою, то повинні чітко фіксуватися дані про цю особу – прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, місце проживання чи перебування, а у випадках, коли заставодавцем є юридична особа – її найменування, місцезнаходження, необхідні банківські реквізити, а також дані про особу її представника і документ, яким підтверджуються його повноваження. В останньому випадку повинні долучатися документи про правомірність виділення підприємством, установою чи організацією відповідної суми для використання як застави.

Підозрюваний, обвинувачений, який не тримається під вартою, не пізніше п'яти днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави зобов'язаний внести кошти на відповідний рахунок або забезпечити їх внесення заставодавцем та надати документ, що це підтверджує, слідчому, прокурору, суду. Зазначені дії можуть бути здійснені пізніше п'яти днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави, якщо на момент їх здійснення не буде прийнято рішення про зміну запобіжного заходу. З моменту обрання запобіжного заходу у вигляді застави щодо особи, яка не тримається під вартою, в тому числі до фактичного внесення коштів на відповідний рахунок, а також з моменту звільнення підозрюваного, обвинуваченого з-під варти внаслідок внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, підозрюваний, обвинувачений, заставодавець зобов'язані виконувати покладені на них обов'язки, пов'язані із застосуванням запобіжного заходу у вигляді застави.

Розмір застави не може бути меншим від розміру майнової шкоди, завданої злочином, або розміру, отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, обґрунтованих достатніми доказами. Слідчий суддя, суд, установивши, що особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину у співучасті і її роль у його вчиненні є незначною, може визначити щодо неї розмір застави без урахування розміру майнової шкоди, завданої злочином, або розміру, отриманого внаслідок вчинення злочину доходу.

Певні особливості має застосування застави, якщо таке рішення прийнято як альтернатива триманню під вартою. Так, якщо рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді застави прийнято відповідно до ч. 3 та ч.4 ст. 183 КПК, підозрюваний, обвинувачений або заставодавець мають право у будь-який момент внести заставу у розмірі, визначеному в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Після отримання документа, що підтверджує внесення застави, та його перевірки, уповноважена службова особа місця ув'язнення, під вартою в якому знаходиться підозрюваний, обвинувачений, негайно здійснює розпорядження про його звільнення з-під варти та повідомляє про це усно і письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю, а якщо застava внесена під час судового провадження – прокурора та суд. Перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше 1 робочого дня (ч. 4 ст. 202 КПК).

Застава звертається в дохід держави у таких випадках (ч. 8 ст. 182 КПК):

- у разі невиконання обов'язків заставодавцем;
- якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки;
- якщо підозрюваний, обвинувачений порушив інші, покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки.

Питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею, судом

За загальним правилом застава, що не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу. Втім застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, може бути повністю або частково звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень. Але застава, внесена заставодавцем, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень тільки за його згодою.

ч.4 ст. 183 КПК передбачає, що слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні:

- щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування;
- щодо злочину, який спричинив загибель людини;

– щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею.

У разі невиконання обов'язків заставодавцем, а також, якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки, або якщо порушив інші покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки, застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується у порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору.

Питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора або за власною ініціативою суду в судовому засіданні за участю підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця, в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу. Неприбуття в судові засідання зазначених осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду питання, не перешкоджає проведеному судовому засіданню.

У разі звернення застави в дохід держави слідчий суддя, суд вирішує питання про застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді застави у більшому розмірі або іншого запобіжного заходу з урахуванням положень частини сьомої статті 194 КПК.

Застава, що не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу. При цьому застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, може бути повністю або частково звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень. Застава, внесена заставодавцем, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень тільки за його згодою.

За ступенем процесуального примусу застава є менш суворим запобіжним заходом, ніж домашній арешт та тримання під вартою, і більш суворим, ніж всі інші запобіжні заходи.

На відмінну від останніх, які носять характер психічного примусу, застава являє собою ще й загрозу майнових втрат у випадку не виконання підозрюваним, обвинуваченим зобов'язань, покладених на нього у зв'язку із застосуванням цього запобіжного заходу. За змістом статті 182 КПК застосування чи незастосування застави повністю залежить від слідчого, прокурора, слідчого судді або суду.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд вирішують це питання у кожному конкретному випадку з урахуванням обставин, зазначених у статті 178 КПК, і застосовують заставу тоді, коли є підстави вважати, що більш м'які заходи не можуть забезпечити належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого, а для домашнього арешту або взяття під варту не має підстав або застосовувати їх не доцільно.

Стаття 183 Тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим статтею 177 КУПК, крім випадків передбачених частиною п'ятою статті 176 КПК.

Винятковість цього запобіжного заходу обумовлена тим, що відповідно до п. 3 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року “тримання під вартою осіб, котрі чекають судового розгляду, не повинно бути загальним правилом”.

Суть запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою полягає в обмеженні особистої свободи підозрюваного, обвинуваченого через поміщення їх до спеціальної установи.

Під спеціальними установами слід розуміти:

- слідчі ізолятори (СІЗО) Державної пенітенціарної служби;
- дисциплінарні ізолятори чи карцери установ виконання покарань (ст. 4 Закону України “Про попереднє ув'язнення”);
- гауптвахти Військової служби правопорядку в Збройних Силах України
- для осіб, які відбувають покарання в дисциплінарних батальйонах і притягаються до кримінальної відповідальності за вчинення іншого злочину (ст. ст. 14, 17 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою не може бути застосований, окрім як:

1) до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, - виключно у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених статтею 177 КПК, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений не виконав обов'язки, покладені на нього при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує;

2) до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років, виключно у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених статтею 177 КПК, буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

3) до раніше не судимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років, - виключно у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених статтею 177 КПК,

буде доведено, що перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкождала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

4) до раніше не судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у

вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років;

5) до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки;

6) до особи, яку розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, в порядку і на підставах, передбачених розділом IX КПК або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Право на свободу та особисту недоторканість є однією з найбільш значущих прав людини. ч.1 ст. 29 Конституції України встановлено, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

Взяття під варту є виключним і найбільш суворим запобіжним заходом, котрий застосовується тоді, коли є всі підстави вважати, що інші, менш суворі запобіжні заходи можуть не забезпечити виконання підозрюваним, обвинуваченим процесуальних обов'язків і належної поведінки. Застосування даного запобіжного заходу вимагає від слідчого судді або суду мудрості, виваженості, сміливості і небайдужості до долі особи, щодо якої вирішується це питання, потребує глибоких знань як вітчизняного законодавства так і міжнародних правових актів, подолання стереотипів, що склалися у процесі багаторічного застосування закону котрий, діяв раніше, усвідомлення нової ролі, нового місця суду в системі органів, що здійснюють кримінальне провадження.

Строки тримання під вартою.

Відповідно до ст. 197 КПК строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати 60 днів.

Строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування, при цьому, сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування, не повинен перевищувати:

– 6 місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості;

– 12 місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Строк тримання під вартою продовжується за клопотанням прокурора, слідчого за погодженням з прокурором не пізніше ніж за 5 днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою та подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування (ч.1 ч.2 ст.199 КПК). Дане клопотання має бути розглянутим до закінчення строку дії попередньої ухвали.

Слідчий суддя зобов'язаний відмовити у продовженні строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що:

- ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою;

- існують обставини, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою.

У рішенні у справі «Харченко проти України» від 10.02.2011 ЄСПЛ зазначив, що «розумність строку тримання під вартою не може оцінюватися абстрактно. Вона має оцінюватися в кожному окремому випадку залежно від особливостей конкретної справи, причин, про які йдеться у рішеннях національних судів, переконливості аргументів заявника, викладених у його клопотанні про звільнення. Продовження, тримання під вартою може бути виправдано тільки за наявності конкретного суспільного інтересу який незважаючи, на презумпцію невинуватості, превалює над принципом поваги до свободи особистості.

За п'ять днів до закінчення строку тримання під вартою підозрюваного, якщо у наданий строк неможливо закінчити досудове провадження і немає підстав для звільнення особи, слідчому судді подається клопотання про продовження строку тримання під вартою. Клопотання повинне бути у слідчого судді не пізніше ніж за 5 днів до закінчення строку тримання під вартою, надання клопотання пізніше є порушенням законності і тягне за собою юридичні наслідки.

Клопотання подається до того ж суду, який і обирає запобіжний захід вперше, або до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції органу досудового розслідування на час винесення клопотання, якщо декілька досудових проваджень із різних органів досудового розслідування були об'єднані в одне.

У клопотанні повинно бути зазначено, чому особі не можна змінювати запобіжний захід на більш м'який і які ризики існують на момент винесення клопотання, перераховані у ст. 177 КПК. Також у клопотанні зазначається, які обставини перешкоджають завершенню досудового розслідування і який обсяг роботи ще необхідно виконати для завершення досудового розслідування і який конкретно час необхідний для цього.

Слідчий суддя протягом п'яти днів до закінчення строку тримання під вартою особи повинен розглянути клопотання і погодитись з ним і винести ухвалу про продовження строку тримання під вартою, або змінити запобіж-

ний захід на більш м'який, або вивчивши матеріали досудового розслідування і впевнившись у тому, що у клопотанні перевищений строк за який можливо виконати обсяг роботи, про який йдеться у клопотанні, зменшити його до розумного.

В ухвалі слідчого судді, суду про продовження строку тримання під вартою має бути обґрунтовано, яким чином обставини, що свідчать про наявність вказаних ризиків, виправдовують тримання особи під вартою. Виходячи з правових позицій ЄСПЛ, неналежне мотивування рішень про продовження строків тримання під вартою є системною проблемою, яка призводить до порушення п. 3 ст. 5 КЗПЛ. Судді вказують у своїх рішеннях однакові підстави протягом усього періоду тримання особи під вартою, у той час коли судді повинні наводити додаткові мотиви для обґрунтування необхідності збереження цього запобіжного заходу. На ці обставини особливу увагу звернув ЄСПЛ у рішенні у справі «Ткачов проти України» від 13.12.2007, в якому констатував, що судові рішення про продовження строку тримання обвинуваченого під вартою не містило жодної підстави продовження цього строку, у зв'язку з чим ЄСПЛ не зміг оцінити, чи продовжували діяти ризики втечі заявника, які існували на момент обрання даного запобіжного заходу і чи продовжували вони виправдовувати позбавлення заявника свободи протягом усього періоду тримання його під вартою. Виходячи з цього, ЄСПЛ дійшов висновку, що підстави продовження строку тримання обвинуваченого під вартою не були «відповідними та достатніми», а тому й констатував порушення п. 3 ст. 5 КЗПЛ.

Застосування електронних засобів контролю. Так, відповідно до вимог ст. 195 КПК застосування електронних засобів контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та сигналізувати про спроби особи здійснити такі дії. При цьому не допускається застосування електронних засобів контролю, які суттєво порушують нормальний уклад життя особи, спричиняють значні незручності у їх носінні або можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка його використовує.

Електронні засоби контролю закріплюються на тілі особи так щоб їх неможливо було самостійно зняти, це можуть бути браслети на руку, ногу, шию, або пристрій на інші частини тіла. Порядок застосування електронних засобів контролю, встановлюється МВС України. Положення про порядок застосування електронних засобів контролю затверджено Наказом МВС України від 09.08.2012 № 696.

Електронний браслет закріплюється на тілі підозрюваного або обвинуваченого з метою його дистанційної ідентифікації та відстеження місцезнаходження, він призначений для носіння на тілі і захищений від

самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та має сигналізувати про спробу особи здійснити такі дії.

Персональний трекер виконаний у формі браслета та призначений для носіння на тілі підозрюваного або обвинуваченого, щодо якого обраний запобіжний захід не пов'язаний з триманням під вартою з метою його дистанційної ідентифікації і відстеження його місцезнаходження за сигналами глобальної навігаційної супутникової системи GPS/ ГЛОНАСС і захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та має сигналізувати про спробу особи здійснити такі дії (п. 1.6 Положення).

Не допускається застосування ЕЗК, які суттєво порушують нормальний уклад життя особи, спричиняють значні незручності в їх носінні або можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка їх використовує.

Електронні засоби контролю можуть застосовуватися слідчим (співробітником оперативного підрозділу за його дорученням) або працівником Національної поліції. Слідчий діє на підставі ухвали слідчого судді, суду про обрання стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, якою на підозрюваного, обвинуваченого покладено зобов'язання носити ЕЗК

Слідчий або працівник органу внутрішніх справ зобов'язані:

- ознайомити підозрюваного, обвинуваченого з відповідною ухвалою слідчого судді, суду та вручити йому копію цієї ухвали;
- роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому сутність запобіжного заходу, обмеження, які визначені в ухвалі слідчого судді, суду, вимоги, які пов'язані із застосуванням ЕЗК, а також правила користування пристроєм, техніку безпеки поведінки з ним та наслідки його зняття або неправомірного втручання в його роботу з метою ухилення від контролю;
- скласти протокол оголошення підозрюваному, обвинуваченому ухвали слідчого судді, суду щодо застосування запобіжного заходу та вручення її копії.

Цілодобовий контроль за використанням особою ЕЗК, яка зобов'язана його носити, здійснює територіальний підрозділ уповноваженого підрозділу, черговий пульта моніторингу якого: щодоби спілкується з підозрюваним, обвинуваченим та з'ясовує обставини, пов'язані із застосуванням ЕЗК; у разі отримання сигналу тривоги негайно зв'язується за допомогою телефону або іншого технічного пристрою з підозрюваним, обвинуваченим, який зобов'язаний носити електронний браслет або персональний трекер, з'ясовує його місцезнаходження та причини отриманого сигналу тривоги; фіксує в журналі обліку порушень, виявлених за допомогою ЕЗК, усі факти надходження сигналів про неправильне використання ЕЗК, їх причини, ужиті заходи реагування та їх результати, про що негайно інформує слідчого; уживає

заходів щодо забезпечення технічної справності та налаштування ЕЗК (п. 3.6 Положення).

Зміна чи скасування запобіжного заходу.

Якщо в ході кримінального провадження змінюються підстави застосування запобіжного заходу, а також обставини, які враховуються при його обранні, він може бути скасований або замінений на інший запобіжний захід – більш або менш суворий.

Запобіжний захід може бути змінено, якщо:

– його обрано необґрунтовано чи незаконно, але є підстави для обрання іншого заходу;

– суттєво змінилися обставини, що їх було взято до уваги при обранні запобіжного заходу (наприклад, змінилася кваліфікація кримінального правопорушення, стан здоров'я обвинуваченого).

Зміна запобіжного заходу здійснюється за результатами розгляду клопотання, з яким до слідчого судді, суду можуть звернутися:

– прокурор, слідчий за погодженням з прокурором – щодо зміни запобіжного заходу, в тому числі щодо скасування, зміни або покладення додаткових обов'язків, передбачених ч.5 ст. 194 КПК, чи про зміну способу їх виконання (ст. 200 КПК);

– підозрюваний, обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід, його захисник – щодо зміни запобіжного заходу, в тому числі щодо скасування чи зміни додаткових обов'язків, чи про зміну способу їх виконання (ст.201 КПК).

Дане клопотання має бути розглянуте слідчим суддею, судом протягом 3 днів з моменту його одержання. Слідчий суддя, суд має право залишити без розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу, яке подане раніше 30 днів з дня постановлення попередньої ухвали про застосування, зміну або відмову у зміні запобіжного заходу, якщо у ньому не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею, судом.

Запобіжний захід негайно припиняє свою дію (вважається скасованим) після:

- закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу;
- ухвалення виправдувального вироку;
- закриття кримінального провадження (ст.203 КПК).

2.3. Затримання слідчим, дізнавачем осіб за підозрою у вчиненні злочину

Відповідно до ст. 207 КПК кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, які користуються певним імунітетом (ст. 482 КПК):

1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Кожен, хто не є уповноваженою службовою особою і затримав відповідну особу, зобов'язаний негайно доставити її до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні злочину.

Законодавець наголошуючи на тому, що уповноважена службова особа повинна доставити затриманого до найближчого органу досудового розслідування, мабуть мав на увазі найближчий орган, коли особу затримують у іншому населеному пункті, ніж той, де проводиться досудове розслідування, або той де особа вчинила правопорушення, якщо населений пункт має територіальне розмежування, то особу необхідно доставляти до органу досудового розслідування, де воно і буде проводитися. В черговій частині цього органу повинно бути негайно зареєстровано дату доставки, час и хвилини ім'я та прізвище доставленого, хто доставив і в зв'язку з чим. Якщо достовірні дані про особу не встановлені то її прикмети детально описуються і вона фотографується.

Уповноважена службова особа чергової частини, до якої доставили затриманого, повинна негайно повідомити про доставленого відповідальній службовій особі органу досудового розслідування; таке повідомлення може бути зроблено як за допомогою технічних засобів так і письмово, або усно з обов'язковою фіксацією у відповідному журналі, або у спеціальному електронному журналі.

Стосовно перевірки тривалості доставлення, то вона повинна, якщо це за необхідно, проводитись слідчим у рамках досудового провадження після реєстрації правопорушення у Єдиному реєстрі досудових розслідувань.

Відповідно до ст. 208 КПК уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

- 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;
- 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний

не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

Затримання з метою екстрадиції (у порядку ст. 582 КПК). передбачено законом для забезпечення можливості видачі осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (екстрадиції), а тому й відзначається певною специфікою, що обумовлена його метою та стосується підстав і порядку здійснення. Мета такого затримання полягає у виконанні запиту іноземної держави про видачу особи (екстрадицію), яка перебуває на території України. Підставою для затримання з метою екстрадиції є оголошення іноземною державою у розшук особи у зв'язку із вчиненням нею кримінального правопорушення.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол. Протокол затримання - комплексний правозастосовний акт, який повинен відповідати формі та елементами змісту, що висувається процесуальним законом до протоколу як форми фіксування кримінального провадження (ст. 104 КПК), і обов'язково має містити: місце, дату і точний час(годину і хвилину) затримання відповідно до моменту, з якого особа згідно із законом (ст. 209 КПК) стає затриманою; підстави затримання; результати особистого обшуку, якщо він проводиться; заяви чи скарга затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого.

У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору.

Затримання підозрюваного, порядок якого регламентовано КПК, треба відрізнити від фізичного, адміністративно-правового та інших видів затримання громадян, що не пов'язані з перевіркою причетності останніх до вчинення злочину і не мають кримінально-процесуального характеру.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», ст. 298-2 КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану в учиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених п. 1 і 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, а саме: якщо цю особу застали під час учинення злочину або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин, і лише за умови, що ця особа:

Особу може бути затримано:

1) до 72 год – за умов, передбачених п. 1–3 ч. 1 ст. 298-2 (особа відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо

припинення кримінального проступку або чинить опір; намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи), і з дотриманням вимог ст. 211 КПК України про строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду;

2) до 24 год – за умови, передбаченої п. 4 ч. 1 ст. 298-2 (особа перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим) КПК України. Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, передбачений ст. 286-1 КК України, з ознаками перебування в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння або перебування під впливом лікарських засобів, що знижують її увагу та швидкість реакції, здійснюють не більш як на 3 години з обов'язковим доставленням такої особи до медичного закладу для забезпечення проходження відповідного медичного освідчення.

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, і дізнавач повинні негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підстави затримання та в учиненні якого кримінального правопорушення її підозрюють, а також роз'яснити її право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти неї, негайно повідомити інших осіб про своє затримання й місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Слідчий, прокурор зобов'язані негайно повідомити центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги про затримання особи. Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб затверджено постановою КМУ від 28.12.2011 «Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб». За цим Порядком негайно після фактичного затримання особи службова особа органу, який її затримав, повідомляє центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги відомості про затриману особу. Протягом однієї години з моменту негайної реєстрації повідомлення про затримання особи центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги призначає адвоката, про що інформує орган, який затримав особу. Призначений адвокат повинен бути протягом однієї години з моменту отримання доручення, а у виняткових випадках - не пізніше ніж протягом шести годин з моменту отримання доручення до затриманої особи для надання безоплатної вторинної правової допомоги;

Відповідно до ч. 3 ст. 212 КПК України, службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана:

- 1) негайно зареєструвати затриманого;
- 2) роз'яснити затриманому підстави його затримання, права й обов'язки;
- 3) звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання, передбаченого ст. 211 КПК України;
- 4) забезпечити належне поводження із затриманим і дотримання його прав, передбачених Конституцією України, цим Кодексом та іншими законами України;
- 5) забезпечити запис усіх дій, що проводять із залученням затриманого, зокрема час їх початку та закінчення, а також осіб, які проводили такі дії або були присутні під час проведення таких дій;
- 6) забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я затриманого. До складу осіб, що надають затриманому медичну допомогу, за його бажанням може бути допущена конкретна особа, що має право на зайняття медичною діяльністю.

Відповідно до ч. 6 ст. 298-2 КПК України, уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, здійснює особистий обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 КПК України.

Обшук затриманої особи здійснюється в присутності двох понятих. Такий обшук за участю понятих може здійснюватись, як правило, при складанні протоколу затримання, а при фізичному затриманні здійснити обшук при понятих вкрай важко, тому, уявляється, при такому затриманні мова може йти не про обшук особи, а про її огляд і вилучення у неї предметів, які вона може знищити або викинути, або застосувати проти уповноваженою службовою особи. В такому разі уповноважена службова особа повинна про це доповісти рапортом и передати вилучені предмети. Якщо затримання раніше сплановано, то при затриманні і обшуку огляд і вилучення можливо фіксувати технічними засобами; це також повинно бути відображено у рапорті уповноваженої особи.

Згідно зі ст. 298-3 КПК України, речі й документи, що є знаряддям та/або засобом учинення кримінального проступку чи безпосереднім предметом посягання, виявлені під час затримання, особистого обшуку затриманої особи або огляду речей, вилучає уповноважена службова особа Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань.

Вилучення речей і документів під час затримання особи здійснюють за спрощеною процедурою (про це зазначають у протоколі затримання), водночас, тимчасове вилучення майна під час проведення інших процесуальних дій (зокрема огляду, обшуку, тимчасового доступу до речей і документів) здійснюють за загальною процедурою, встановленою нормами КПК України.

Вилучені речі й документи зберігає орган, що їх вилучив, до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 КПК.

Уповноважена службова особа, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування.

Для прийняття рішення про затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, поряд із зазначеними в законі підставами необхідна наявність відповідного *мотиву*, яким у даному випадку може бути необхідність перешкодити особі схватись від правоохоронних органів, виключити можливість продовження злочинної діяльності.

Час затримання у протоколі вказується з того моменту, коли особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному цією особою.

У випадках відмови затриманого підписати протокол затримання про це зазначається в протоколі. Затриманому надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу затримання. Факт відмови затриманого від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень щодо причин такої відмови засвідчуються підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності - понятих.

Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

У будь-якому випадку працівник правоохоронного органу або ж залишається на місці події разом із затриманою особою, або ж самостійно доставляє її до відповідного правоохоронного органу. У такому разі момент затримання особи визначається у двох аспектах:

1) коли особа фактично затримана працівником правоохоронних органів на місці вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення і вимушена залишатися поряд із працівником правоохоронного органу, який із застосуванням заходів фізичного впливу, спеціальних засобів або без такого утримує її на місці події;

2) коли особу затримано громадянином України, іноземцем або особою без громадянства, тобто не уповноваженою на затримання особою, безпосередньо на місці вчинення кримінального правопорушення або після його вчинення, то моментом затримання такої особи є доставлення її до

найближчого правоохоронного органу, службові особи якого уповноважені процесуально оформити таке затримання.

Про затримання та місце перебування особи, підозрюваної у вчиненні правопорушення, посадовими особами правоохоронних органів, негайно має бути надана можливість затриманому повідомити про це членів сім'ї, близьких родичів, опікунів чи піклувальників або інших осіб за власним вибором шляхом надіслання повідомлення поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

Якщо затримана особа є неповнолітньою, то працівник правоохоронного органу, зобов'язаний негайно сповістити про її затримання і місце перебування батьків, опікунів чи піклувальників, інших повнолітніх близьких родичів чи членів сім'ї, а також представників органів опіки та піклування, установи і організації, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітня особа.

Особливого значення має підготовка до затримання з метою *приводу*, або затримання злочинця, який намагається переслідуються після вчинення злочину. В таких випадках при підготовці до затримання необхідно:

- розглянути питання про кількість, персональний склад групи затримання;
- включити до складу групи оперативного працівника жіночої статі у випадку, коли повинна бути затримана особа (особи) тієї самої статі;
- визначити місце, час, умови затримання;
- розподілити обов'язки між учасниками затримання, послідовність дій і хто їх виконуватиме під час і після затримання;
- довести до відома всіх учасників затримання дані про зовнішні прикмети зовнішності затримуваного;
- неодмінно забезпечити учасників затримання відповідними засобами криміналістичної та оперативної техніки (звуко- і відео-апаратурою, транспортом, засобами зв'язку тощо);
- визначити послідовність затримання;
- вирішити питання кого, куди і яким способом будуть доставлені затримані, забезпечити їх роздільне тримання;
- передбачити можливість проведення інших слідчих дій до і після складання протоколу затримання та підготуватися до їх проведення;
- розглянути питання про учасників та організаційно-тактичні особливості затримання підозрюваного (сформувати групу затримання, проаналізувати і вжити заходів безпеки при проведенні затримання, передбачити заходи для усунення можливості втечі затриманого);
- при проведенні інструктажу довести до відома кожного учасника хто і які засоби захисту, озброєння, зв'язку повинен мати.

Виділяють *одиначні і групові* затримання.

При визначенні часу і місця враховується спосіб життя особи що затримується, розпорядок його дня, маршрути і засоби пересування.

Вивчається планування приміщення, входи і виходи, пожежні сходи, ліфти, місця укриття. При підготовці затримання на відкритій місцевості чи в населеному пункті необхідно вивчити рельєф, розташування доріг, лісових посадок, наявність прохідних дворів, будинків, під'їзди яких мають два виходи, маршрутів міського транспорту тощо.

В залежності від особистості затримуваних, їхньої можливої поведінки, озброєності, фізичної підготовки в затриманні можуть брати участь спеціально сформовані оперативні групи з числа співробітників Національної поліції України ("Корд" і т.д.). Чисельність групи визначається з розрахунку не менше двох співробітників на одного затримуваного. Учасники затримання повинні бути відповідно екіпіровані та озброєні.

Завдання групи захоплення - потай проникнути через невідомі затримуваному входи, горищні, підвальні приміщення, чи балкони за допомогою осіб, які не викликають у затримуваних підозр та яким він може відкрити двері, не знаючи про групу захоплення. Коли злочинець відмовляється відкрити двері, то, враховуючи його психологічний стан необхідно вступити з ним у переговори, переконати в безглуздість зайнятої позиції. Коли ж переговори не досягли поставленої мети, можуть бути застосовані спеціальні хімічні засоби, перешкоди ламаються і відбувається захоплення.

Затримання в окремо розташованому будинку (сараї і т.д.) чи на відкритій місцевості - у полі, лісі, у гірській місцевості, проводиться за допомогою оперативно-тактичної комбінації, що передбачає легендоване зближення з затримуваним з блокуванням шляхів його можливої втечі. Затримання може проводитися з використанням службової собаки.

При одночасному затриманні декількох осіб, що знаходяться в різних місцях, необхідне чітке координування всіх дій груп захоплення. Інформація про проведене затримання, про виниклі перешкоди (відсутність затримуваного, утеча, узяття затримуваним заручника тощо) негайно повинна передаватися в чергову частину органа внутрішніх справ, що відповідає за координацію дій під час захоплення, щоб вчасно внести відповідні корективи в дії інших груп.

Затримання без попередньої підготовки характеризується підвищеним тактичним ризиком. Необхідність у такій затриманні виникає при безпосереднім виявленні ознак злочину співробітниками правоохоронних органів або необхідності негайного реагування на повідомлення про злочин, що надійшов з інших джерел, тобто в ситуації, коли є реальна можливість невідкладно захопити злочинця, а зволікання викличе негативні наслідки. Вибір конкретного способу затримання доводиться робити або в дорозі, або вже на місці затримки з урахуванням сформованої ситуації. Вибір тактики затримання здійснюється виходячи з обстановки й місцезнаходження злочинців. Дана ситуація затримки несе більшу небезпеку як для співробітників поліції, так і для сторонніх громадян. При проведенні захоп-

лення великого значення набувають раптовість, рішучість дій затримуючих, належним чином організована взаємодія, забезпечення безпеки навколишніх.

Затримання без попередньої підготовки ні в якій мірі не означає захоплення злочинця негайно після його виявлення. Навіть при переслідуванні злочинця "по гарячих слідах", якщо дозволяє розвиток ситуації, доцільно перед безпосереднім захопленням злочинця встановити за ним спостереження й вибрати найбільш зручне й безпечне місце й час затримання. Невиправданий героїзм може привести до людських жертв і дати можливість злочинцеві зникнути. Тому, що виявив злочинця співробітник повинен насамперед реально оцінити свої сили й при необхідності викликати підкріплення.

Конкретні тактичні прийоми затримання вибираються з урахуванням сформованої ситуації, кількості злочинців, їхньої озброєності й обраного місця затримання.

Тактичні прийоми затримання в громадських місцях після попередньої підготовки відрізняються від затримання без підготовки більшою технічною осначеністю, більше докладною поінформованістю. Позитивним моментом при обранні даного виду затримання є можливість схованого зближення зі злочинцем під видом перехожих. Для відволікання уваги затримуваного може бути затіяний голосний скандал між працівниками правоохоронних органів у цивільному одязі. Гарна дівчина так само може значно послабити увагу злочинця-чоловіка. Негативними моментами є небезпека для випадкових громадян, обмеження можливості застосування зброї. Крім того, злочинець може створити видимість неправомірного нападу на нього. Тому доцільно проводити затримання в місці найменшого скупчення людей або обмеження рухової можливості злочинця. При затримці 2-3 співробітника роблять сховане зближення зі злочинцем. Тактично вірним буде також виділення співробітника для спостереження з боку й підстрахувань.

Особливостями затримання на відкритій місцевості є мала кількість випадкових перехожих, можливість застосування зброї й спец-середств. Однак зближення із затримуваним можливо з використанням природних укриттів: дерев, рельєфу місцевості й т.д. При затриманні злочинця в парку, утишній місцевості або в поле виникає необхідність виявлення його точного місцезнаходження, для чого проводиться прочісування місцевості. Навколо території встановлюється пункти спостереження, що дозволяють перекрити злочинцю шляхи відходу.

Значну складність представляє затримку злочинця в приміщенні. Проведення затримання ускладнюється необхідністю проникнення в замкнені приміщення. Групи захоплення й блокування приховано висуваються на вихідні позиції. Для прикриття можливе використання автотранспорту й форменого одягу працівників ремонтних служб. Для проникнення в приміщення існує велика кількість тактичних прийомів. Це й проникнення в

приміщення під видом працівників комунальних служб, і виклик у коридор за допомогою осіб, яким злочинець довіряє, і використання світлошумових гранат, і прохід у приміщення "на плечах" у співника або стороннього громадянина, і силове проникнення в приміщення з використанням спецтехніки. Варто враховувати, що в будь-якому приміщенні є більша кількість укриттів для злочинця, чим на відкритій місцевості. Співробітникам поліції необхідно передбачити можливість раптового нападу на них злочинця.

Зупинимося докладніше на декількох тактичних прийомах проникнення до приміщення, розроблених з урахуванням людської психології.

При заході на "живця" перед вічком дверей ставиться людина, якому злочинець може довіряти, придумується яка-небудь мотивована причина його приходу. Група захоплення не повинна себе виявляти. При відкритті злочинцем дверей здійснюються проникнення.

У випадку заходу "під незнайомку" напроти дверей ставиться молода симпатична співробітниця. Їй придумується прийнятна легенда приходу. Співробітниця після дзвінка у двері називає хазяїна по імені й повідомляє яку-небудь обтічну, невизначену причину приходу (наприклад, поговорити про справу). Вигляд жінки в сполученні зі знанням імені хазяїна будинку звичайно не викликаєсторожкості, і є гарні шанси, що двері все-таки відкриють.

Захід "на гавкіт" здійснюється при наявності сторожового собаки на прив'язі в будинку, але можна використати й чужих тварин. Група проникає до входу в приміщення. Коли на довго що не припиняється гавкіт собаки хто-небудь вийде оглянутися, відбувається його затримання.

При затриманні злочинця *за місцем роботи* є можливість за допомогою керівництва організації викликати злочинця в найбільш зручне для затримання приміщення. Однак попередньо за злочинцем варто встановити спостереження, оскільки замість явки по виклику він може почати спробу зникнути. До допомоги керівника затриманого можна вдатися тільки тоді, коли виразно відомо про його непричетність до злочину.

Ряд особливостей мають тактичні прийоми *затримання злочинця на транспорті*. Таке затримання рекомендується робити після зупинки й виходу його із транспорту. У цьому випадку спостереження прийде робити за строго певними місцями вивантаження пасажирів і багажу. Затримання злочинця, що прибуває на поїзді, ускладнюється значним простором, за яким необхідно вести спостереження, тобто потрібне участь оперативної групи значної чисельності. Тактично правильним вважається спостереження із трьох крапок: "голови" складу, "хвоста" і центра поїзда.

Затримання злочинця, що *пересувається на автомобілі*, також доцільно здійснювати на залізничному переїзді із закритим шлагбаумом, на заздалегідь перекритій вулиці.

При затриманні злочинців, що пересуваються на автотранспорті, дуже важливо "вивести" злочинців, здійснюючи переслідування й заблоку-

вавши інші шляхи руху, на заздалегідь підготовлене місце затримання. На місці затримання встановлюються спецзасоби зупинки транспорту (Еж-М), або дорога блокується іншим способом, визначаються вогневі крапки й місце розташування групи захоплення, що дозволяє контролювати дії злочинця. Навіть при наданні злочинцем опору заздалегідь обране й підготовлене місце затримання, чисельна й технічна перевага, озброєність співробітників правоохоронних органів дозволять зберегти контроль над ситуацією.

Більшу користь приносить використання тактичного прийому "засідка". Класичним є визначення засідки як схованого, іноді замаскованого розташування співробітників органа боротьби зі злочинністю на місцевості або в приміщенні для затримки всіх приходящих туди осіб.

Затримання збройного злочинця або групи злочинців характеризується підвищеним рівнем небезпеки як для навколишніх, так і для самих затримуючих. Тому в такій ситуації найбільш важливе проведення повної й всеосяжної підготовки до затримання, правильний вибір тактичних прийомів і чітко організована взаємодія. При затриманні збройного злочинця дуже важливо забезпечити безпеку сторонніх громадян і групи захоплення. Безпека громадян забезпечується попереднім блокуванням місця затримання й недопущенням сторонніх осіб. Для забезпечення безпеки затримуючих їм видаються автоматична зброя (у деяких випадках необхідним є також снайперська зброя й оснащення зброї пристосуваннями для безшумної й беспламенної стрілянини, приладами для стрілянини в нічний час) і засобу індивідуального захисту: бронежилети, каски, пластикові щити. Варто продумати тактикові припинення злочинцеві можливості застосування зброї. Для цього можливо використання прийомів, що відволікають увагу злочинця.

До засобів фіксації затримання ставляться насамперед відеокамера, звукозаписні апаратури й т. д.

2.4. Діяльність слідчого щодо відшкодування (компенсації) шкоди завданої кримінальним правопорушенням

Цивільний позов у кримінальному провадженні

Особа, якій суспільно небезпечним діянням завдано майнової, фізичної або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями зазначених суб'єктів або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

На захист інтересів неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, цивільний позов може бути пред'явлений законними представниками.

Цивільний позов в інтересах держави пред'являється прокурором. Такий позов може бути поданий прокурором у випадках, встановлених законом, також в інтересах громадян, які через фізичний чи матеріальний стан, неповноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права.

Особа, яка не пред'явила цивільний позов в кримінальному провадженні, а також особа, цивільний позов якої залишено без розгляду, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства. Потерпілий має право пред'явити позов у той же суд, який розглядає кримінальне провадження.

Предметом цивільного позову є та його частина, яка характеризує матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, щодо якої він просить ухвалити судові рішення.

Поняття моральної шкоди та форми її прояву КПК не містить. Пленум Верховного суду¹ роз'яснив, що під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Немайнова (моральна) шкода, завдана юридичній особі, полягає у втратах немайнового характеру, що настали у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також вчиненням дій, спрямованих на зниження престижу чи підірив довіри до її діяльності (п. 3).

Стаття 23 ЦК встановлює, що моральна шкода може знайти свій прояв у: фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; душевних стражданнях, яких зазнала ця особа у зв'язку із знищенням або пошкодженням її майна; приниженні честі та гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Моральна шкода підлягає компенсації грошми, іншим майном або в інший спосіб (наприклад, шляхом публічного вибачення) незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та її розміру.

Матеріальною правовою підставою компенсації (відшкодування) моральної шкоди є норми цивільного права, зокрема статті 23, 280, 1167, 1168 ЦК України.

Правовою основою відшкодування заподіяної правопорушенням майнової та компенсації моральної шкоди є норми цивільного права, які встановлюють позадогвірну (деліктну) відповідальність за заподіяння шкоди протиправною поведінкою особи (статті 22, 23, 1166, 1167 та інші статті гл. 82 ЦК).

¹ Постанова Пленуму Верховного суду України № 4 від 31.03.95 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»

Пленум Верховного суду дав роз'яснення щодо відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої правопорушенням, зокрема й кримінальним, у кількох своїх постановках, зокрема: "Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочиним, і стягнення безпідставно нажитого майна" від 31 березня 1989 р.; "Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди" від 27 березня 1992 р.; "Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди" від 31 березня 1995 р.; "Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину, та судових витрат" від 7 липня 1995 р.

Частина перша ст. 128 КПК називає також відповідачів за цивільним позовом. Відповідачами є підозрюваний, обвинувачений, а цивільними відповідачами - фізичні чи юридичні особи, які за законом несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Моментом визнання особи цивільним відповідачем є подання позовної заяви (цивільного позову). Винесення органом, що веде провадження, спеціального процесуального акта про залучення цивільного відповідача за КПК не вимагається.

Частина друга ст. 128 КПК передбачає випадки, коли цивільний позов може бути пред'явлений не самим потерпілим, а його законними представниками. Це стосується випадків, коли потерпілими є неповнолітні або особи, визнані у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними. Аналогічно із законними представниками підозрюваного законними представниками цивільного позивача можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності - опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний.

КПК визначив коло осіб, інтереси яких може представляти прокурор, шляхом пред'явлення цивільного позову. Він відніс до них громадян, які через фізичний чи матеріальний стан, неповноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права.

Позовна заява, відповідно вимог КПК, повинна містити відомості про:

- 1) найменування суду, до якого подається заява;
- 2) ім'я (найменування) цивільних позивача і відповідача (обвинуваченого чи цивільного відповідача), а також ім'я представника цивільного позивача, якщо позовна заява подається його представником, їх місце проживання (перебування) або місцезнаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку, якщо такі є;
- 3) зміст позовних вимог;

- 4) ціну позову щодо вимог майнового характеру, а також грошового еквівалента компенсації моральної шкоди, якщо про це був заявлений позов;
- 5) виклад обставин, якими цивільний позивач обґрунтовує свої вимоги;
- 6) зазначення доказів, що підтверджують заподіяну майнову чи моральну шкоду, наявність підстав для звільнення від доказування;
- 7) перелік документів, що додаються до заяви.

У кримінальному провадженні підозрюваний, обвинувачений та цивільний відповідач наділені правом ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування після їх відкриття учасникам провадження, а також після призначення суддею справи до судового розгляду (в частині, яка стосується цивільного позову), робити виписки чи копії відповідних матеріалів, зокрема позовної заяви та доданих до неї документів (ч. 3 ст. 290, ч. 2 ст. 317 КПК), цивільний - позивач (його законний представник) повинен разом із позовною заявою подати її копії та копії доданих до неї документів відповідно кількості підозрюваних та цивільних відповідачів.

Згідно з ч. 4 ст. 291 КПК до обвинувального акта додається не лише цивільний позов, а й розписка підозрюваного та цивільного відповідача про отримання копії цивільного позову.

По-іншому має діяти прокурор на досудовому розслідуванні в тих випадках, коли позовна заява з недотриманням встановлених вимог подана особою, яка через фізичний стан, матеріальне становище, недосягнення поволіття за відсутності батьків, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права.

Окрім захисту публічних інтересів, кримінальний процес має на меті також захист приватних прав та інтересів окремих осіб, яким злочином заподіяно матеріальної або моральної шкоди. Ст. 2 КПК прямо не вказує на таке завдання, проте звертає увагу на охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Частина перша ст. 127 КПК вперше на законодавчому рівні вводить такий спосіб, як добровільне відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, підозрюваним, обвинуваченим, а також за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою. При цьому добровільне відшкодування законодавець передбачає як право підозрюваного чи обвинуваченого реалізувати цей спосіб відшкодування.

Що ж стосується механізму відшкодування за допомогою цього способу, то він полягатиме у таких фактичних і процесуальних діях. Якщо після вчинення правопорушення шкода її заподіювачем не була відшкодована за його власною ініціативою, то слідчий чи прокурор після вручення підозрюваному письмового повідомлення про підозру мають роз'яснити підозрюваному, що добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди є обставиною, яка пом'якшує покарання (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК).

У разі неможливості відшкодування завданої шкоди в повному обсязі також слід роз'яснити підозрюваному, що й часткове відшкодування буде враховане судом як обставина, яка характеризує особу обвинуваченого (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК). У випадку вчинення підозрюваним злочину невеликої тяжкості вперше йому слідчий має роз'яснити, що його дійове каяття, одним із проявів якого є повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди, а також примирення з потерпілим на цій же основі (ст. ст.45,46 КК) є підставою для звільнення його судом від кримінальної відповідальності.

У разі вчинення підозрюваним кримінального проступку, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, а також тяжких злочинів, провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення (ст. 477 КПК), між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена угода про примирення. У змісті такої угоди зазначаються розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого. Слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні такої угоди (ч. 7 ст. 469 КПК).

Добровільне відшкодування можливе різними способами: виплатою грошового еквівалента заподіяних збитків, а також компенсації ним моральної шкоди; натуральним, зокрема, передачею певних речей, цінностей, ремонтном пошкоджених речей тощо за умови, що на такий спосіб відшкодування одержана згода потерпілого, і він прийняв його.

Якщо добровільне відшкодування відбулося, слід з'ясувати цю обставину під час допитів підозрюваного, потерпілої особи чи з пояснення представника юридичної особи і прийняти відповідні документи, які засвідчують відшкодування (заяви і розписки потерпілих, квитанції, інші фінансові документи). Добровільне відшкодування можливе і шляхом перерахунку коштів на депозитний рахунок органу досудового розслідування чи суду, на якому вони мають зберігатися до набрання рішенням суду законної сили, після чого повертатися потерпілим.

Другим способом відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди є пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. Ст.127 КПК зазначає, що шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні.

КПК передбачає можливість пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні не лише про кримінальні правопорушення (кримінальні проступки і злочини), а й у провадженні про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

За результатами судового розгляду, у межах якого пред'являвся цивільний позов, суд ухвалює рішення, яке і вважається правовою підставою для відшкодування шкоди потерпілому.

Ще одним способом усунення негативних майнових наслідків кримінального правопорушення є відшкодування завданої потерпілому шкоди за рахунок Державного бюджету (ч.3 ст.127 КПК). Ст. 1177 ЦК у загальних рисах передбачає відшкодування потерпілому завданої злочином шкоди державою. При цьому зазначена норма цивільного права встановлює спеціальні обставини, наявність яких є необхідними для її реалізації, а саме:

- 1) заподіяння кримінальним правопорушенням саме майнової (а не фізичної чи моральної) шкоди;
- 2) заподіяння майнової шкоди лише фізичній особі;
- 3) невстановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, або ж вона є неплатоспроможною.

Так само і ст. 1207 ЦК покладає на державу обов'язок відшкодувати потерпілим шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок злочину (в останньому випадку особам, які визнані потерпілими внаслідок смерті загиблої особи), за тих же обставин. Однак умови та порядок відшкодування такої шкоди потерпілому названі норми цивільного права не передбачають, як і коментована стаття, відсилають до окремого закону, якого ще до сьогодні не прийнято.

Доказування підстав та розміру цивільного позову

Будь-який цивільний позов відрізняється від іншого передусім своїм предметом, тобто конкретною матеріально-правовою вимогою позивача до відповідача за цивільним позовом, що пред'являється в кримінальному провадженні на розгляд та вирішення суду.

Другий елемент цивільного позову - його підстава, яка являє собою сукупність фактичних юридично значущих обставин (юридичних фактів), з якими матеріальний закон пов'язує виникнення правовідносин між посадовими особами та особами, зобов'язаними його відшкодувати (обвинуваченим, цивільним відповідачем), і з яких позивач виводить свою матеріально-правову вимогу. За загальним визнанням, підставою цивільного позову є такі фактичні дані та юридичні факти:

- а) підстави цивільного позову;
- б) розмір цивільного позову;
- в) особа, якій злочином завдано матеріальний збиток;
- г) особа, яку може бути визнано цивільним позивачем;
- д) особа, яка несе матеріальну відповідальність за позовом;
- є) вина цивільного відповідача;
- є) вина потерпілого в сприянні виникненню чи збільшенню матеріальної шкоди;
- ж) майновий стан обвинуваченого;
- з) майновий стан цивільного відповідача.

На відміну від цивільного судочинства, у якому обов'язок доказування обставин, на які посилається сторона як на підставу своїх вимог і заперечень, покладається на неї (ст. 60 ЦПК), у кримінальному провадженні доказування виду завданої шкоди та її розміру покладається на слідчого та прокурора, оскільки вид і розмір майнової шкоди є одним із елементів у структурі обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст.91 КПК).

Вид же шкоди та її розмір, виражений у майновому (грошовому) еквіваленті і складає предмет цивільного позову. Крім того, доказування виду та розміру заподіяної шкоди має своєю метою не лише його обґрунтування з метою її відшкодування, а й кримінально-правове значення. Адже розмір заподіяної шкоди охоплюється об'єктивною стороною вчиненого правопорушення, визначає ступінь його суспільної небезпеки, та кримінально-правову кваліфікацію.

Доказування заподіяною кримінальним правопорушенням характеру (виду) та розміру майнової шкоди, що становитиме предмет цивільного позову, передбачає насамперед доказування самої події правопорушення, вчинення його підозрюваним, його вини та причинового зв'язку між кримінальним діянням і його наслідками - заподіяною шкодою.

Що стосується моральної шкоди та розміру її компенсації, заявленого у цивільному позові, то тягар (обов'язок) їх доказування здебільшого переходить на цивільного позивача в силу особистого (за змістом психічного) характеру цього виду шкоди та його оцінки самим потерпілим. Саме він визначає ступінь моральних страждань (переживань), заподіяних йому діянням, оцінює їх грошовим еквівалентом та підтверджує їх відповідними доказами (довідками, висновком спеціаліста, експертизи тощо).

Цивільний позивач наділений правом брати участь у доказуванні підстав та розміру цивільного позову за допомогою подання слідчому відповідних доказів, брати участь у слідчих (розшукових) діях, пов'язаних із встановленням характеру та розміру шкоди, брати участь у безпосередній перевірці відповідних доказів тощо (ст.61 КПК). Він зацікавлений у відшкодуванні збитків, що стимулює його брати активну участь у доказуванні. Проте його доказова діяльність - це результат реалізації його процесуальних прав, а не обов'язків.

КПК не покладає на цивільного позивача обов'язок пред'явити всі необхідні документи, пов'язані із заявленим позовом. Звільнення ж його від такого обов'язку не лише не сприятиме доказуванню об'єктивного розміру заподіяної майнової шкоди, а й може стати причиною затягування провадження чи навіть необґрунтованого завищення цивільним позивачем позовних вимог.

Діяльність слідчого, прокурора на забезпечення цивільного позову

Забезпечення цивільного позову полягає у вчиненні процесуальних дій, передбачених КПК, що мають своєю метою гарантувати реальне відшкодування завданої шкоди. Власне, своєчасне застосування таких

заходів забезпечення кримінального провадження, як тимчасове вилучення майна підозрюваного під час вчинення окремих слідчих (розшукових) дій (обшуків, оглядів) (ст. 167, 168 КПК) та арешт майна підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану їх діями, здатне забезпечити реальне і швидке виконання рішення суду про повне або часткове задоволення цивільного позову.

2.5. Застосування заходів забезпечення безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність.

Для належного правового врегулювання забезпечення безпеки учасників кримінального процесу було прийнято низку законодавчих рішень, зокрема Закони України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів”, “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, відповідне положення законів України “Про судоустрій і статус суддів”, “Про прокуратуру”, “Про Національну поліцію. ”, “Про Службу безпеки України”, “Про оперативно-розшукову діяльність”.

Відповідно до ст. 1 Закону “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, такі заходи застосовуються при виявленні, попередженні, припиненні або розслідуванні злочинів, а також у судовому провадженні і являють собою здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна осіб, залучених до сфери кримінального провадження, від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Застосування зазначених законів під час розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень мало стати умовою успішного розслідування, насамперед, тяжких, вчинених організованими групами злочинів.

Основною характерною ознакою небезпеки є загроза, що виходить від когось (чогось) конкретній особі, членам її сім'ї, близьким родичам у зв'язку з можливістю позбавлення їх життя, заподіяння шкоди здоров'ю, знищення житла, майна або інших цінностей, що їм належать.

Загроза, як зовнішній чинник небезпеки, справляє специфічний вплив на контролюючого суб'єкта процесу і тим самим зумовлює його особливий психологічний стан. Останній виступає як психофізіологічна ознака небезпеки. Із психологічної точки зору небезпека обумовлює стан побоювання (страху) людини для якою характерне відчуття тривоги, передчуття загрози особисто їй або тим цінностям якими ця особа дорожить; виникненням у зв'язку з цим страху і похідного від нього неспокою; наявністю психічного напруження, соціального і біологічного дискомфорту.

Для забезпечення безпеки важливо уміти правильно оцінити ситуацію, що склалася, і встановити наявність або відсутність небезпеки. Остання може бути реальною і уявною.

Визначення небезпеки, як реальної і уявної, повинно ґрунтуватися на достовірному знанні тих фактів, які безсумнівно свідчать про існування реальної загрози заподіяння шкоди особам, які охороняються, або цінностям, що їм належать. Якщо доказових фактів погрози нема, то і загроза безпеки може кваліфікуватися як уявна, а не реальна. Від конкретних фактів, що свідчать про реальну загрозу заподіяння кому-небудь шкоди, слід відрізняти чинники, які створюють потенційну загрозу настання вказаних негативних для конкретної особи наслідків. Такими чинниками є зростання злочинності взагалі і організованих її форм, зокрема, збільшення актів тероризму та поширення наркобізнесу.

До системи забезпечення безпеки включаються як нормативні актів та низка державних органів, які забезпечують безпеку цих осіб. До яких належать ті, що приймають рішення про застосування заходів безпеки, і ті, що їх здійснюють.

Рішення про застосування заходів безпеки приймається слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальне провадження, а також органом (підрозділом), що здійснює ОРД щодо осіб, які брали участь у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті злочинів або сприяли цьому.

Заходи, які є визначеними законодавцем, не можуть шаблонно застосовуватися до всіх ситуацій, оскільки необхідно враховувати специфічність кожної з них, а також характер потенційних і реальних загроз.

Загрози безпеці учасників умовно можна поділити на внутрішні та зовнішні. Усі вони, як правило, в кінцевому рахунку, спрямовані на фальсифікацію доказів у справі, але відрізняються за суб'єктами, від яких можуть виходити: від суб'єктів, які ведуть кримінальний процес або від інших осіб. Здебільшого вони реалізуються відносно певного учасника кримінального судочинства, чиї показання є необхідними для доказування певних обставин провадження. Тому, для того, щоб учасник дав правдиві показання, уповноваженій особі правоохоронного органу необхідно переконати цього суб'єкта в реальній можливості застосування щодо нього заходів безпеки.

Залежно від ситуації, що склалася, потрібно розглядати питання про необхідність комплексного застосування передбачених законом заходів безпеки. В цьому випадку в постанові про забезпечення заходів безпеки необхідно вказувати їх перелік та розмежовувати компетенцію виконавців.

Відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, є інформацією з обмеженим доступом. Оригінали та направлені до виконання копії постанов слідчого про вжиття заходів щодо забезпечення безпеки зберігаються за правилами таємного діловодства. За правилами таємного діловодства здійснюється підготовка, облік, зберігання і знищення таких документів.

Проведення окремих слідчих дій та організація розслідування в цілому повинні виключати будь-який витік інформації щодо осіб, взятих під захист, та щодо здійснення конкретних заходів безпеки.

Здійснення заходів безпеки покладається на СБУ або МВС, у складі яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи, а щодо військовослужбовців здійснюються командирами військових частин.

Згідно з Законом «Про забезпечення безпеки осіб, ..», до осіб, які мають право на забезпечення безпеки, належать:

- особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення, або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень;
- потерпілий та його представник;
- підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники;
- цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;
- свідок;
- експерт, спеціаліст, перекладач і понятій;
- члени сімей та близькі родичі осіб, перелічених у пунктах "а" - "е" цієї статті, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

Вказаним законом регламентуються права і обов'язки осіб, які потребують захисту, а також права і обов'язки органів, які забезпечують безпеку.

В цілому заходи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства можна поділити на два види:

1) процесуальні (профілактичні заходи з попередження можливого посягання та заходи з припинення та подальшого унеможливлення здійснення дій, спрямованих на заподіяння шкоди учаснику). Процесуальною основою заходів з попередження можливого посягання є норми КПК, що встановлюють процесуальні гарантії забезпечення безпеки. Заходи, спрямовані на подальше унеможливлення здійснення дій, спрямованих на заподіяння шкоди учаснику провадження, стосуються використання спеціального порядку проведення окремих слідчих дій з метою збереження анонімності учасників щодо яких здійснюється захист. Заходи забезпечення безпеки цієї групи мають яскраво виражений активний, захисний характер, оскільки застосовуються лише за наявності загрози особі, щодо якої здійснюється захист.

2) спеціальні (непроцесуальні), залежать від правильності застосування відповідних заходів. На вибір заходів впливає низка факторів, голов-

ними серед яких є: ситуація, що склалася навколо певної особи (криміногенна ситуація за місцем проживання, характер погроз, склад сім'ї, характер роботи та ін.), вимоги та побажання особи, стосовно якої виникла загроза.

Заходи забезпечення безпеки розподіляються на:

1) правові, що включають кримінально-правові – встановлення відповідальності за посягання на життя, здоров'я та майно осіб, яких захищають, та процесуальні - додержання процедури отримання інформації від поінформованих осіб;

2) соціально-економічні - надання можливості змінити біографічні дані, місце проживання та місце роботи;

3) фізичні - надання охорони, технічний захист житлових та службових приміщень тощо.

Стаття 7 Закону “Про забезпечення безпеки осіб...” визначає перелік заходів забезпечення безпеки. Зокрема, це:

- особиста охорона, охорона житла і майна;
- видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- заміна документів та зміна зовнішності;
- зміна місця роботи або навчання;
- переселення в інше місце проживання;
- поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального -захисту населення;
- забезпечення конфіденційності відомостей про особу;
- закритий судовий розгляд.

Особиста охорона, охорона житла та майна. Житло та майно осіб, які потребують захисту, можуть бути обладнані засобами протипожежної та охоронної сигналізації, можуть бути змінені номери їх квартирних телефонів та державні номерні знаки транспортних засобів, що їм належать. Щодо цих осіб може бути встановлено особисту охорону. Зазначені заходи безпеки включають у себе захист тілесної та "психологічної" недоторканості фізичної особи її життя та здоров'я від протиправних посягань; захист її житла та майна від пошкодження або знищення; забезпечення свободи пересування, відпочинку, дозвілля.

Забезпечення особистої охорони осіб. Рішення про застосування заходів безпеки приймається слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню злочинів.

Рішення про застосування заходів безпеки може бути прийнято слідчим суддею у випадках, передбачених статтею 206 Кримінального процесуального кодексу України.

Здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю на органи служби безпеки, Державного бюро розслідувань, органи внутрішніх справ, органи Національної поліції або Національне антикорупційне бюро України, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи. Безпеку осіб, яких беруть під захист, якщо кримінальні провадження знаходяться у провадженні податкової міліції або суду, забезпечує за їх рішенням відповідно орган служби безпеки, Державного бюро розслідувань, орган внутрішніх справ, орган Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України або орган чи установа виконання покарань, слідчий ізолятор. Безпеку особи, взятої під захист, якщо її тримають в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі, забезпечує відповідний підрозділ такої установи чи слідчого ізолятора незалежно від того, у провадженні якого органу знаходиться кримінальне провадження.

Особиста охорона осіб, взятих під захист, як правило, поєднуються із здійсненням заходів по охороні житла й майна осіб, взятих під захист, охороні громадського порядку та безпеки в приміщеннях судів під час розгляду на судових засіданнях про найбільш резонансні злочини, забезпеченні, у разі необхідності, правопорядку та безпеки під час закритих судових засідань або виїзних засідань судів.

Здійснення заходів безпеки передбачає широкий спектр заходів:

а) прогнозування можливих методів і способів здійснення спроб нападів на особу, що охороняється, а також на наряди спеціальних підрозділів, які здійснюють охорону (засідки, перевірка місць відвідування, транспортних засобів, використання інших методів);

б) організацію взаємодії з територіальними підрозділами ОВС;

в) підтримання зв'язку з особою, взятою під державний захист, зокрема за допомогою технічних засобів, для своєчасного обміну інформацією стосовно графіка роботи, не запланованих переміщень, наявних погроз та конфліктів тощо;

г) інформування особи, відносно якої застосовуються заходи особистої охорони, про повідомлення, що надійшли і пов'язані з можливою їй загрозою, вживати заходів до їх недопущення;

д) встановлення спеціальних постів з метою охорони житла й майна осіб, взятих під захист;

е) обладнання у разі необхідності житла та майна осіб, взятих під державний захист, засобами протипожежної та охоронної сигналізації, відповідно до чинного законодавства;

є) за поданням органів, які здійснюють заходи безпеки заміну номерів їх квартирних телефонів і державних номерних знаків транспортних

засобів, що їм належать, в порядку, передбаченому чинним законодавством тощо.

Особи, на яких покладено особисту охорону повинні знати основні відомості про особу, що охороняється, знати в обличчя членів сім'ї та близьких родичів особи, взятої під державний захист, представників адміністрації установи, де ця особа працює, осіб, які часто контактують з особою, що охороняється, а також працівниками служби охорони (якщо така є) цього закладу для забезпечення взаємодії, їх дії при забезпеченні особистої охорони особи, взятої під державний захист, не повинні містити елементів провокації та фальсифікації з метою імітації надійності охорони.

Забезпечення особистої охорони осіб, повинно носити постійний характер, не обмежувати законних прав та інтересів особи, яка взята під захист. Зазначений захід повинен застосовуватись також стосовно особи, взятої під захист:

- а) під час прогулянок та спортивних занять;
- б) під час відвідування нею місць проведення культурно-видовищних і спортивно-масових заходів, кафе, ресторанів;
- в) під час слідування автомобільним, залізничним, повітряним чи водним транспортом тощо.

Про умови застосування особистої охорони, орган, на який покладено здійснення заходів безпеки та особа, яка береться під захист, можуть укласти договір, в якому визначаються взаємні права та обов'язки, відповідальність сторін.

Особа, стосовно якої застосовується захід безпеки, попереджається про кримінальну відповідальність за ст. 381 КК України за розголошення відомостей про заходи безпеки. Таке попередження може бути здійснено як при ознайомленні особи, яка береться під захист, з відповідною постановою, так і шляхом застереження при відібранні від неї підписки про нерозголошення даних досудового слідства.

У разі відмови особи від захисту, заходи безпеки щодо такої особи, передбачені статтями 9, 11-16 Закону "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві", не проводяться.

Але, за наявності загрози настання тяжких наслідків за санкцією прокурора або за ухвалою суду стосовно них осіб можуть здійснюватися заходи щодо особистої охорони, охорони житла й майна без її згоди. У цьому випадку про застосування зазначених заходів, а також про право їх оскарження повідомляється особа, яка відмовилася від захисту (ст. 17 Закону).

У разі отримання достовірної інформації про усунення загрози життю, здоров'ю, житлу та майну особи, закінчення строку конкретного заходу щодо забезпечення безпеки, а також систематичного невиконання цієї особою законних вимог щодо забезпечення безпеки, якщо ця особа письмово попереджалась про можливість такого скасування, органом, який здійснює заходи безпеки готується клопотання перед органом, який приймав вищеза-

значене рішення, про скасування заходів безпеки, яке здійснюється в порядку, передбаченому ст. 21 Закону.

За наявності небезпеки для життя та здоров'я осіб, їм можуть видаватися спеціальні засоби індивідуального захисту та оповіщення про небезпеку (Наказ МВС України №523 від 24.07.1996 року). Кожній такій особі може видаватися газовий пістолет та комплект патронів до нього, заряджених речовинами сльозоточивої дії. У необхідних випадках, особам, відносно яких здійснюються заходи безпеки, можуть видаватися бронежилети. Для прийняття такого рішення на підставі заяви особи, яка потребує захисту, та відповідної перевірки такої заяви компетентним органом виноситься мотивована постанова із зазначенням конкретних заходів щодо забезпечення безпеки та строків їх здійснення.

Прослуховування телефонних та інших переговорів. За наявності загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, які беруться під захист, за письмовою заявою цих осіб або з їх письмового дозволу може проводитися прослуховування телефонних та інших переговорів. У ході прослуховування цих переговорів може використовуватися звукозапис.

Лише наявність загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, взятих під захист є підставою прослуховування їх телефонних та інших переговорів, візуального спостереження із застосуванням або без застосування звуко-, відеозапису, фото і кінозйомки.

Обов'язковою умовою застосування зазначеного заходу є письмова заява цих осіб або за їх письмова згода. Але, прослуховування телефонних та інших переговорів може мати місце і при відмові особи від захисту за наявності загрози настання тяжких наслідків. У цьому випадку технічні засоби контролю й прослуховування телефонних та інших переговорів здійснюються за рішенням суду. Про їх застосування, а також про право їх оскарження повідомляється особа, яка відмовилася від захисту (ст. 17 Закону).

Досить проблемним є питання **заміна документів та зовнішності**. У Законі закріплено, що у разі необхідності можуть бути замінені документи, що посвідчують особистість, особи, яка підлягає захисту, а також її зовнішність. Зміна зовнішності може здійснюватись шляхом проведення відповідних пластичних операцій (медичний аспект) та шляхом тимчасового маскуванню особи, взятої під захист, за допомогою гриму, фарбування волосся, використання париків, окулярів тощо (криміналістичний аспект).

У більшості випадків саме криміналістична зміна зовнішності в поєднанні з іншими заходами безпеки дозволяє реально забезпечити безпеку особи. Криміналістична зміна зовнішності застосовується у випадках, коли є загроза ідентифікації особи за ознаками зовнішності при провадженні процесуальних дій, розгляді справи в суді. Виклик такої особи слідчим чи судом

повинен здійснюватись виключно через органи, які здійснюють заходи безпеки.

Повна (медична) зміна зовнішності повинна застосовуватися як крайній захід лише за клопотанням або згодою особи, яка взята під захист на договірних умовах з органами, які здійснюють заходи безпеки. У цьому випадку забезпечення безпеки повинно носити комплексний характер – зміна зовнішності повинна бути поєднана із заміною документів, що посвідчують особу, а при необхідності, доповнюватись переселенням в інше місце проживання та зміною місця роботи або навчання.

Але багатьох випадках заміна основних документів (свідоцтво про народження, паспорт, військового квитка, ідентифікаційного коду) тягнуть за собою ряд проблем у правовідносинах, вирішення яких потребує заміни ряду інших документів свідоцтва про шлюб, свідоцтва про народження дитини, посвідчення водія транспортного засобу, свідоцтва про освіту, трудової книжки, тощо. Заміна документів особі, яка береться під захист, обов'язково тягне несприятливі наслідки та обмеження прав родичів та інших осіб (за місцем роботи, постійного проживання, перебування тощо), що погребує окремого вирішення в межах повноважень слідчих органів та органів, які здійснюють заходи безпеки. Отже, ефективність такого заходу як заміна зовнішності можлива лише при її комплексному застосуванні з іншими заходами.

При провадженні досудового слідства, виникають питання пов'язані з застосуванням перелічених вище заходів на практиці. На жаль на сьогоднішній день не розроблено нормативну базу, яка б передбачала видачу документів у випадку забезпечення безпеки осіб, взятих під захист.

Зміна місця роботи або навчання. Якщо задля усунення загрози безпеці особи, необхідне залишення старого місця роботи або навчання, за її клопотанням або з її згоди допомагають влаштуватися на нове місце роботи або навчання.

Час вимушеного прогулу особи включається до трудового стажу, а за вказаний період виплачується компенсація.

Переселення в інше місце проживання. Вирішення питань, пов'язаних з переселенням підзахисної особи в інше місце проживання, наданням їй житлової площі, матеріальної допомоги та працевлаштуванням, забезпечує орган, що прийняв рішення про вжиття заходів безпеки. В разі тимчасового переселення такої особи в інше місце проживання житлова площа, що належить їй за постійним місцем проживання, підлягає бронюванню.

Заміна документів, зміна зовнішності та переселення в інше місце проживання можуть бути застосовані лише за клопотанням або зі згоди особи, яка підлягає захисту, а також з санкції прокурора або за ухвалою суду і тільки у виняткових випадках за наявності обставин, коли загроза життю та безпеці особи, яка потребує захисту, не може бути усунена іншими заходами.

Для забезпечення безпеки неповнолітніх з письмової згоди їхніх батьків або інших законних представників особи можуть бути *тимчасово поміщені в дошкільні виховні заклади*, а повнолітні непрацездатні особи - в заклади органів соціального захисту населення.

Забезпечення конфіденційності даних про особу. Нерозголошен- ня відомостей про осіб, які потребують захисту, може забезпечуватися шля- хом:

а) обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також у протоколах слідчих дій та судових засідань; заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за поста- новою слідчого, прокурора або за ухвалою суду про зміну анкетних даних. Ці постанови (ухвали) до матеріалів провадження не додаються, а зберігаються окремо в органі, у провадженні якого перебуває це провадження;

б) проведення впізнання особи поза візуальним спостереженням з додержанням вимог кримінального процесуального законодавства;

в) не включення до списку осіб, які підлягають виклику в судові засідання, справжніх анкетних даних про особу;

г) виклику до суду цієї особи виключно через орган, що здійснює заходи безпеки;

д) накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про осо- бу, адресними бюро, паспортними службами, підрозділами Державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами.

Закрите судові засідання. У випадках, коли цього вимагають інтереси безпеки осіб, які потребують захисту, за мотивованою ухвалою суду може проводитися закритий судовий розгляд справи.

Для забезпечення безпеки свідка або потерпілого суд за власною ініціативою, або за клопотанням прокурора або іншого учасника судового розгляду, виносить мотивовану ухвалу про проведення допиту цих осіб за відсутності обвинуваченого. За цими ж підставами допускається також допит одного обвинуваченого за відсутності решти. Після повернення обвинуваче- ного до зали судового засідання суд зобов'язаний ознайомити його з показан- нями, які були дані під час його відсутності, та надати йому можливість дати пояснення з приводу цих показань.

Суд у виключних випадках може звільнити потерпілих та свідків, щодо яких здійснюються заходи безпеки, від обов'язку з'являтися в судові засідання за наявності письмового підтвердження показань, даних раніше.

Особлива форма допиту свідка з використанням технічних засобів у судовому засіданні. Суд за власною ініціативою або за клопотанням проку- рара, адвоката чи самого свідка виносить мотивовану ухвалу про проведення допиту з використанням технічних засобів з іншого приміщення, та надання права учасникам процесу слухати його показання, ставити запитання.

У разі, коли існує загроза ідентифікації голосу свідка, допит може супроводжуватися створенням акустичних перешкод.

Забезпечення безпеки військовослужбовців та осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі або у місцях із спеціальним режимом утримання; підстави і приводи для вжиття заходів забезпечення безпеки, їх зміни і скасування; відповідальність за невиконання заходів безпеки та розголошення відомостей про них; наслідки відмови особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві, від захисту; контроль і нагляд за забезпеченням безпеки тощо.

Крім того, законодавством передбачені інші заходи забезпечення безпеки, які застосовуються до особливих категорій громадян. Наприклад, наказом Державного департаменту з питань виконання покарань від 4 квітня 2005 року № 61 “Про затвердження Інструкції про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби” визначається, що коли стосовно засудженого прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація установи з урахуванням вимог режиму тримання негайно переводить такого засудженого у безпечне місце та вживає інших заходів зокрема: а) визначає персональне спальне місце, відділення чи структурну дільницю для відбування покарання; б) проводить зміну його робочого місця; в) переводить на ізольоване тримання; г) вирішує питання про переведення до іншої установи.

Ст. 7 Закону “Про забезпечення безпеки осіб...” визначено, що з урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, можуть здійснюватися й інші заходи безпеки. Тобто якщо ситуація, що склалася, виходить за рамки практики чи законодавчого регулювання, особі, яка вирішує питання про забезпечення безпеки, надається не тільки право, але й обов'язок самостійно чи за участю спеціалістів розробити інші заходи захисту учасників кримінального судочинства, які б забезпечили досягнення поставленої цілі

Процесуальний порядок застосування заходів безпеки

Підставою для прийняття рішення про застосування заходів безпеки щодо осіб, зазначених у статті 2 Закону “Про забезпечення безпеки осіб...”, є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну. Приводом для вжиття заходів забезпечення безпеки, членів їх сімей та близьких родичів може бути:

- а) заява учасника, члена його сім'ї або близького родича;
- б) звернення керівника відповідного державного органу;
- в) безпосереднє отримання слідчим інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, або членів їх сімей та близьких родичів.

Орган, який здійснює ОРД, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, одержавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи,

зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках - негайно прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки. На своє рішення вони приймають мотивовану постанову чи ухвалу і передають її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання вказаними органами.

У невідкладних випадках таке рішення приймається негайно (коли мають місце дії насильницького характеру – вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень, викрадення осіб, знищення майна тощо, або характеристика особи підозрюваного чи його оточення дає підстави вважати реальними негайне виконання усних погроз тощо). Про прийняте рішення повідомляється особа, яка взята під захист.

Прийняття рішення про забезпечення безпеки не повинне виключати подальшу перевірку необхідності підстав до застосування заходів безпеки шляхом проведення слідчих дій та ОРЗ.

Орган, якому доручено здійснення заходів безпеки, встановлює перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами кримінального провадження і необхідністю усунення існуючої загрози. Про заходи безпеки, умови їх здійснення та правила користування майном або документами, виданими з метою забезпечення безпеки, повідомляється особа, взята під захист.

Про вжиті заходи безпеки та їх результати орган, який здійснює заходи, інформує слідчого, прокурора, суд, а також слідчого суддю, якщо рішення про застосування заходів безпеки приймалося ним, а в разі усунення загрози подає відповідному органу за місцем перебування особи, взятої під захист, клопотання про скасування заходів безпеки.

Орган, який здійснює заходи безпеки, і особа, можуть укласти договір про умови застосування цих заходів та відповідальність сторін.

За наявності підстав для скасування заходів забезпечення безпеки органом, який здійснює ОРД, слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом виноситься мотивована постанова чи ухвала про їх скасування, яка письмово доводиться до відома особи. Це рішення може бути оскаржено зацікавленою особою прокурору або до відповідного вищого органу, що забезпечує безпеку.

Рішення органів, що забезпечують безпеку, прийняті в межах їх компетенції, є обов'язковими для виконання відповідними органами, установами, підприємствами, організаціями та їх посадовими особами. Ст. 5 Закону "Про забезпечення безпеки осіб, ..." визначає, що особи взяті під захист, мають право:

- а) подавати клопотання про вжиття заходів безпеки або про їх скасування;
- б) знати про застосування щодо них заходів безпеки;

- в) вимагати від слідчого, прокурора суду застосування додаткових заходів безпеки або скасування здійснюваних заходів;
- г) оскаржити незаконні рішення чи дії органів, які забезпечують безпеку, до відповідного органу вищого рівня, прокурору або до суду.

Особи взяті під захист зобов'язані:

- а) виконувати умови здійснення заходів безпеки і законні вимоги органів, які забезпечують безпеку;
- б) негайно інформувати названі органи про кожен випадок погрози або протиправних дій щодо них;
- в) поводитися з майном та документами, виданими їм у тимчасове користування органом, який забезпечує безпеку, згідно з установленими законодавством правилами.

Загальними підставами скасування заходів безпеки є:

- закінчення строку конкретного заходу безпеки;
- усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, взятих під захист;
- систематичного невиконання особою, взятою під захист, законних вимог органів, що здійснюють заходи, якщо ця особа письмово була попереджена про можливість такого скасування.

В свою чергу приводом для скасування заходів безпеки може бути:

- заява учасника, членів його сім'ї та близьких родичів;
- отримання достовірної інформації про усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб.

За наявності підстав для скасування заходів безпеки, слідчим, прокурором, судом чи суддею виноситься мотивована постанова чи ухвала про їх скасування, про що письмово протягом доби повідомляється особі, щодо якої були застосовані ці заходи.

Заходи безпеки здійснюють:

- органи СБУ відносно осіб, які заявили про злочин або в іншій формі сприяли чи брали участь у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті злочинів, розслідування яких віднесено до компетенції СБУ;
- органи НПУ відносно осіб, які заявили про злочин або в іншій формі сприяли чи брали участь у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті злочинів, розслідування яких віднесено до компетенції слідчих НПУ.

Оперативний підрозділ, слідчий, прокурор та суддя, у провадженні яких знаходяться кримінальні провадження, можуть не тільки приймати рішення про застосування заходів безпеки, але й самі здійснювати такі заходи, зокрема для забезпечення конфіденційності даних про особу.

Право органів, які здійснюють заходи безпеки, вимагати від осіб, взятих під захист, додержання умов здійснення заходів безпеки, а також виконання законних розпоряджень, пов'язаних із застосуванням цих заходів і нерозривно пов'язане з обов'язком осіб, щодо яких здійснюються заходи безпеки, виконувати умови здійснення цих заходів і законні вимоги органів, які забезпечують безпеку.

Розділ 3. Діяльність слідчого, дізнавача та прокурора у ході досудового розслідування

3.1. Діяльність слідчого та прокурора на початку досудового розслідування

Перш за все слід зазначити, що відповідно Наказу МВС України №100 від 08.02.2019 «Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події», прийняття заяв (повідомлень) незалежно від місця і часу їх учинення, повноти отриманих даних, особи заявника здійснює цілодобово, безперервно та невідкладно орган (підрозділ) поліції, до якого надійшла така інформація.

Заяви (повідомлення) можуть бути усні або письмові:

- усні заяви (повідомлення) від осіб уповноважена службова особа органу (підрозділу) поліції або інший поліцейський, до повноважень якого це належить, вносить до протоколу прийняття заяви про кримінальне правопорушення та іншу подію;

- під час особистого звернення заявника до органу (підрозділу) поліції із письмовою заявою (повідомленням) уповноважена службова особа органу (підрозділу) поліції її (його) приймає і реєструє.

Особу, яка заявляє або повідомляє про кримінальне правопорушення, уповноважена службова особа органу (підрозділу) поліції або інший поліцейський попереджає про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, передбачену ст. 383 ККУ.

Уповноважена службова особа на лицьовому боці письмових заяв (повідомлень), протоколів прийняття заяв про кримінальне правопорушення та іншу подію, рапортів поліцейських проставляє штамп реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події.

Якщо заява (повідомлення) надійшла до органу (підрозділу) поліції під час особистого звернення заявника одночасно з її (його) реєстрацією в ІТС ІППП або журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події (далі - журнал ЄО), уповноважена службова особа оформлює та видає заявникові талон-повідомлення ЄО про прийняття і реєстрацію заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення та іншу подію.

Корінці талонів-повідомлень зберігаються в уповноваженій службової особи.

Заява (повідомлення), що надходить телефоном за скороченим номером екстреного виклику поліції "102", реєструється в ІТС ІППП з автоматичним присвоєнням порядкових номерів ЄО.

Поліцейський незалежно від місця свого перебування в разі виявлення або отримання інформації про кримінальне правопорушення та іншу

подію чи звернення до нього громадян із заявою (повідомленням) невідкладно повідомляє про це за скороченим номером екстреного виклику поліції "102" і зобов'язаний ужити заходів щодо запобігання правопорушенню, його припинення, рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, установлення і затримання осіб, які вчинили правопорушення, та охорони місця події. Поліцейський у разі самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, невідкладно, але не пізніше 24 годин рапортом доповідає про це керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки.

За рішенням керівника органу (підрозділу) поліції або особи, яка виконує його обов'язки, відомості про виявлене кримінальне правопорушення уповноважена службова особа реєструє в ІТС ІППП (журналі ЄО в разі тимчасової відсутності технічних можливостей унесення таких відомостей до ІТС ІППП) та невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту реєстрації передаються:

- до органу досудового розслідування для внесення відповідних відомостей до ЄРДР або передання цих відомостей до органів (підрозділів) поліції нижчого рівня та їх внесення до ЄРДР;

- у міжрегіональних територіальних органах поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділах - до органів (підрозділів) поліції, на території обслуговування яких сталася така подія, для прийняття відповідних рішень та внесення до ЄРДР.

Інформацію, яка надійшла до органу (підрозділу) поліції, про кримінальне правопорушення, вчинене на території обслуговування іншого органу ВНПУ, уповноважена службова особа невідкладно реєструє в ІТС ІППП (журналі ЄО) та невідкладно інформує про це той орган ВНПУ, на території обслуговування якого сталася така подія. Така інформація невідкладно реєструється у ВНПУ на території обслуговування якого сталася така подія.

Передавати з одного територіального (відокремленого) підрозділу (управління, відділу, відділення) поліції до іншого територіального (відокремленого) підрозділу (управління, відділу, відділення) поліції матеріали з відомостями, що вказують на кримінальне правопорушення, незалежно від місця його вчинення, без їх реєстрації в ІТС ІППП (журналі ЄО) та внесення цих відомостей до ЄРДР заборонено.

Поліцейський під час отримання від уповноваженої службової особи заяви (повідомлення) для подальшого їх розгляду засвідчує це своїм підписом у журналі отримання матеріалів єдиного обліку.

Поліцейський ВНПУ, якому доручено розгляд заяви або повідомлення про іншу подію та прийняття відповідного рішення в межах Закону України "Про звернення громадян" або Кодексу України про адміністративні правопорушення, у разі встановлення в матеріалах відомостей, що вказують на

вчинення кримінального правопорушення, невідкладно рапортом доповідає про це керівникові ВНПУ або особі, яка виконує його обов'язки.

Керівник ВНПУ, доручає уповноваженій службовій особі невідкладно зареєструвати рапорт працівника поліції в ІТС ПНП (журналі ЄО) та не пізніше 24 годин з моменту реєстрації надіслати зазначені матеріали до органу досудового розслідування ВНПУ для внесення відповідних відомостей до ЄДР.

Надходження поштовою кореспонденцією або мережі Інтернету до правоохоронного органу заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення

Заяви (повідомлення), що надійшли до органу (підрозділу) поліції з використанням засобів поштового зв'язку, мережі Інтернет, електронного зв'язку (електронні звернення), через контактні центри державної установи "Урядовий контактний центр" та телефонну "гарячу лінію" Національної поліції України, служби діловодства реєструють та невідкладно передають керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки.

Керівник органу (підрозділу) поліції або особа, яка виконує його обов'язки, невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту реєстрації в службах діловодства заяв (повідомлень) приймає рішення щодо їх реєстрації в ІТС ПНП (журналі ЄО) для подальшого розгляду відповідно до законодавства України.

Анонімні заяви чи повідомлення, що містять відомості про кримінальне правопорушення чи іншу подію, які надійшли до ВНПУ, реєструються в ІТС ПНП (журналі ЄО), службах діловодства ВНПУ та за дорученням керівника органу (підрозділу) поліції, передаються до структурного підрозділу ВНПУ за відповідним напрямом діяльності для вжиття необхідних заходів.

Поліцейський у разі встановлення в анонімних заявах чи повідомленнях відомостей, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, невідкладно рапортом доповідає про це керівникові ВНПУ, який вживає заходів щодо передачі до структурного підрозділу ВНПУ за відповідним напрямом діяльності для вжиття необхідних заходів

Повідомлення працівників медичних установ

У разі отримання повідомлення від працівників медичних установ про звернення за медичною допомогою осіб з тілесними ушкодженнями, які носять кримінальний характер, уповноважена особа складає відповідний рапорт на ім'я начальника ОВС (керівнику органу досудового розслідування) про джерело отримання такої інформації, який реєструється до ЄО.

Такий рапорт невідкладно доповідається начальнику ОВС, який організовує перевірку викладеної інформації, та у разі її підтвердження направляє матеріали керівнику органу досудового розслідування, який визначає слідчого для внесення відомостей до ЄДР та проведення досудового розслідування.

Відомості, що вносяться до ЄРДР

У разі надходження до правоохоронного органу заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, в яких на думку заявника містяться ознаки кримінального правопорушення або прохання останнього притягнути особу «правопорушника» до кримінальної відповідальності, всі без виключення заяви вносяться до журналу Єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, а потім – до ЄРДР.

До ЄРДР вносяться відомості про:

1) дату надходження заяви, повідомлення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;

3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) КК України;

6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та розпочав досудове розслідування;

7) інші обставини, передбачені положенням про ЄРДР.

У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно; відомості про нього вносяться до ЄРДР при першій можливості (ч. 3 ст. 214 КПК).

У ЄРДР автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Досудове розслідування у формі дізнання може бути здійснено як до внесення відомостей до ЄРДР, так і після.

Проте до внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР допускають проведення окремих дій, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України, зокрема:

- Огляд місця події є єдиною слідчою дією, що проводиться до внесення відомостей до ЄРДР.

Пояснення осіб – це відомості, які надають різні особи в усній або письмовій формі про відомі їм обставини, що мають значення для встановлення обставин кримінального проступку. Структура пояснення така ж сама як і структура протоколу.

Результати медичного освідчення. Відповідно до ст. 298-2 КПК України, затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, здійсню-

ють не більше як на три години з моменту фактичного затримання. Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, передбачений ст. 286-1 КК України, з ознаками перебування в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння або перебування під впливом лікарських засобів, що знижують її увагу та швидкість реакції, здійснюють не більше як на три години з обов'язковим доставлянням такої особи до медичного закладу для забезпечення проходження відповідного медичного освідування.

Як убачається зі змісту ст. 298 -1 КПК України, у провадженні про кримінальні проступки проводять медичне освідування, якщо немає потреби проводити експертизу (визначення стану сп'яніння або інших властивостей та ознак, що мають значення для провадження). Проведення інших видів освідування можливе в порядку ст. 300 КПК України, у якій передбачено, що для досудового розслідування кримінальних проступків дозволено виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України.

Одночасно із врученням повідомлення про підозру особу інформують про результати медичного освідування та висновку спеціаліста за їх наявності. У разі незгоди з результатами медичного освідування або висновком спеціаліста особа протягом 48 год має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи з дотриманням правил, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 298-4 КПК України).

Показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Такі прилади та засоби можуть використовувати особи (зокрема правопорушником) з різною метою, працювати в автоматичному режимі (наприклад, для нагляду за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, відеоспостереження в громадських місцях тощо).

У ст. 40 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Поліція для забезпечення публічної безпеки й порядку може закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах, монтувати/розміщувати по зовнішньому периметру доріг і будівель автоматичну фото- і відеотехніку, а також використовувати інформацію, отриману з автоматичної фото- і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні, з метою:

- 1) попередження, виявлення або фіксування правопорушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб;
- 2) забезпечення дотримання Правил дорожнього руху.

Для отримання доступу до інформації в системі суб'єкт звернення направляє на адресу розпорядника системи відповідне мотивоване письмове звернення за підписом керівника, яке має містити інформацію про:

– правові підстави отримання доступу до інформації в системі з посиленням на конкретні норми (пункти, частини статті) законодавства, що передбачає повноваження суб'єкта звернення на отримання відповідних даних;

– посадових (службових) осіб або працівників із зазначенням прізвища, імені та по батькові, посади, структурного підрозділу, контактного телефону (робочого та/або персонального);

– мету доступу до інформації в системі відповідно до законодавства, що передбачає повноваження суб'єкта звернення на отримання відповідних даних .

Поширеною є практика застосування таких приладів і засобів приватним бізнесом та громадянами, зазвичай з метою безпеки.

Вилучення знять та засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Про розпочате досудове розслідування повідомляється прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законності під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Якщо вчинено очевидне кримінальне правопорушення – особу застали на місці його вчинення (грабіж) або обставини підтверджують його вчинення (порушення порядку речей квартирі після крадіжки), тілесні ушкодження на особі, ДТП з тілесними – відомості вносяться до ЄРДР та розпочинається провадження з можливістю проведення всього комплексу процесуальних дій, передбачених КПК.

У разі виникнення сумнівів щодо викладеної у заяві чи повідомленні інформації або у повідомленні не зазначено відомості про вчинене кримінальне правопорушення, передбачені частиною 5 статті 214 КПК, відомості також вносяться до ЄРДР.

3.2. Загальна характеристика, порядок проведення та процесуальні особливості фіксації слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Слідчі (розшукові) дій та їх значення для розслідування

Згідно зі ст. 223, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) показів, речей і документів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Основу слідчих дій складають окремі методи пізнання - візуальне спостереження, розпитування, сприйняття, пошук, порівняння (ідентифікація), відтворення, дослідження, які супроводжуються закріпленням (фіксацією та засвідченням) одержаної доказової інформації чи висновків дослідження в відповідних процесуальних документах. Метод пізнання втілюється в практичній діяльності слідчого з провадження слідчої дії, а хід і результати пізнання відображаються в протоколі слідчої дії (процесуальному документі).

Слідча дія повинна проводитися тільки за наявності для того законних підстав. Закон відносить до таких підстав наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети слідчої (розшукової) дії.

КПК не містить чітких вказівок відносно часу провадження слідчих (розшукових) дій, оскільки це залежить від внутрішнього переконання слідчого чи прокурора та слідчої тактики. Він містить тільки одну заборону щодо часу їх проведення – не допускається проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час з 22 до 6 години, за винятком невідкладних випадків.

Під *невідкладними випадками* розуміють ситуації, коли затримка в проведенні слідчої (розшукової) дії може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного.

Проведення слідчих (розшукових) дій до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений тільки огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК). Проведення слідчих (розшукових) дій негайно припиняється після закінчення граничного строку досудового розслідування, визначеного КПК (ч. 2 ст. 113).

Правова підстава проведення слідчих (розшукових) дій – це сукупність передбачених КПК умов, що дають право слідчому, прокурору, суду їх проводити.

Фактичною підставою є наявність достатніх відомостей, що диктують слідчому, прокурору необхідність виконання конкретних дій в інтересах встановлення істини у кримінальному провадженні.

Мета проведення прямо передбачена в нормах КПК (наприклад: мета огляду – виявлення слідів злочину, з'ясування обстановки події).

Сутність слідчих (розшукових) дій обумовлена їх пізнавальною і нормативною стороною.

Нормативна сторона слідчих (розшукових) дій полягає в детальній регламентації КПК правил і умов їх проведення.

У разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язаний провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Фіксація доказової інформації - складова провадження слідчих (розшукових) дій по збиранню доказів. Вона, як і провадження зазначених дій, є виключною компетенцією слідчого, прокурора і суду. За необхідності допомогу в цьому їм надають спеціалісти, перекладач і секретар судового засідання.

Метою фіксації доказів є надання виявленим фактам доказової сили, збереження їх змісту, ознак для наступного дослідження, оцінки та використання в доказуванні.

Фіксація доказової інформації у встановленій процесуальній формі передбачає складання уповноваженими особами протоколів слідчих гласних і негласних (розшукових) дій, постанов, застосування стенографії, фото - і кінозйомки, звуку - і відеозапису, виготовлення планів, схем, зліпків та відбитків слідів.

Згідно зі ст. 103 КПК процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися у таких формах: 1) протокол; 2) носій інформації, на якому процесуальна дія зафіксована за допомогою технічних засобів; 3) журнал судового засідання.

Протокол є основним засобом фіксування лише під час провадження досудового розслідування. Як правило, у протоколі фіксуються хід та результатами слідчих (розшукових) дій, але й тут є виключення.

Так, відповідно до ст. 232 КПК хід і результати слідчої (розшукової) дії, проведеної у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеофіксації, а за результатами допиту, впізнання проведеного у режимі відео- або телефонної конференції, слідчий, прокурор складає рапорт, у якому зазначає дату та час опитування, дані про особу опитуваного, ідентифікаційні ознаки засобу зв'язку, що використовувався опитуваним, а також обставини, які були ним повідомлені.

Якщо на стадії досудового розслідування за допомогою технічних засобів фіксується допит, то текст показань може не вноситися до протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. Таким чином, аудіо- чи відеозапис допиту може стати єдиним матеріальним об'єктом, який міститиме відомості, надані підозрюваним, свідком, потерпі-

лим, експертом щодо відомих їм обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Безумовно, застосування технічних засобів фіксування в в доказуванні сприяє об'єктивізації і оптимізації доказування. Завдяки застосуванню технічних засобів процес доказування стає прозорим, наглядним, а його результати – переконливішими, посилюється надійність і достовірність доказів, економиться час та мінімізуються сили на їх закріплення.

Але на ряду з цим існують й недоліки, адже фіксування процесуальних дій за допомогою технічних засобів:

1) ускладнює подальшу роботу з доказами, зафіксованими на технічний носій інформації;

2) потребує суворого дотримання почерговості діалогу і послідовності поведінки учасників процесуальної дії для отримання якісного технічного запису, що в свою чергу може негативно впливати на тактику проведення дії;

3) вимагає створення особливих умов для довгострокового зберігання матеріалів технічного запису та вжиття спеціальних заходів попередження від випадкових пошкоджень;

4) утрудняє ідентифікацію людини за голосом й мовою, що зафіксовані за допомогою технічних засобів, у разі виникнення сумнівів чи оскарженні їх приналежності, що виражаються у необхідності експертного дослідження.

Саме у цьому контексті варто розглянути встановлений чинним КПК порядок фіксування кримінального провадження.

Фіксація доказової інформації - складова провадження слідчих (розшукових) дій по збиранню доказів. Вона, як і провадження зазначених дій, є виключною компетенцією слідчого, прокурора і суду. За необхідності допомогу в цьому їм надають спеціалісти, перекладач і секретар судового засідання.

Метою фіксації доказів є надання виявленим фактам доказової сили, збереження їх змісту, ознак для наступного дослідження, оцінки та використання в доказуванні.

Фіксація доказової інформації у встановленій процесуальній формі передбачає складання уповноваженими особами протоколів слідчих гласних і негласних (розшукових) дій, постанов, застосування стенографії, фото - і кінозйомки, звуко - і відеозапису, виготовлення планів, схем, зліпків та відбитків слідів.

Згідно зі ст. 103 КПК процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися у таких формах: 1) протокол; 2) носій інформації, на якому процесуальна дія зафіксована за допомогою технічних засобів; 3) журнал судового засідання.

Протокол є основним засобом фіксування лише під час провадження досудового розслідування. Як правило, у протоколі фіксуються хід та результатами слідчих (розшукових) дій, але й тут є виключення.

Так, відповідно до ст. 232 КПК хід і результати слідчої (розшукової) дії, проведеної у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеофіксації, а за результатами допиту, впізнання проведеного у режимі відео- або телефонної конференції, слідчий, прокурор складає рапорт, у якому зазначає дату та час опитування, дані про особу опитуваного, ідентифікаційні ознаки засобу зв'язку, що використовувався опитуваним, а також обставини, які були ним повідомлені.

Якщо на стадії досудового розслідування за допомогою технічних засобів фіксується допит, то текст показань може не вноситися до протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. Таким чином, аудіо- чи відеозапис допиту може стати єдиним матеріальним об'єктом, який міститиме відомості, надані підозрюваним, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Безумовно, застосування технічних засобів фіксування в в доказуванні сприяє об'єктивізації і оптимізації доказування. Завдяки застосуванню технічних засобів процес доказування стає прозорим, наглядним, а його результати – переконливішими, посилюється надійність і достовірність доказів, економиться час та мінімізуються сили на їх закріплення.

Але на ряду з цим існують й недоліки, адже фіксування процесуальних дій за допомогою технічних засобів:

1) ускладнює подальшу роботу з доказами, зафіксованими на технічний носій інформації;

2) потребує суворого дотримання почерговості діалогу і послідовності поведінки учасників процесуальної дії для отримання якісного технічного запису, що в свою чергу може негативно впливати на тактику проведення дії;

3) вимагає створення особливих умов для довгострокового зберігання матеріалів технічного запису та вжиття спеціальних заходів попередження від випадкових пошкоджень;

4) утрудняє ідентифікацію людини за голосом й мовою, що зафіксовані за допомогою технічних засобів, у разі виникнення сумнівів чи оскарженні їх приналежності, що виражаються у необхідності експертного дослідження.

Саме у цьому контексті варто розглянути встановлений чинним КПК порядок фіксування кримінального провадження.

Складання протоколу слідчої (розшукової) дії має на меті: забезпечити можливість переконатися в обґрунтованості та законності проведеної данної дії, отже правильно вирішити питання про допустимість отриманих при цьому доказів; закріпити знайдені дані шляхом фіксації їх самих, обставин їх знайдення та відомостей, які підтверджують достовірність доказів. Для цього у провадженні деяких слідчих (розшукових) дій беруть участь поняті, які засвідчують правильність записів у протоколі своїми підписами.

Під час формування протоколів відображаються, з одного боку, встановлені відомості про обстановку та інші обставини події кримінального правопорушення, а з іншого – відповідна процесуальна форма, встановлений режим фіксації й засвідчення змісту та результатів кожної слідчої дії, встановлення джерел (носіїв) та ознак тих чи інших негативних обставин, а також сумісних чи несумісних ситуаційних процесів їх виникнення. Порушення вимог КПК щодо змісту протоколу, порядку його складання, засвідчення отриманих результатів, тягне за собою втрату доказового значення протоколу відповідної слідчої (розшукової) дії.

3.2.1. Порядок проведення та фіксації допиту

Найпоширенішою формою одержання доказів є допит - слідча дія, в процесі якої слідчий отримує від особи, яка володіє відомостями стосовно події, що розслідується, словесну інформацію про обставини події злочину та інші факти, які мають значення для встановлення об'єктивної істини і забезпечення правильного застосування закону. *Предмет* допиту - обставини, які підлягають встановленню; факти, що характеризують особу підозрюваного чи потерпілого.

Допит поділяється на окремі види залежно від процесуального статусу допитуваних учасників процесу і проводиться за певними правилами - загальними для всіх видів допиту та особливими для окремих видів допиту.

Підставами для проведення допиту є наявність достатніх відомостей, про те, що певній особі відомі обставини, що мають значення для кримінального провадження та їх можна отримати шляхом проведення допиту.

Особа, що провадить слідчу (розшукову) дію, зобов'язана вжити певних заходів для дотримання вимог закону: виклик для допиту в різний час і з таким розрахунком, щоб допитаний свідок не спілкувався з іншою особою, прибулою на допит; поміщення свідків у різні кімнати, попередження про обов'язок не розголошувати відомості досудового розслідування (ст. 222 КПК).

Допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому - понад вісім годин на день.

Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день.

Хід цієї слідчої дії можна уявити у вигляді чотирьох етапів:

- 1) з'ясування даних про особу допитуваного, роз'яснення порядку проведення слідчої дії;
- 2) роз'яснення його прав і обов'язків;
- 3) вільна розповідь;
- 4) відповіді на запитання слідчого, прокурора.

Якщо в слідчій (розшуковій) дії бере участь перекладач, слідчий перед початком допиту пересвідчується в особі і компетентності перекладача, з'ясовує його стосунки з допитуємим і роз'яснює його права і обов'язки.

Одночасний допит двох чи більше осіб (очна ставка).

Закон містить обов'язкові умови для проведення такого допиту:

- 1) особи повинні бути заздалегідь допитані;
- 2) згідно з протоколами допитів в їх показаннях знайдені розбіжності. Одночасний допит двох чи більше осіб проводиться без попереднього винесення про це постанови. Вона може бути проведена слідчим між будь-якими особами, які раніше були допитані: свідками, потерпілими, підозрюваними, експертами.

Обов'язковою передумовою є попередня дача ними показань з приводу одних і тих же обставин і наявності в цих показаннях розбіжностей. Водночас очна ставка не повинна підміняти собою пред'явлення для впізнання. Тому при необхідності ототожнення одним учасником допиту іншого необхідно спочатку провести впізнання, а потім очну ставку.

Допит між особами, у показаннях яких є розбіжності, проводиться з метою викриття особи, яка дає неправдиві показання. Тому, приймаючи рішення про його проведення, слідчий повинен бути переконаний у правдивості показань однієї з осіб, з якими проводиться ця слідча (розшукова) дія, і що ця особа не потрапить під вплив тих, хто дає неправдиві показання. Рішення про те, в який момент і між якими особами, у показаннях знайдені розбіжності, належить до тактичних і залежить від ходу кримінального провадження, внутрішнього переконання слідчого чи прокурора.

Причиною відмови від проведення допиту між особами, в показаннях яких є розбіжності, може бути: очевидна безперспективність цієї слідчої (розшукової) дії; можливість психічного впливу на одного з учасників; ознайомлення допитуваних з матеріалами кримінального провадження, недостатньо підкріпленими іншими доказами; можлива змова між учасниками допиту і подальша зміна ними показань. Усунути розбіжності в показаннях у такому разі можна також іншими передбаченими в законі засобами, наприклад, додатковим допитом окремих осіб, призначенням повторної (додаткової) експертизи тощо.

Специфікою допиту осіб, у показаннях яких є розбіжності, є те, що участь у цій слідчій дії беруть декілька допитуваних, а також спірним характером питань, що є предметом допиту, що і створює складнішу психологічну атмосферу, ніж при допиті однієї особи. Тому до проведення такого допиту слідчий чи прокурор зобов'язані готуватися з особливою ретельністю. Вони повинні визначити предмет допиту, скласти план його проведення, встановити послідовність допиту осіб і черговість запитань, які мають бути висвітлені. Крім того, вони зобов'язані передбачити заходи, що можуть негативно вплинути на учасників цієї дії.

Першим допитується той із викликаних на допит, хто на переконання слідчого дає правдиві показання. Послідовність запитань, що ставляться, як і пред'явлення (в окремих випадках) речових доказів, документів, висновків експертів, мають бути сплановані наперед. Якщо необхідно з'ясувати причини розбіжностей у показаннях за декількома обставинами, доцільно проводити допит поетапно, за окремими епізодами. З'ясувавши всі обставини одного епізоду в однієї з допитуваних осіб, слідчий запитує іншого учасника, чи підтверджує він показання першого, і пропонує йому дати свої показання з цього питання.

Оголошення раніше даних одним з учасників допиту показань (відтворення звукозапису допиту) допустиме тільки після дачі ним показань у процесі проведення допиту і занесення їх до протоколу. Така вказівка міститься в законі з метою обмеження впливу слідчого на особу, що змінила показання, а також впливу показань однієї особи на показання інших. Якщо ж один чи декілька учасників допиту відмовляються давати показання, оголошення раніше даних ними при допитах показань неприпустиме.

При такому поєпізодному проведенні допиту вже допитаних осіб допитуваним слід надати можливість ставити один одному запитання також по кожному з епізодів, а не лише у завершальній частині допиту. Коли допитувані ставлять запитання один одному, слідчий має право зняти поставлені запитання повністю або частково. Категорично забороняється законом проведення очної ставки за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом із підозрюваним щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування.

Допит малолітньої або неповнолітньої особи ведеться за правилами ст. 224 КПК. Стаття встановлює лише особливості допиту. Для їх застосування необхідно враховувати лише вік особи, яка допитується, на момент провадження слідчої дії. Відповідно до п.п. 11, 12 ч. 1 ст. 3 КПК малолітня особа – це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітня особа – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Допит неповнолітнього підозрюваного здійснюється також у присутності захисника. Присутність лікаря разом із законним представником, педагогом або психологом необхідна при наявності даних про розумову відсталість дитини, її хворобливість тощо.

Як законні представники до участі в допиті можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній. Зазначені особи можуть сприяти встановленню контакту з дитиною, отриманню правдивих показань, а також захисту його прав і законних інтересів. Разом з тим, якщо є підстави вважати, що

батьки або інші законні представники заінтересовані в неправдивих показаннях неповнолітнього, справляють на нього негативний вплив чи їх інтереси суперечать інтересам особи, яку вони представляють, за рішенням слідчого чи прокурора такий законний представник замінюється іншим.

Особливості фіксації допиту.

Перед допитом крім прізвища, імені, по батькові, слід з'ясувати інші важливі відомості, що встановлюють особу: рік народження, місце проживання чи перебування, місце роботи, номер домашнього, службового і мобільного телефону.

Показання допитуемого та відповіді на поставлені йому запитання викладаються у протоколі від першої особи і по можливості дослівно; допитуемому, коли він про це просить, може бути надана можливість особисто написати свої показання в присутності слідчого, про що зазначається в протоколі; по закінченні допиту слідчий пред'являє протокол для прочитання. За проханням допитуемого протокол може бути йому прочитаний слідчим; допитуемий і особи, які були присутні при допиті, мають право просити про внесення доповнень і поправок у протокол. Ці доповнення і поправки заносяться слідчим до протоколу; протокол підписують допитуемий, слідчий і особи, що були присутні при допиті. Якщо протокол написаний на декількох сторінках, допитуемий підписує кожен сторінку окремо.

Допитувана особа має право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті. Також, за бажанням допитуваної особи вона має право викласти свої показання власноручно. За письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання.

Дача показань *потерпілим* є його правом, а не обов'язком (п. 6 ч. 1 ст. 56 КПК), тому про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань він не попереджається.

Перед допитом *свідка* слідчий повинен роз'яснити йому права, передбачені ст. 66 КПК, - право відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст. 65 КПК не підлягають розголошенню. Разом з тим слід відмітити, що конституційне право особи відмовитися давати показання не звільнює особу від явки за викликом слідчого чи прокурора.

Після вільної розповіді свідок відповідає на запитання слідчого: 1) доповнюючі (про обставини, про які свідок забув розповісти); 2) уточнюючі (деталізація окремих фактів); 3) нагадуючі (щоб допомогти відновити в пам'яті забуті події і факти); 4) контрольні (перевірка правильності інформації).

Слідчий, прокурор, слідчий суддя перед допитом осіб, які не підлягають допиту як свідки (ст. 65 КПК), зобов'язані роз'яснити їм право відмовитися давати показання. Ці особи в праві не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі. Слід, проте, зазначити, що захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні, адвокат, нотаріус, медичні працівники, священнослужителі з приводу довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю о собою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості.

Не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи.

Факт відмови особи давати показання повністю або частково повинен бути зафіксований у протоколі з указівкою мотивів, якщо вони були повідомлені. У разі якщо свідок не має права імунітету свідка, слідчий повинен ще раз роз'яснити йому обов'язок дачі повних і правдивих показань, їх значення для розкриття вчиненого злочину і покарання винних.

Лише після цього слідчий має право скласти протокол про відмову свідка від надання показань, який разом з іншими необхідними документами направляє прокурору для вирішення питання про внесення відповідних відомостей до ЄРДР (або особисто вносить такі відомості до ЄРДР, про що повідомляє прокурора) та початок досудового розслідування за ст. 385 КК.

Неповнолітні у віці до 16 років не попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і за надання неправдивих показань. Разом з тим слідчий повинен у зрозумілих виразах роз'яснити дитині, що дача правдивих показань – це її громадський обов'язок, про що в протоколі допиту робиться відмітка.

До початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок з'явитися на виклик слідчого, бути присутніми при допиті, ставити запитання, а також право заперечувати проти запитань. Слідчий, прокурор має право відвести поставлене запитання, але відведене запитання повинно бути занесене до протоколу.

Особливості фіксації показань допиту:

1) фіксація показань під диктовку допитуємого. Позитивним моментом такого виду є дослівність передачі інформації. Негативним – відхилення від предмету допиту.

2) фіксація показань по пам'яті. Позитив - викладення показань близько до предмету допиту. Негатив – втрата дослівності отриманих свідчень,

3) поетапне викладення показань. Найбільш вдалий спосіб фіксації.

Особливості фіксації одночасного допиту (очна ставка)

Перед початком одночасного допиту слідчий чи прокурор перевіряє особистість допитуємих, роз'яснює відповідно до процесуального статусу їх права, та роз'яснює порядок проведення допиту. У протоколі зазначеного допиту слідчий зазначає лише їх прізвища, імена і по батькові з указівкою процесуального положення (підозрюваний, потерпілий, свідок). Свідки і потерпілі попереджаються про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань (ст. 384 КК), а свідки – і за відмову від давання показань (ст. 385 КК).

Слідчому чи прокурору необхідно також з'ясувати, чи знають учасники одночасного допиту один одного і в яких стосунках вони перебувають між собою. Відповідь на це питання має значення, оскільки дозволяє судити про вплив їх взаємовідносин на правдивість показань допитуваних. Далі викликаним особам пропонується по черзі дати показання про обставини злочину, для з'ясування яких і проводиться допит. Черговість надання показань, визначається особою, що проводить слідчу дію, з урахуванням обставин кримінального провадження.

Як правило, першим допитується учасник, який на переконання слідчого чи прокурора дає правдиві показання. Послідовність запитань, що ставляться, як і пред'явлення речових доказів, документів, висновків експертів, мають бути сплановані наперед. Для з'ясування причин розбіжностей у показаннях за декількома обставинами, доцільно проводити допит поетапно, за окремими епізодами. З'ясувавши всі обставини одного епізоду в однієї з допитуваних осіб, слідчий запитує іншого учасника, чи підтверджує він показання першого, і пропонує йому дати свої показання з цього питання.

У ході проведення такого допиту ведеться протокол, який повинен відповідати вимогам ст. 104 КПК. У ньому, зокрема, указується, місце, час проведення допиту, особа, яка її проводить, всі присутні особи, протягом якого часу і між ким провадився допит. У протоколі вказується про роз'яснення прав та обов'язків допитуваних. Далі фіксуються показання допитуваних із приводу їх взаємостосунків між собою, запитання слідчого, відповіді на них, а також коментарі і заперечення, якими супроводжують допитувані свої відповіді.

Якщо допитувані пред'являють предмети, документи, якими вони обґрунтовують свої показання, про це також має бути вказано у протоколі.

Доцільно обрати одну з форм складання протоколу допиту, який приводиться для з'ясування причин розбіжностей у показаннях.

Перша форма – коли запитання і відповіді записуються в рядок, у тій послідовності і черговості, як вони давалися.

Друга – коли кожна сторінка протоколу вертикальною ризикою розділяється на рівні частини, в яких записуються запитання і відповіді на них кожного з допитуваних. Такий порядок складання протоколу допомагає іноді уникнути можливої відмови одного з допитуваних від підпису протоколу, що містить показання інших допитуваних, з якими перший не згоден. У такому разі кожний із допитуваних підписує тільки ту частину сторінки, де містяться його особисті показання. Закінчивши допит, слідчий надає протокол учасникам для прочитання або на їх прохання може зачитати його вголос.

Допитані мають право вимагати внесення до протоколу зауважень і доповнень, що обов'язково повинно бути зазначено в ньому. Протокол підписує кожна з допитаних осіб, інші учасники і слідчий.

Якщо протокол написаний на кількох сторінках, допитувані підписують кожен сторінку протоколу, а потім протокол у цілому. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою.

Якщо особа, що брала участь у проведенні допиту, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності – понятих.

3.2.2. Пред'явлення для впізнання

Пред'явлення для впізнання - це самостійна слідча дія, яка полягає в пред'явленні свідку, потерпілому, підозрюваному в передбаченому законом порядку певного об'єкта, для того щоб вони могли встановити його тотожність або відмінність з тим об'єктом, який спостерігали раніше, зберегли в пам'яті і про який давали показання (ст. 228-231 КПК).

Залежно від об'єкта розрізняють пред'явлення для впізнання осіб (ст. 228 КПК), речей (ст. 229 КПК), а також трупа (ст. 230 КПК).

Сутність пред'явлення для впізнання полягає в тому, що впізнавач, зіставляє пред'явлені йому схожі об'єкти з уявним образом об'єкта, сприйнятого ним раніше (пов'язаного з розслідуваною подією), і визначає тотожність чи відмінність цього об'єкта.

Усю діяльність із проведення пред'явлення для впізнання поділяють на три етапи: підготовчий, робочий (власне пред'явлення для впізнання) та заключний (оцінка та фіксація результатів слідчої дії).

На підготовчому етапі тактичні прийоми та організаційні заходи спрямовані на забезпечення ефективності пред'явлення для впізнання.

На підготовчому етапі пред'явлення для впізнання слідчому необхідно виконати такі дії:

- 1) визначити мету цієї слідчої дії;
- 2) провести попередній допит особи, яка впізнає;
- 3) здійснити психологічну підготовку особи, яка впізнає;
- 4) провести підбір об'єктів, серед яких пред'являтиметься об'єкт впізнання;
- 5) обрати час та місце пред'явлення для впізнання, запросити осіб, які повинні брати участь у проведенні цієї слідчої дії;
- 6) підготувати для фіксації результатів необхідні науково-технічні засоби та визначитися з іншими учасниками пред'явлення для впізнання (поліяті, спеціалісти, представники та ін.);
- 7) спланувати перебіг слідчої дії, можливо скласти план її проведення

Попередній допит особи, яка впізнає, відбувається для встановлення:

- а) обставин, за яких вона спостерігала об'єкт, який підлягає впізнанню;
- б) особливостей обстановки, від яких залежить повнота і якість сприйняття об'єкта, а також здатність особи точно розповісти про обставини події (дефекти органів почуття, психіки тощо);
- в) ознаки об'єкта яких пред'являється для впізнання.

Якщо особу вже було допитано, але такого роду інформація не була нею надана, може бути проведено додатковий допит.

Під час допиту необхідно максимально повно встановити ознаки об'єкта, від чого залежить не тільки результат пред'явлення для впізнання, а й можливість проведення цієї слідчої дії.

Якщо особа, що впізнає, заявляє, що не пам'ятає ніяких зовнішніх ознак, за якими вона могла би впізнати певну особу, або не може назвати прикмети, за якими впізнає іншу особу, необхідно з'ясувати причину цього. Можливо, допитуваний має хорошу зорову пам'ять, але йому важко описати зовнішність особи. Для людини, що не має таких навичок, опис зовнішності іншої особи - завдання психологічно більш важке, ніж саме візуальне впізнання. У цій ситуації, можливо, доцільно відкласти слідчу дію, перенісши її проведення на пізніший час. Відпочивши, нервові клітини відновлять свою нормальну роботу, порушену в результаті стресу, перенапруження, і тимчасово забуте може бути відтворене знов (така властивість пам'яті у психології називається ремінісценцією).

Якщо ж особа, яка впізнає, категорично заявляє, що не пам'ятає особу або річ, які передбачається пред'явити для впізнання, необхідності у провадженні такої слідчої дії немає. Тому питання про пред'явлення до впізнання у вищеописаних ситуаціях повинне вирішуватися у кожному окремому випадку.

дку з огляду на особливості обставини кримінального провадження, впізнаючого і внутрішнє переконання слідчого чи прокурора.

Залежно від об'єкта впізнання слідчий обирає певні тактичні прийоми опису об'єкта. При впізнанні людини, особа, що впізнає, на допиті описує об'єкт методом "словесного портрета". При впізнанні предметів слід з'ясувати в ході допиту найменування предмета і його призначення, розміри (вага, величина), форму, колір, спосіб виготовлення, ознаки, що утворилися в процесі експлуатації (дефекти, ступінь зношеності). Якщо допитуваний знає спосіб виготовлення і характер використаного матеріалу, необхідно детально допитати його про це. Важливе значення має з'ясування даних про індивідуальні ознаки предметів. Таку інформацію може бути отримано, наприклад, із наданих квитанцій, у яких вказані ознаки речі, з фотознімків, на яких відображені предмети тощо. При впізнанні домашніх тварин на допиті з'ясовують: вигляд, породу, стать, приблизний вік, розмір, масть, кличку, особливі прикмети (рани, клеймо власника, наслідки хвороб - кульгавість, сліпота).

При проведенні пред'явлення для впізнання слід урахувати правильність вибору моменту проведення цієї слідчої дії. Загальновідомо, що впізнаючий із часом забуває образ раніше сприйнятої особи або об'єкта, що є процесом, який цілком можна пояснити з погляду психології. Таким чином, зволікання з провадженням вказаної слідчої дії містить небезпеку того, що після певного часу особа, що раніше сприймалася, або об'єкт можуть узагалі бути невпізнані, або впізнаючий не зможе аргументувати свій висновок про впізнання, або забування призведе до заміни того, що запам'яталося чимось схожим із ним, що спричинить помилкове впізнавання, поставить під сумнів доказове значення слідчої дії.

Проведення цієї слідчої дії бажано якомога швидше, поки свіжі в пам'яті впізнаючого ознаки, а факт упізнання може вплинути на позицію особи, яка пред'являється для впізнання. В деяких ситуаціях варто пізніше провести впізнання: для забезпечення більш вагомого впливу (в підозрюваного може виникнути думка про відсутність достатніх доказів його причетності до злочину); в разі необхідності надати можливість заспокоїтись особі, яка буде впізнавати, тощо.

Пред'явлення особи на впізнання.

Особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Перед тим як пред'явити особу для впізнання, їй пропонується у відсутності особи, яка впізнає, зайняти будь-яке місце серед інших осіб, які пред'являються.

Особі, яка впізнає, пропонується вказати на особу, яку вона має впізнати, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала.

З метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням.

Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати впізнання повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання.

При пред'явленні особи для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти.

Фотознімок з особою, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими фотознімками, яких повинно бути не менше трьох. Фотознімки, що пред'являються, не повинні мати різких відмінностей між собою за формою та іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення. Особи на інших фотознімках повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

Матеріали відеозапису з зображенням особи, яка підлягає впізнанню, можуть бути пред'явлені лише за умови зображення на них не менше чотирьох осіб, які повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

Пред'явлення речей для впізнання

Перед тим, як пред'явити для впізнання річ, слідчий, прокурор або захисник спочатку запитує в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі і обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає річ, проте може впізнати її за сукупністю ознак, особа, про що зазначається у протоколі. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, річ, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про її прикмети (ст. 229 КПК).

Річ, що підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, в числі інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох. Особі, яка впізнає, пропонується вказати на річ, яку вона впізнає, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала.

Якщо інших однорідних речей не існує, особі, яка впізнає, пропонується пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка їй пред'являється в одному екземплярі.

Пред'явлення трупа для впізнання

Процесуальний порядок пред'явлення трупа для впізнання як самостійної слідчої дії визначений у ст. 230 КПК України

Перед тим, як пред'явити труп особи для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати труп особи, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати

нати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи.

Новелою КПК є те, що допит та впізнання можуть проводитись за допомогою методу відеоконференцз'язку.

Фіксація пред'явлення для впізнання

Перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи.

За необхідності впізнання може провадитися за фотознімками, матеріалами відеозапису, що виключає можливість у подальшому пред'явленні особи для впізнання.

Фотознімок з особою, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими фотознімками, яких повинно бути не менше трьох. Фотознімки не повинні мати різких відмінностей між собою за формою та іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення. Особи на інших фотознімках повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

Матеріали *відеозапису* з зображенням особи, яка підлягає впізнанню, можуть бути пред'явлені лише за умови зображення на них не менше чотирьох осіб, які повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

При пред'явленні особи для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти.

Перед тим, як пред'явити *труп* людини для впізнання (ст. 230 КПК), слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати труп особи, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети, а також про обставини, за яких вона раніше бачила цю особу. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає труп, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати труп.

Перед тим, як пред'явити для впізнання *річ*, слідчий, прокурор або захисник спочатку запитує в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі і обставини, за яких вона цю річ бачила, про

що складається протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає річ, проте може впізнати її за сукупністю ознак, особа, яка проводить процесуальну дію, зазначає це у протоколі. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, річ, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про її прикмети. Річ, що підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, в числі інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох. Особі, яка впізнає, пропонується вказати на річ, яку вона впізнає, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала. Якщо інших однорідних речей не існує, особі, яка впізнає, пропонується пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка їй пред'являється в одному екземплярі.

У протоколі пред'явлення для впізнання докладно зазначаються ознаки, за якими особа впізнала особу, річ чи труп, або зазначається, за сукупністю яких саме ознак особа впізнала об'єкт.

Якщо проводилося фіксування ходу слідчої (розшукової) дії технічними засобами, до протоколу додаються фотографії осіб, речей чи трупа, що пред'являлися для впізнання, матеріали відеозапису. У разі якщо впізнання проводилося в умовах, коли особа, яку пред'явили для впізнання, не бачила і не чула особи, яка впізнає, всі фотографії, матеріали відеозаписів, за якими може бути встановлена особа, яка впізнавала, зберігаються окремо від матеріалів досудового розслідування.

Слід зауважити, що КПК передбачає проведення впізнання аналогічно до допиту, у режимі відеоконференції під час досудового розслідування. Хід і результати впізнання, проведеного у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису.

3.2.3. Проведення огляду.

Огляд – це слідча (розшукова) дія, в ході якої виявляють, безпосередньо сприймають, оцінюють і фіксують стан, властивості та ознаки матеріальних об'єктів з метою отримання фактичних даних, що мають значення для встановлення істини і з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

Зміст слідчої дії визначається об'єктом, на дослідження якого вона спрямована. Об'єкт дослідження визначає як характер пізнавальних операцій, необхідних для досягнення мети слідчої дії, так і процесуальну форму їх здійснення.

Місце події як об'єкт огляду завжди являє собою складну та неповторну систему різноманітних за своїми якостями та характеристиками предметів та інших матеріальних утворень (територія підприємства, житлове помешкання, магазин, автомобільна магістраль, пасажирський вагон, лісовий масив тощо). Огляд повинен забезпечувати можливість виявлення та закріплення слідів злочину в межах обстановки будь-якого місця події, мати

свого роду пізнавальну універсальність, включати прийоми та методи, що забезпечують всебічне дослідження будь-яких об'єктів матеріального світу.

Огляд місця події - це невідкладна слідча (розшукова) дія, спрямована на дослідження території (приміщення або споруди), де відбулася подія, що містить ознаки злочину, або настав о результат, зміст якої становить комплекс пізнавально-засвідчувальних операцій, що полягають у пошуку, виявленні, закрашенні, вилученні, дослідженні, перевірці та оцінці слідів злочину та інших речових доказів. Своєчасне і якісне проведення огляду місця події здебільшого визначає успішний хід розслідування в цілому.

Уся робота з організації і проведення огляду місця події поділяється на три етапи: підготовчий, робочий, заключний.

1. Підготовчий (підготовка до огляду) етап складається з двох стадій.

1.1. Підготовка до виїзду на місце події:

- уточнення отриманих вихідних даних про подію. Одержавши відомості про подію, яка потребує виїзду на місце для проведення огляду, слідчий уточнює в заявника всі необхідні дані, а потім при можливості подає на місце події необхідні розпорядження телефоном чи оперативним шляхом. Це можуть бути вказівки про заходи для охорони місця події, для забезпечення присутності до його прибуття свідків чи інших осіб, які дадуть необхідну інформацію, тощо. Далі слідчий повідомляє про подію прокурора, зв'язується, якщо цього ще не було зроблено, з потрібними йому працівниками поліції для координації роботи та запрошує в разі потреби на місце події інших осіб, зокрема спеціалістів у певних галузях.

- прийняття заходів з охорони місця події.

- визначення кола учасників огляду, створення слідчо-оперативної групи, до складу якої входять: слідчий, оперативні працівники, спеціаліст-криміналіст, судово-медичний експерт, інші спеціалісти, дільничний офіцер поліції, кінолог; залучення інших осіб, участь або присутність яких під час огляду є необхідною або доцільною;

- перевірка готовності техніко-криміналістичних та інших технічних засобів;

- планування слідчим огляду місця події, розробка в складних випадках письмового плану в довільній формі, який визначає тактику огляду та відбиває послідовність виконуваних дій, функції окремих учасників слідчої дії. Вони визначені в нормативних актах МВС України, спільних подібних документах різних правоохоронних відомств (Генеральної прокуратури і МВС України тощо).

1.2. Підготовка на місці події, де головна роль належить слідчому, який вирішує питання щодо :

- прийняття заходів із надання допомоги потерпілим. Прибувши на місце події, слідчий негайно вживає заходів для надання необхідної медичної допомоги потерпілим, якщо такі є. Коли потерпілий перебуває в тяжкому,

загрозливому для його життя, стані, для успішності розслідування доцільно одержати від нього відомості про подію. Робити це можна тільки з дозволу лікаря, щоб не створити бесідою додаткової небезпеки для життя потерпілого. Іноді місце події знаходиться на проїжджій частині дороги. В такому випадку потрібно дати вказівку про організацію об'їзду транспорту і встановлення відповідних попереджувальних знаків.

- видалення сторонніх осіб і забезпечення охорони місця події;
- залучення понятих;
- коротке опитування потерпілих, очевидців;
- проведення за необхідності невідкладних оперативно-розшукових заходів з метою затримання злочинця;
- коригування плану дій або його розробку;
- розподіл обов'язків між учасниками групи на підставі плану (або одночасно з його уточненням чи розробкою).

2. *Робочий етап складається із загального і детального огляду.*

2.1. На стадії загального огляду:

- орієнтування на місці події, проведення попереднього огляду, визначення його меж, сприйняття обстановки в цілому і в нерухомому стані. Під час попереднього ознайомлення з місцем огляду слідчий намічає основні риси майбутнього плану огляду місця події, який він складає після консультації (якщо в цьому є потреба) з присутніми спеціалістами, працівниками поліції, прокурором. Цей план повинен забезпечити: а) легальність огляду всього, що є на місці; б) правильну послідовність, з тим щоб переходити від одного предмета до іншого лише після повного огляду першого;

- фіксацію особливої уваги на так званих негативних обставинах і предметах, щодо яких є передбачення, що вони принесені на місце події злочинцем, або на них залишилися сліди знарядь і засобів, які в нього були.

- здійснення орієнтуючої, оглядової фотозйомки;

- визначення вихідної точки огляду (умовного центра, периферії), коригування плану дій: послідовності, необхідних техніко-криміналістичних засобів;

- визначення методів обстеження місця події, які поділяються на види:

- а) за характером дослідження: статичний і динамічний;

- б) за охопленням обстановки: вибірковий (або суб'єктивний) і суцільний (або об'єктивний);

- в) за глибиною дослідження: загальний і детальний;

- г) за послідовністю дослідження (застосування засобів): концентричний - від умовної периферії до умовного центру (по спіралі, що згортається); ексцентричний - від центру до периферії (по спіралі, що розгортається); фронтальний (або лінійний) - від однієї межі до іншої; секторний, вузловий; огляд за квадратами, прямокутниками тощо.

Статичний і загальний методи характерні для стадії загального огляду, динамічний і детальний - для детального. Бажано застосовувати суцільний метод, бо при застосуванні вибіркового методу можуть бути втрачені деякі сліди (тому він вважається менш ефективним).

Після цього слідчий приступає до проведення огляду.

Дії слідчого при проведенні огляду місця події.

Безпосередньо огляд місця події здійснюється статичним та динамічним методами. Особливість першого полягає в тому, що під час огляду за цим методом ні слідчий, ні інші особи не торкаються, як правило, предметів слідів, не зрушують їх з місця. Предмети на місці огляду перебувають у стані статичності, а слідчий і супроводжуючі його особи тільки уважно розглядають усі предмети, сліди, їх ознаки, стан, взаєморозташування. Під час такого огляду слідчий вивчає «механізм» події, тобто за розташуванням різних предметів та слідів складає собі уяву про те, що і як відбувалося на місці огляду при вчиненні злочину.

Проводячи огляд, слідчий звертає увагу на всі деталі обстановки і сліди, особливо на предмети, які були об'єктом злочинного посягання, на знаряддя злочину, сліди злочинця та транспорту, яким він користувався, на речі, які індивідуалізують особу злочинця тощо. Необхідно особливо уважно вивчати так звані негативні обставини, тобто відсутність того, що при звичайному ході події повинне було б бути (наприклад, відсутність крові біля трупа з колото-різаними ранами). До «негативних» обставин належить також наявність ознак, які у цьому випадку не відповідають уяві про злочинну подію. Наприклад, зламані вікна чи двері там, де з очевидністю в приміщення можна проникнути без цього і без будь-яких зусиль.

Як показує слідча практика, злочинці нерідко вдаються до різних хитрощів, щоб збити слідство з правильного шляху. Так, вони часом навмисно залишають на місці події чужі речі, які нібито випадково забуті їх власниками, роблять фальшиві сліди. Відомі також випадки застосування злочинцями різних симуляцій та інсценувань, наприклад, інсценування вчинення крадіжки товарів з магазину сторонніми особами, щоб в такий спосіб замаскувати вчинену розтрату тощо.

В процесі статичного огляду чи зразу ж після нього слідчий фіксує все, що виявив: робить чорнові записи для протоколу, здійснює фото- і кінозйомку, вимірювання та креслення чи ескізи. При цьому місце події орієнтується по сторонах світу за допомогою компасу.

Всі виявлені під час статичного огляду сліди по-значаються умовними знаками. Якщо огляд провадиться при несприятливих погодних умовах (дощ, сніг), ці сліди потрібно прикрити, щоб зберегти їх від псування. При цьому не можна застосовувати предмети, які мають запах, оскільки це перешкодить використанню (при необхідності) службово-розшукової собаки, або зробить не-можливим взяття проб повітря для консервації запаху злочинця.

Після закінчення статичного огляду місця події, або певної його частини, та фіксації зазначеним способом всього виявленого, слідчий застосовує метод динамічного огляду. При цьому слідчий та інші особи, які беруть участь в огляді, всебічно оглядають окремі предмети, при потребі зрушуючи їх з місця, беручи в руки. При цьому потрібно користуватись гумовими рукавичками, щоб не залишити на предметах своїх слідів. Перед цим потрібно зафіксувати положення предметів, зробивши позначки (наприклад, крейдою). Робиться це для того, щоб при необхідності можна було б відтворити обстановку на місці події. Якщо якийсь предмет - речовий доказ має бути вилучений з місця події для приєднання його до справи, потрібно спочатку визначити його місцезнаходження щодо двох постійних точок. Наприклад, в кімнаті знаряддя злому фіксується щодо найближчого кутка цієї кімнати і дверей чи вікна.

Під час огляду місця події проводяться вимірювання для складання плану огляду. Точність його залежить від обставин справи. Іноді відстані вимірюються кроками (наприклад, відстань між деревами на місці події, коли самі вони до неї не мають відношення, але їх потрібно нанести на план для загальної характеристики цього місця). В інших випадках вимірювання робляться з точністю до міліметра (наприклад, коли треба зафіксувати відстань від пістолета до руки трупа при підозрінні самогубство).

Під час огляду слідчий використовує науково-технічні засоби, що є у слідчому портфелі. Крім того, залежно від характеру об'єктів, які підлягають огляду, можуть бути використані комплекти науково-технічних засобів, які є в спеціалістів. Так, при огляді трупа на місці події може бути використаний судовомедичний чехол, з яким виїжджає на огляд судовий медик. Якщо в огляді бере участь криміналіст, використовується комплект його науково-технічних засобів, зокрема, пошукові прилади.

Огляд місця події поєднується з гласними і негласними оперативно-розшуковими заходами, а в деяких випадках і слідчими (розшуковими) діями.

Не відкладаючи справи до закінчення огляду, слідчий може доручити працівникам поліції організувати:

- 1) переслідування за "гарячими слідами" злочинців, застосування при цьому службово-розшукової собаки;
- 2) обстеження і прочісування місцевості, приміщень, що розташовані неподалеку, з метою виявлення і затримання злочинця, виявлення слідів, знарядь злочину, викраденого тощо;
- 3) виявлення і опитування свідків (насамперед очевидців);
- 4) орієнтування суміжних територіальних підрозділів НПУ за прикметами осіб, викрадених речей;
- 5) перевірка місць можливого збуту викраденого;
- 6) перевірка слідів, інших об'єктів за криміналістичним обліком.

Оперативним підрозділам в разі потреби доручається ще до закінчення огляду терміново повідомити сусідні підрозділи НПУ про прикмети

злочинця, вкрадених речей, транспортних засобів, які використовувались під час вчинення злочину тощо.

На заключному етапі огляду місця події слідчий:

- складає протокол огляду і необхідні плани, креслення (спеціаліст при цьому надає допомогу в описі слідів);
- упакує об'єкти, вилучені з місця події (спеціаліст в необхідних випадках також надає допомогу слідчому в упакуванні вилучених слідів, зліпків та інших речових доказів; при наявності постанови про призначення експертизи (або письмового завдання оперативного працівника) доставляє їх в експертну установу);
- вживає заходів до збереження об'єктів, що мають доказове значення, які неможливо вилучити з місця події;
- вживає заходів щодо заяв, які надійшли від учасників огляду та інших осіб під час огляду.

При складанні слідчим протоколу огляду місця події спеціаліст надає допомогу в описі слідів, повідомляючи такі відомості: які застосовувалися засоби для виявлення слідів; способи їх вилучення; місце знаходження слідів (предмет, на якому вони виявлені, характер поверхні); кількість слідів, їх вигляд (поверхневі або об'ємні, статичні або динамічні тощо), форму, розміри, індивідуальні особливості; спосіб додаткової фіксації слідів (фотографування, складання схеми).

Згідно з правилами, передбаченими ст. 238 КПК *огляд трупа* слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта.

Також огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил КПК про огляд житла чи іншого володіння особи. Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причин смерті. Труп підлягає видачі лише з письмового дозволу прокурора і тільки після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причини смерті.

Фіксація огляду

Основним способом фіксації результатів огляду є складання протоколу. Додатковими способами фіксації є складання планів та схем, фотозйомка, відеозапис місця події (його окремих вузлів, слідів, речових доказів) та інших об'єктів огляду.

Складання протоколу огляду вимагає додержання певних вимог. Протокол має бути повним, містити детальний опис окремих слідів, інших обставин злочину. Протокол огляду місця події складається з трьох частин: вступної, описової та заключної.

Описова частина протоколу повинна складатися з дотриманням таких вимог: всі дії слідчого повинні бути описані в тій послідовності, як про-

водився огляд, об'єкти описують в тому вигляді, в якому виявлене спостерігалось в момент огляду. При складанні протоколу необхідно:

- уникати вживання довгих фраз, невизначених висловів, наприклад, "недалеко", "поблизу" тощо; місцевих висловів та великої кількості спеціальних термінів; використання синонімів при описі одного об'єкта;
- послідовно і чітко викладати свої думки;
- детально описувати предмети і видимі сліди, пов'язані зі злочином;
- при описі цих об'єктів індивідуалізувати предмети і сліди, щоб надалі виключити можливість їх фальсифікації, а в разі їх втрати - основні параметри та ознаки об'єктів залишилися б зафіксованими в протоколі;
- відобразити різні обставини, які настали під час огляду (наприклад, зміни погодних умов);
- відзначити, які технічні засоби застосовувались для вимірювання, фотографування, відеозапису; для виявлення, виготовлення зліпків та інших видів фіксації слідів, умови їх застосування, отримані результати.

Заклучна частина протоколу містить такі відомості:

- об'єкти, виявлені, зафіксовані і вилучені під час огляду; описується їх упаковка, куди вони направлені або кому передані для зберігання;
- заяви спеціаліста, пов'язані з виявленням, закріпленням і вилученням доказів;
- зауваження понятих з приводу проведених дій під час огляду;
- зауваження інших учасників огляду;
- плани, схеми, негативи, касети або ж електронні носії, зліпки та відбитки слідів, виготовлені під час огляду, які додаються до протоколу огляду.

За відсутності зауважень у протоколі робиться відмітка про те, що таких зауважень не надійшло. Протокол підписує слідчий і всі особи, які брали участь в огляді, та поняті. До протоколу огляду місця події мають додаватися плани місця події (схематичні чи масштабні), схеми, фотознімки, плівки відеозапису.

Одним із додаткових способів фіксації об'єктів огляду є фотозйомка та відеозапис. Традиційними видами фотозйомки є орієнтуюча, оглядова, вузлова, детальна. У випадках, коли на місці події знайдені сліди або речові докази і вони не можуть бути вилучені внаслідок різних причин, використовуються методи масштабної та великомасштабної фотозйомки.

Поряд з фотозйомкою може бути проведений відеозапис. Складання схем і планів місця події - один із додаткових способів його фіксації. Якщо вони точно відображають обстановку події, містять необхідні розміри і пояснення, такі схеми і плани дають наочне уявлення про взаєморозташування предметів і слідів злочину, дозволяють зрозуміти викладене в протоколі огляду і зображене на фотознімках огляду місця події. Надалі схеми та плани допомагають уточнити показання свідків - очевидців, підозрюваних, обвинувачених. У разі якщо при допиті цих осіб вони самі вичерчують схему місця

події, яка за основними параметрами буде співпадати зі схемою, виготовленою при огляді слідчим, цей факт підтверджує, що допитуваний знає обставини скоєння злочину.

На кожному плані або схемі повинні бути: заголовок із зазначенням, що саме накреслено, стрілка з позначенням "північ - південь" для орієнтування на сторони світу, масштаб (на планах) пояснювальні написи про те, що являють собою ті чи інші зображені" об'єкти. При складанні плану чи схеми використовують умовні позначення. Плани і схеми місця події підписують слідчі.

3.2.4. Ексгумація трупа

Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією здійснюється за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування. Труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається ним. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан. Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень.

У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи. Також під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

3.2.5. Освідування

Освідування – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться слідчим, або прокурором щодо підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Перед початком слідчої дії, особі, що підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово.

При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я. За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню,

слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду.

Про проведення освідування складається відповідний протокол. Особі, освідування якої проводилось примусово, надається копія протоколу освідування.

3.2.6. Проведення обшуку

Обшук – слідча (розшукова) дія, що проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя злочину або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Відповідно до ст. 234 КПК обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді, на підставі обгрунтованого клопотання, слідчого чи прокурора. До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обгрунтовує доводи клопотання, а також витяг з ЄРДР щодо злочину, в рамках якого подається клопотання.

Слідчий суддя може відмовити у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що:

- 1) було вчинено кримінальне правопорушення;
- 2) відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування;
- 3) відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду;
- 4) відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи;
- 5) за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукування та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, а також заходом, пропорційним втручанням в особисте і сімейне життя особи.

Важливо зазначити, що ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз. Виготовляються дві копії ухвали, які чітко позначаються як копії.

Ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором. Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші

учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені.

Обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку. За рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження.

Існує низка загальних рекомендацій, дотримання яких сприяє слідчому в отриманні оптимальних результатів обшуку.

1. *Слідчий повинен чітко визначити мету та місце проведення обшуку.*
2. *Визначивши місце проведення обшуку, слідчий повинен зібрати детальну інформацію про місце проведення майбутнього обшуку.*

Ця інформація допоможе слідчому вирішити питання щодо обсягу пошукових дій, попередньо визначити їх послідовність та підготувати необхідні технічні засоби. Для отримання такої інформації слідчий може скористатися планами та схемами, особисто оглянути місце майбутнього обшуку, або дати доручення оперативним підрозділам щодо отримання необхідних даних шляхом проведення оперативно-розшукових заходів.

3. *Отримати інформацію стосовно особи, яка підлягає обшуку, членів її родини, способу життя, розпорядку дня іт. ін.*

Наявність такої інформації дає слідчому можливість обрати оптимальний час для проведення обшуку, визначити лінію поведінки на місці проведення обшуку та тактику проведення пошукових дій.

4. *Одним із головних тактичних правил обшуку є його раптовість.* Дотримання слідчим цього правила позбавляє особу, яка вчинила злочин, можливості зникнути, знищити або приховати сліди вчинення злочину або речові докази.

5. *Забезпечення конспіративності підготовки обшуку.* Відомо, що у більшості випадків обшук належить до невідкладних слідчих дій, мета якого може бути досягнута тільки із використанням фактора несподіваності так як розголошення відомостей про обшук, що готується, значній кількості осіб може призвести до витоку інформації та втрати чинника раптовості обшуку.. У зв'язку із цим завчасно викликати для участі в обшуку володільця житла чи іншого володіння недоцільно. Він може бути викликаний, наприклад, телефоном чи за допомогою іншого зручного для слідчого та для нього засобу, передбаченого ч. 1 ст. 135 КПК, безпосередньо перед початком обшуку. Хоча такий механізм пов'язаний із втрачанням певного часу, який особа використовує для прибуття до місця проведення обшуку, проте дотримуються його права та вимоги ч. 1 ст. 236 КПК.

6. Для результативного проведення обшуку суттєве значення має правильний та обґрунтований вибір кількісний та персональний склад учасників обшуку.

Якщо обшуку підлягають значні за розміром ділянки місцевості, то слідчий повинен визначити таку оптимальну кількість учасників, яка могла б забезпечити якісне виконання пошукових дій із врахуванням об'єктів пошуку та місця обшуку.

Слідчий повинен передбачити також кількісний склад груп, які будуть здійснювати зовнішнє спостереження за об'єктом обшуку та охорону місця проведення слідчої дії.

До участі в обшуку також може залучатися спеціаліст. Спеціаліст може бути залучений для допомоги слідчому чи прокурору у застосуванні технічних засобів пошуку та виявлення об'єктів під час обшуку; фіксації ходу та результатів обшуку за допомогою технічних засобів; надання пояснень слідчому щодо особливостей та певних властивостей об'єктів, що відшукані під час обшуку; проведення за допомогою спеціальних засобів попередніх досліджень відшуканих об'єктів (наприклад, експрес-аналіз речовини щодо вмісту в ній наркотичних засобів); виявлення сховищ; консультування щодо правильного поводження із знайденими предметами (саморобними вибуховими пристроями, зброєю тощо); упаковки виявлених предметів; правильного опису в протоколі обшуку вилучених предметів; проведення вимірювання, складання, планів, креслень тощо.

Якщо не виключається можливість проведення особистого обшуку осіб, до складу групи повинні бути включені оперативні працівники та поняті як чоловічої, так і жіночої статі.

За наявності даних, що особа, яка може знаходитись на місці обшуку, здатна вчинити збройний опір, слідчий повинен передбачити у складі слідчо-оперативної групи відповідно екіпіровану групу захоплення та вжиття заходів щодо особистої безпеки учасників обшуку.

7. Слідчий повинен визначити перелік технічних засобів, необхідність застосування яких може виникнути під час проведення обшуку (засоби криміналістичної техніки, зв'язку, пошукові та транспортні засоби), а у необхідних випадках і перевірити її робочий стан та комплектність (валіза слідчого, портфель слідчого).

8. У випадках проведення групового (одночасного) обшуку за єдиним планом необхідно передбачити заходи для забезпечення одночасного початку проведення обшуків та створення перешкод можливим спробам осіб, що підлягають обшуку, повідомити своїм співучасникам про обшук.

Отримавши необхідну для підготовки обшуку інформацію та вирішивши усі зазначені вище питання, слідчий спільно з оперативними працівниками складає детальний план проведення обшуку. До виїзду на місце проведення обшуку слідчий проводить інструктаж членів слідчо-оперативної групи, визначає засоби зв'язку та порядок їх використання.

Основні тактичні прийоми проведення обшуку

Прибувши на місце проведення обшуку, слідчий оголошує обшукуваній особі про мету прибуття та пред'являє постанову про проведення обшуку. Обшукуваному роз'яснюються його права та обов'язки, про що робиться відмітка у протоколі та пропонується добровільно видати предмети, документи та інші речі, які можуть мати значення у справі. Якщо запропоновані слідчим об'єкти видаються добровільно, то проведення обшуку може тривати тільки у тих випадках, коли слідчий має підстави вважати, що обшукуваним видані не всі шукані предмети, речі та документи.

Перед проведеннями обшуку слідчий повинен оглянути місце обшуку, встановити приблизний обсяг пошукових дій та розподілити ділянки обшуку між членами слідчо-оперативної групи.

Обшук на місцевості. Об'єктом обшуку може бути ділянка місцевості (території подвір'я, садиби, садової ділянки, підсобного господарства, саду, городу, які належать або знаходяться в користуванні конкретної особи, установи). Коли місцевість стає самостійним об'єктом обшуку, слідчий виносить окрему постанову на обшук та подає її керівнику, господарю ділянки або іншій особі, у володінні чи користуванні якої знаходиться ця ділянка (директору заводу, ректору ВУЗу, на території якого планується обшук). У випадках, коли обшук здійснюється у конкретної особи, про що зазначено у постанові, а її садиба, дача чи город належать до об'єктів обшуку, виносити окрему постанову про обшук ділянок місцевості непотрібно.

Цей вид обшуку є найбільш трудомістким. Обстеження місцевості необхідно здійснювати планомірно та у певній послідовності. Ділянку місцевості розподіляють на сектори або квадрати та методично і послідовно досліджують. У залежності від характеру досліджуваної місцевості, особливостей об'єктів пошуку та інших конкретних обставин можуть застосовуватися ексцентричний, концентричний або фронтальний методи дослідження місцевості з використанням у необхідних випадках тих чи інших технічних засобів. У ході проведення обшуку необхідно звертати увагу на ознаки, які можуть свідчити про можливість знаходження у тому чи іншому місці замаскованого тайника - ділянки землі з поживклою травою на фоні загальної зеленої маси, пошкодження ґрунту, мітки на деревах, скопана грядка на присадибній ділянці тощо. На наявність тайників або місця поховання трупа в окремих випадках може вказувати поведінка свійських тварин.

Здійснюючи обшук на місцевості, можна проводити розкопки місцевості, розорювання ділянки, видалення насаджень та інші пошукові дії.

Обшук у приміщенні. Обшук у приміщенні є найбільш розповсюдженим видом обшуку. Тактичні прийоми обшуку приміщення поділяють на загальні та окремі. До *загальних* прийомів належать:

а) планомірність та послідовність обстеження приміщення;

б) активне використання технічних засобів і спеціальних знань (спеціалістів);

в) використання логічних і психологічних прийомів. Особливу увагу слід звертати на дії осіб, які виявляють послужливість, прагнення у всьому полегшити роботу слідчого і таким чином залишити тайники не дослідженими, створити невірне уявлення, що шукати даремно.

Окремі тактичні прийоми залежать від виду приміщення й характеру обстановки, де проводиться обшук, зокрема, обшук в окремій ізольованій квартирі або приватному будинку необхідно розпочинати з обстеження житлового приміщення. Особи, які знаходяться в приміщенні, крім господаря, запрошуються до іншої кімнати або на кухню та за ними встановлюється спостереження. Під час обшуку із приміщення не дозволяється виходити. Особи, які знаходяться в приміщенні, можуть піддаватися особистому обшуку.

Під час обстеження підлоги, стін, сховищ застосовуються аналітичні методи та технічні засоби виявлення тайників (рентген, вимірювання та розрахунки, ультрафіолетова та лазерна техніка, шупи, магнітні підйомники, трали та інша пошукова апаратура). У приміщеннях (складах), загромождених предметами останні переміщуються для дослідження підлоги, стін. Досліджують окремо упаковані об'єкти (ящики, кіпи), сипкі речовини пересипають, а рідини переливають із місткості в місткість. Особливу увагу необхідно звертати на обстеження кухонь, туалету, ванної кімнати, балконів, горіща та підсобних приміщень - комор, ніш.

При обстеженні конструктивних вузлів будівлі необхідно звертати увагу на елементи, що не передбачені проектом, відсутність окремих деталей, неоднорідність фарбування, відмінності у кольорі штукатурки, пошкодження павутиння..

При провадженні обшуку необхідно враховувати професійну діяльність обшуканої особи, її схильності та захоплення, так як це може бути пов'язано із способами переховування предметів і документів, а також обранням місць для обладнання тайників.

В окремих випадках на правильність напряму пошуків може вказувати поведінка обшуканого або членів його родини. На місця переховування шуканих предметів може вказувати реакція обшуканої особи на ті чи інші дії слідчого - зміна тембру голосу, кольору шкіри, тремтіння рук тощо, які свідчать про високу нервову напругу у випадках, коли слідчий наближається до тайників або сховищ. З метою спостереження за обшукваною особою та іншими особами, що перебувають на місці обшуку, доцільно спеціально доручити одному із членів групи постійно спостерігати за ними та їх реакцією на дії слідчого

Необхідно враховувати, що деякі особи можуть переховувати речові докази серед використаної білизни, у дитячих речах, у ліжку дитини або тяжкохворої людини, предметах культу, серед книжок домашньої бібліотеки.

У ході проведення обшуку слідчому можуть стати відомими певні обставини, що стосуються особистого або інтимного життя обшуканої особи. У тих випадках, коли ці обставини не мають значення у розслідуваній справі, слідчий не повинен акцентувати на них увагу понятих та інших учасників обшуку. У випадках, коли є необхідність у ознайомленні понятих та інших учасників з цими обставинами, слідчий попереджає їх про недопустимість розголошення цих даних, про що у разі необхідності у них може бути відібрана підписка.

Обшук в комунальній квартирі, в гуртожитку, на робочому місці також має свої тактичні особливості:

1. У комунальній квартирі обшук слід починати з місць загального користування (кухня, коридор, туалет, комора, горище, підвал). Обслідуванню підлягають тільки ті об'єкти, які належать обшуканій особі; наприклад, кухонна шафа, плита, умивальник у загальній кухні. Інші речі обслідуються з дозволу їхніх господарів, які повинні бути присутніми. Останнім пропонується переглянути свої речі - чи немає там сторонніх, що не належать їм, предметів. Якщо господар дає дозвіл, то слідчий може сам провести дослідження. Аналогічним чином проводиться обслідування приміщення в гуртожитку.

2. Після обслідування приміщень загального користування проводиться обшук житлового приміщення за загальними правилами. Під час обшуку в гуртожитках обов'язково повинен бути присутній представник адміністрації (комендант, майстер).

3. Обшук на робочому місці у службових приміщеннях необхідно розпочинати з робочого місця обшукваного. У першу чергу оглядають робочий стіл, сейфи, шафи. Тайників, як правило, на робочих місцях не роблять, але предмети можуть бути схованими або замаскованими серед книжок, документів, папок.

Під час здійснення обшуку вилученню підлягають не тільки предмети і речі, що мають значення у розслідуваній справі, а й речі та документи, що свідчать про вчинення обшукваною особою іншого злочину, а також речі, вилучені із цивільного обігу.

Враховуючи примусовий характер обшуку, слідчий під час його проведення має право розкривати замкнені приміщення і сховища, якщо володар відмовляється їх відчинити, але при цьому слідчий повинен уникати не викликаних необхідністю пошкоджень замків, дверей та інших предметів.

Фіксація обшуку

Про проведення обшуку слідчий складає протокол у двох примірниках. В протоколі зазначаються: підстави для обшуку; приміщення чи інше місце, в якому було проведено обшук; особа, у якої проведено обшук; дії слідчого і результати обшуку. Щодо кожного предмета, який підлягає вилученню, повинно бути зазначено, в якому саме місці і при яких обставинах він був виявлений.

В протокол обшуку заносяться всі заяви і зауваження присутніх під час обшуку осіб, зроблені з приводу тих чи інших дій слідчого. Обидва примірники протоколу, а також опис вилучених предметів підписують слідчий, особа, у якої проводився обшук, та запрошені особи, що були присутні.

Другий примірник протоколу обшуку, а також другий примірник опису вручається особі, у якої проведено обшук, а в разі її відсутності - повнолітньому членові її сім'ї або представникові ЖКУ. При проведенні обшуку на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу і опису вручається представникові підприємства, установи або організації.

У вступній частині протоколу обшуку вказуються: місце і дата проведення обшуку; час його початку і закінчення; посада, прізвище, ініціали особи, яка склала протокол, а також інших учасників обшуку; прізвище, ім'я, по-батькові та домашня адреса понятих; посилання на статті КПК, якими керувався слідчий; дата винесення ухвали про проведення обшуку, ким вона винесена; адреса і характер об'єкту, де проводився обшук; роз'яснення особам, у яких проводиться обшук, понятим, представникам підприємства, установи чи організації їх права бути присутніми при всіх діях слідчого і робити заяви з приводу цих дій, що підлягають занесенню до протоколу.

Описова частина протоколу починається з фіксації вимоги про добровільну видачу розшукуваних предметів, документів, грошей та інших цінностей. При видачі речей вони детально описуються, вказується місце їх зберігання. Якщо слідчий вважає, що всі об'єкти пошуку видані і подальше провадження обшуку зайве, це зазначається у протоколі, який підписується всіма учасниками слідчої дії, і обшук вважається закінченим. Якщо особа, у якої проводиться обшук, заявляє, що необхідних немає, це також зазначається в протоколі.

Далі в описовій частині протоколу обшуку вказуються такі відомості:

1) найменування виявленого предмета і опис його стану, індивідуальних ознак, очевидних для всіх учасників обшуку (у разі сумніву в призначенні і найменуванні предмета дається лише його загальний опис, це ж відноситься і до характеристики ознак), при вилученні документів зазначаються їх реквізити, при вилученні грошей - загальна сума і якими купюрами, а у справах про хабарі - й номери купюр;

2) місце та умови зберігання виявленого предмета (відкрито або замасковано, серед яких предметів, як упакований, ознаки, що вказують на приблизний час зберігання, які обставини дозволили виявити об'єкт пошуку);

3) в результаті яких дій було виявлено схованку і докладний її опис (місцезнаходження, пристрій, розміри, спосіб маскуванню, ознаки, що вказують на приблизний час виготовлення, характер і кількість розміщених у ній предметів);

4) обґрунтування необхідності злому схованок, що конкретно і як було розкрито;

5) спроби протидіяти обшуку і вжиті заходи примусу (утримання присутніх і відвідувачів, особистий обшук, припинення спроб знищити предмети);

7) зміст коротких пояснень, даних під час обшуку особами, у яких він проводився, а також представниками підприємств, організацій та установ, у приміщенні яких йде.

У заключній частині протоколу наводиться: перелік вилучених предметів із зазначенням їх індивідуальних ознак; характер упаковки та опечатування вилучених предметів; перелік предметів, що мають значення для справи, але вилучення яких з яких-небудь технічних причин неможливо і які передаються на відповідальне зберігання власникові цього майна або його родичу, іншій особі; повідомлення учасників слідчої дії про застосування технічних засобів, умови і порядок їх використання та отримані результати (якщо це не вказувалося в описовій частині протоколу); заяви, скарги, претензії осіб, у яких проводився обшук, понять, представників установи, підприємства чи організації з приводу дій слідчого під час обшуку; підписи учасників обшуку та присутніх, що засвідчують правильність протоколу.

Під час обшуку слідчий, прокурор мають право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Особи, у присутності яких здійснюється обшук, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку.

3.2.7. Слідчий експеримент

Слідчий експеримент – слідча (розшукова) дія, що проводиться слідчим або прокурором з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань, відповідно до правил ст. 240 КПК.

За необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста. Також до участі в даній дії можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитись вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу. Проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода.

Слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора.

Підготовка до проведення слідчого експерименту передбачає визначення:

- мети експерименту;
- часу, місця та умов його проведення;
- конкретних учасників та функцій кожного з них;
- змісту та послідовності проведення дослідних дій;
- необхідних технічних засобів і способів процесуальної фіксації

ходу і результатів експерименту.

Підготовчі дії з проведення слідчого експерименту розподіляються на 2 групи:

1. До виїзду на місце експерименту необхідно: визначити факти, що підлягають перевірці; умови проведення експерименту, в тому числі обстановку на місці майбутньої дії; місце, час проведення експерименту; склад учасників; характер та обсяг інформації, яку доцільно надати учасникам; визначити і підібрати засоби і предмети необхідні для проведення експерименту; скласти план проведення експерименту; вжити заходів для охорони місця проведення експерименту; у необхідних випадках ознайомитися з місцем проведення експерименту.

2. На місці проведення експерименту рекомендується: оглянути місце дослідних дій і у випадках порушення обстановки, поновити її; сфотографувати обстановку, у якій буде проходити експеримент; організувати охорону місця проведення експерименту; запросити понятих та вказати їм їх місцезнаходження; вжити заходів до забезпечення безпеки учасників у процесі експерименту; проінструктувати всіх учасників щодо змісту їх дій; роз'яснити всім учасниками їх права та обов'язки; визначити способи зв'язку між учасниками та запропонувати їм зайняти свої місця.

Основними тактичними вимогами проведення слідчого експерименту є:

- створення умов для проведення дослідних дій, що максимально наближені до умов дії або явища, що перевіряються;
- неоднократність повторення дослідних дій; проведення експерименту у різних умовах.

Оцінка результатів слідчого експерименту має практичне значення і відрізняється своїми особливостями. Якщо встановлена можливість здійснення певної дії, то це ще не означає, що вона обов'язково мала місце (існувала) в минулому. Позитивні результати експерименту дозволяють будувати тільки ймовірну версію стосовно події.

Негативний результат експерименту свідчить, що подія, яку перевіряли, за даних умов не існувала.

Перевірка слідчого експерименту здійснюється тільки за умов наявності детальних показань особи.

Перед початком перевірки, слідчому необхідно здійснити повторний або додатковий огляд, визначити можливі точки кіно, фото, відеозйомки та перевірити чи не зазнала обстановка місця події суттєвих змін. Крім проведення зазначених дій, при здійсненні підготовки до перевірки показань на місці необхідно:

- з метою уточнення або деталізації свідчень про обстановку та предмети на місці події, маршруту руху та орієнтирів, у необхідних випадках повторно або додатково допитати особу, показання якої будуть перевірятися. Під час допиту особи, чиї свідчення планується перевірити, необхідно детально встановити всі обставини та об'єкти, які вона бачила на місці події; скласти опис шляху прямування до місця. Підозрбаному доцільно, накреслити план (схему) розташування предметів на місці події, позначивши на ній всі дії, які здійснював;

- визначити склад учасників слідчої дії;

- визначити час проведення;

- підготувати необхідні технічні засоби фіксації (фото-, кіно- та відеоапаратуру), транспортні засоби, засоби зв'язку та допоміжні засоби (макетні, макети тощо);

- провести інструктаж учасників слідчої дії, пояснити їм мету та порядок її проведення, роз'яснити права і обов'язки;

- визначити місце, з якого буде розпочинатися перевірка показань.

Закінчивши підготовчі дії та прибувши разом з учасниками слідчої дії до місця, з якого намічено почати перевірку показань, слідчий пропонує особі, показання якої перевіряються вказати шлях до місця події, після чого всі учасники розпочинають рух за вказаним цією особою маршрутом.

Допитана особа повинна йти попереду групи та самостійно вказувати напрямок та шлях слідування, звертаючи при цьому увагу інших учасників на орієнтири місцевості та місця, пов'язані з обставинами події. Допитаному можуть задаватися запитання стосовно окремих сторін та деталей обстановки на місці, змін, які відбулися, конкретних предметів та їх зв'язку з обставинами розслідуваного злочину. Всі пояснення та дії особи, показання якої перевіряються заносяться до протоколу.

При перевірці показань кількох осіб на одному місці, такі перевірки здійснюються окремо з кожною особою.

Підказування та навідні питання з боку інших учасників слідчої дії повинні бути повністю виключеними.

Одним із важливих тактичних прийомів перевірки показань на місці, який ґрунтується на психологічній закономірності відновлення у пам'яті є прийом, сутність якого полягає в тому, що при підході до того чи іншого місця, в момент, коли його ще не видно учасникам перевірки, допиту-

ваний дає його детальний опис, пояснює його зв'язок з розслідуваною подією і тільки після цього покаже його та пояснює обстановку на місці.

У випадках, якщо попередні показання допитаного не узгоджуються з реальною обстановкою та його поясненнями на місці, слідчий звертає на це його увагу і пропонує пояснити причини такої розбіжності. Якщо допитаний наполягає на своїх показаннях, то перевірку необхідно продовжувати, а якщо заявить, що його попередні показання є неправдивими і відмовиться від них, то перевірку показань необхідно припинити і провести повторний допит з оформленням відповідного протоколу. У такому випадку необхідно зафіксувати факт, що допитаний не зміг вказати місце та обстановку події, що перевіряється та відмовився від показань, які він дав раніше.

Якщо допитаний вказує на нову ділянку місцевості або приміщення, де знаходяться ті чи інші сліди злочину (труп, знаряддя, викрадене майно тощо), про які раніше він не повідомляв, необхідно перервати проведення перевірки показань на місці, провести з тим самим складом учасників огляд нового місця та виявлених об'єктів, скласти протокол огляду, а потім поновити проведення перевірки.

Фіксація ходу та результатів слідчого експерименту

Хід та результати слідчого експерименту можуть фіксуватися різними способами: протоколюванням, кінозйомкою, звукозаписом, фотозйомкою, відеозаписом тощо. Однак головним засобом фіксації є протокол.

Протокол даної слідчої (розшукової) дії містить такі відомості, які відрізняють його від протоколів інших слідчих (розшукових) дій та містити відомості щодо:

- а) мети слідчого експерименту;
- б) вказівки на добровільність участі особи, чиї показання перевіряються;
- в) вказівки на точку початку і закінчення руху і маршрут прямування, фіксовані точки проміжних зупинок у ході показань на місці;
- г) вказівки на послідовність і характер проміжних дій;
- д) вказівки на наявність, характер і результати дослідницьких дій;
- е) вказівки на місце і характер виявлених додаткових доказів;
- є) вказівки про застосовані засоби і методи криміналістичної техніки;
- з) даних про вилучені речові докази;
- ж) вказівки на те, що особа, чиї показання перевіряються, сама визначала маршрут руху і показувала місце розташування слідів та інших речових доказів, що вилучались;
- и) відомостай про наявність заяв і зауважень учасників слідчої дії.

В описовій частині протоколу слідчого експерименту вказуються:

- умови, за яких проводились досліди. Якщо будь-які із цих умов створити не вдалось, про це необхідно вказати в протоколі. Заміна справжніх предметів однорідними, схожими предметами чи макетами також повинна бути відображена в протоколі;

- зміст і послідовність дослідницьких дій. Усі обставини щодо провадження дослідів, які можуть вплинути на їх результати та оцінку, повинні ретельно фіксуватися в протоколі. заключній частині протоколу фіксуються:

- заяви учасників експерименту, якщо вони віл них надходили;
- час початку і закінчення експерименту;
- попередження учасників експерименту про нерозголошення даних слідства, якщо це може негативно вплинути на хід слідства;
- підписи всіх учасників даної слідчої (розшукової) дії.

З технічної сторони виготовлення планів і схем в ході слідчого експерименту мало чим відрізняється від складання аналогічних документів під час огляду місця події. Важливо, щоб у планах і схемах відповідно до реальної обстановки та пояснень особи, чії показання перевіряються, були точно відображені маршрут руху учасників слідчої дії, розташування предметів, орієнтирів та інших об'єктів (місць, де знаходились знаряддя і сліди злочину, труп, заховані речі, тощо).

Для фіксації результатів слідчого експерименту широко застосовуються судова фотографія, кінозйомка, звуко- і відеозапис. Так, за допомогою орієнтуючої, оглядової, вузлової, а іноді і детальної фотозйомок фіксується маршрут пересування до місця проведення даної слідчої дії, фотографуються предмети і збережені на місці сліди, а також окремі дії особи, чії показання перевіряються. Кожний фотознімок повинен бути забезпечений порядковим номером і коротким поясненням.

Кіно- і відеозйомка мають певні переваги перед фотографуванням. Вони дозволяють зафіксувати всі дії підозрюваного чи свідка в динаміці, послідовність цих дій, ініціативу обвинуваченого у показі та розповіді під час слідчого експерименту.

3.2.8. Загальна характеристика проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій

Негласні слідчі (розшукові) дії законодавець визначив як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ч. 1 ст. 246). Що стосується терміну «слідча (розшукова) дія», то розробники КПК Українизначають, що слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 233 КПК).

Прийняття даної норми дає можливість слідчому (оперативному працівнику) визначати та застосовувати конкретні негласні слідчі (розшукові) дії в процесі отримання доказової бази щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, а також у випадках, якщо іншим способом отримати відомості про злочин і злочинця неможливо (Глава 21 КПК України).

До негласних слідчих (розшукових) дій законодавець відносить: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК).

КПК України визначає нового суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності - оперативний підрозділ (ст. 41 КПК), а саме у ч. 2 ст. 41 кодексу передбачено, що під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу набуває повноважень слідчого.

Негласні слідчі (розшукові) дії, пов'язані зі втручанням у приватне спілкування

Втручання у приватне спілкування полягає в отриманні доступу до інформації, що передається та зберігається під час приватного спілкування між особами, без їх відома, шляхом аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК), арешту (ст. 261 КПК), огляду і виїмки кореспонденції (ст. 262 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК) та зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК).

Підставами, достатніми для втручання у приватне спілкування, є:

- фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, що розмови особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю чи місцем перебування, поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй, певна електронна інформаційна система можуть містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі й документи, що мають істотне значення для досудового розслідування;
- можливість отримання відомостей про зміст приватного спілкування тільки шляхом проведення НСРД, що включають втручання у приватне спілкування.

Ч. 2 ст. 258 КПК зобов'язує прокурора, слідчого за погодженням із прокурором, при встановленні ними наявності цих підстав, звернутися до слідчого судді із клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому ст. 246, 248, 249 КПК.

Тільки ухвала слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування виступає в якості *юридичної підстави* його проведення слідчим або за його дорученням оперативним підрозділом.

Ч. 5 ст. 258 КПК заборонений будь-який різновид втручання у приватне спілкування, що вказаний у ч. 4 цієї статті, якщо у ньому, з одного боку, беруть участь захисник або священнослужитель, а з іншого – підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий.

Протягом часу проведення втручання в приватне спілкування за допомогою технічних засобів фіксується значний об'єм інформації, який потребує свого опрацювання та визначення, які саме відомості мають доказове значення, а які – ні. Таке опрацювання та визначення здійснюється слідчим у ході дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у порядку, передбаченому ст. 266 КПК, про що складається протокол.

На виконання вимог ч. 3 ст. 252 КПК слідчий протягом двадцяти чотирьох годин передає його прокурору для прийняття ним рішення про використання як доказу інформації, отриманої внаслідок втручання в приватне спілкування, в цілому або певного її фрагмента. Для забезпечення безпосереднього дослідження судом інформації, отриманої під час втручання у приватне спілкування, оцінки її доказового значення ст. 259 КПК передбачає обов'язок прокурора зберегти всю інформацію, незалежно від того, чи вся зафіксована на технічному носії інформація визначена прокурором для використання як доказ, чи тільки її певний фрагмент.

Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК), як різновид втручання у приватне спілкування, полягає в отриманні без відома конкретної особи аудіо- або аудіо- та відеозапису її розмов чи інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо, що можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування. Відмінність аудіо-, відеоконтролю особи від спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК) та аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК) полягає у використанні аудіо-, відеозаписуючих пристроїв, встановлених всередині публічно недоступних місць для фіксації поведінки особи.

Проведенню аудіо-, відеоконтролю особи всередині публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи завжди передують обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, в результаті таємного проникнення до яких встановлюються технічні засоби аудіо-, відеоконтролю особи (п. 5 ч.1 ст. 267 КПК). Тому в разі отримання слідчим (прокурором) фактичних даних, що розмови конкретної особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю та перебуванням всередині публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування, та за неможливості отримати ці відомості іншим шляхом окрім як проведенням цієї НСРД, слідчий (прокурор) складає окремі клопотання, узгоджені з прокурором, до слідчого судді про дозвіл на проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи та про дозвіл на проведення аудіо-, відео- контролю особи всередині цих місць.

Порядок та тактика проведення аудіо-, відеоконтролю особи, що визначені законодавством, зумовлюють доцільність, після отримання ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення цієї НСРД, її письмового доручення слідчим у порядку п. 3 ч. 2 ст. 40, ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК оперативному підрозділу, уповноваженому на проведення оперативно-технічних заходів.

Посадова особа уповноваженого оперативного підрозділу правоохоронного органу, якій було доручено аудіо-, відеоконтроль особи, негайно після завершення даної НСРД повідомляє про це слідчого та надає йому для дослідження інформацію, отриману при застосуванні технічних засобів.

Слідчий, а у разі необхідності за участю спеціаліста, відповідно до вимог ст. 266 КПК вивчає зміст отриманої інформації, про що складає протокол. У цьому протоколі він, зокрема, описує технічні носії інформації, технічні засоби, за допомогою яких була відтворена наявна на них інформація, результати дослідження наданої інформації, у разі виявлення інформації, що має значення для досудового розслідування, відтворює її в повному обсязі із зазначенням змісту розмови осіб або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з їх діяльністю. Протокол про проведення дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення аудіо-, відеоконтролю особи передається прокурору (ч. 3 ст. 252 КПК).

Накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК) полягає у затриманні установою зв'язку відправлення кореспонденції особи (листів усіх видів, бандеролей, посилок, поштових контейнерів, переказів, телеграм, інших матеріальних носіїв передавання інформації між особами) без її відома на підставі ухвали слідчого судді.

Фактичними підставами для порушення слідчим клопотання про надання дозволу на накладення арешту на кореспонденцію є отримані під час кримінального провадження відомості, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі й документи, що є джерелами відомостей, які мають істотне значення для розслідування.

У клопотанні, узгодженому з прокурором, до слідчого судді про дозвіл на накладення арешту на кореспонденцію поряд із зазначенням відомостей, що перелічені у ч. 2 ст. 248 КПК, слідчий повинен звернутися до слідчого судді не тільки щодо надання дозволу на накладення арешту на кореспонденцію конкретної особи у певній установі зв'язку протягом необхідного для успішного проведення цієї НСРД строку, але й щодо зобов'язання керівника цієї установи здійснювати контроль і затримувати кореспонденцію особи і протягом доби повідомляти про це слідчого та надання слідчим суддею дозволу слідчому в разі затримання кореспонденції, що містить відомості, які мають значення для досудового розслідування, провести її огляд та виїмку, а

за необхідності зняти з неї копії та отримати зразки з відповідних відправлень.

Надання слідчим суддею дозволу на накладення арешту на кореспонденцію дає слідчому право провести інші НСРД – огляд і виїмку цієї кореспонденції (ст. 262 КПК).

Огляд кореспонденції (ст. 262 КПК) проводиться слідчим на підставі ухвали слідчого судді про накладення арешту, огляд та виїмку кореспонденції конкретної особи й отриманих від керівника установи зв'язку відомостей про її надходження та затримання.

Слідчий, прибувши до установи зв'язку, ознайомлюється із затриманою поштово-телеграфною кореспонденцією та складає протокол затримання кореспонденції для проведення її огляду й вирішення питання про необхідність її виїмки. Обов'язковим учасником такого огляду є представник установи зв'язку, у необхідних випадках – спеціаліст (наприклад, для забезпечення безпеки учасників огляду при розкритті й безпосередньому огляді конвертів, бандеролей, посилок, що можуть містити сильнодіючі отруйні, вибухові речовини, пристрої тощо, для з'ясування змісту тексту листа, надісланого із за кордону, надання допомоги слідчому у знятті копій чи отримання зразків об'єктів, що пересилаються, нанесенні на виявлені речі й документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю тощо).

Під час такого огляду слідчий може прийняти рішення про:

- відкриття цієї кореспонденції, зняття з неї копій чи отримання зразків з відповідних відправлень без вилучення їх вмісту з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію та її огляду;

- нанесення на виявлені речі й документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю для забезпечення проведення інших НСРД;

- заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їхні безпечні аналоги тощо.

В разі не виявлення за результатами проведення даної НСРД речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий повинен забезпечити таке їх упакування, що не викликає в особи підозр щодо проведення НСРД з її кореспонденцією, щоб не завдати шкоди досудовому розслідуванню.

Тому, якщо слідчий приймає рішення щодо відкриття затриманої кореспонденції, ця дія повинна завжди проводитися із застосуванням способів та засобів, що забезпечують упакування кореспонденції та розташування її вмісту у відповідності до оригінального. Якщо забезпечити первинне упакування оглянутої кореспонденції є неможливо, а її відправлення адресату завдасть шкоди кримінальному провадженню, вона може бути вилученою та збереженою до прийняття рішення прокурором про її повернення адресату в порядку та на підставах, передбачених ст. 255 КПК.

Підставами для проведення *виїмки кореспонденції* є:

- наявність в ухвалі слідчого судді про накладення арешту на кореспонденцію дозволу на проведення її виїмки при встановленні в ній відомостей про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речей і документів, що мають істотне значення для досудового розслідування;

- фактичне встановлення слідчим за результатами проведення огляду кореспонденції, що конкретне поштово-телеграфне відправлення містить відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі й документи, що мають істотне значення для досудового розслідування, і що зняття з них копій або їх фотографування, проведення відеозапису вмісту чи отримання зразків з цих відправлень не може забезпечити встановлення відомостей, які мають значення для досудового розслідування.

У разі встановлення за результатами огляду затриманої кореспонденції відсутності у ній речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку представнику установи зв'язку, який брав участь у проведенні огляду, про вручення цієї кореспонденції адресату, про що відзначається у протоколі огляду затриманої кореспонденції. Виїмка кореспонденції проводиться слідчим за участі представника установи зв'язку, в якій була затримана ця кореспонденція, про що складається протокол.

Протоколи затримання кореспонденції, її огляду та виїмки складаються слідчим за результатами проведення кожної із цих дій згідно з вимогами ст. 104-107, 252, ч. 1 та 4 ст. 262 КПК. У протоколах обов'язково зазначається, які саме відправлення були затримані, оглянуті, їх зовнішній вигляд, внутрішній вміст, що з них вилучено і що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано, з яких відправлень знято копії чи отримано зразки, а також про проведення інших дій, передбачених ч. 2 ст. 262 КПК.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК) є різновидом втручання у приватне спілкування, під час якого за допомогою спеціальних технічних засобів уповноваженими оперативно-технічними підрозділами органів внутрішніх справ та органів безпеки на підставі ухвали слідчого судді й за дорученням слідчого проводиться спостереження, відбір, фіксація змісту інформації, яка передається особою, а також одержання, перетворення і фіксація різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку, без відома осіб, які використовують засоби телекомунікації, для встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж відповідно до п. 1.11.5.1. Інструкції поділяється на:

- контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів

(SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

- зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні й фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються.

Важливе значення для розкриття особливостей втручання у приватне спілкування під час проведення даної НСРД має розуміння ключових понять зі сфери телекомунікацій, з якими пов'язане її проведення.

У статті 1 ЗУ «Про телекомунікації» визначено:

- транспортна телекомунікаційна мережа – це мережа, що забезпечує передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу;

- телекомунікаційною мережею доступу є частина телекомунікаційної мережі між пунктом закінчення телекомунікаційної мережі та найближчим вузлом (центром) комутації виключно;

- пунктом закінчення телекомунікаційної мережі є місце стику (з'єднання) мережі телекомунікацій та кінцевого обладнання;

- кінцеве обладнання – це обладнання, призначене для з'єднання з пунктом закінчення телекомунікаційної мережі з метою забезпечення доступу до телекомунікаційних послуг (телефон, мобільний телефон, модем тощо). Транспортна телекомунікаційна мережа – це основна частина інфраструктури будь-якого оператора телекомунікації, будь-то оператор традиційної телефонії, сотовий оператор, провайдер безпроводового або проводового доступу до Інтернету.

Для проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж слідчий шляхом проведення тимчасового доступу до документів оператора телекомунікацій в порядку, передбаченому главою 15 КПК, має встановити ідентифікаційні ознаки, які дозволяють унікально ідентифікувати:

- абонента спостереження, тобто його абонентський номер (сукупність цифрових знаків для позначення (ідентифікації) кінцевого обладнання абонента в телекомунікаційній мережі);

- транспортну телекомунікаційну мережу, тобто який оператор телекомунікацій має право на технічне обслуговування та експлуатацію телекомунікаційної мережі, якій належить номер абонента спостереження;

- кінцеве обладнання – його ідентифікатор для розпізнання в телекомунікаційній мережі, який надав цьому кінцевому обладнанню виробник (наприклад, код IMEI мобільного телефону, USBмодему), або адресу точки підключення кінцевого обладнання для публічних фіксованих проводових мереж телекомунікацій.

Підставами для проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є відомості, що особа, користуючись засобами телекомунікації, передає та отримує інформацію, яка має значення для досудового розслідування. У клопотанні слідчого, узгодженому з прокурором, про дозвіл на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поряд із зазначенням відомостей, що перелічені у ч. 2 ст. 248 КПК, додатково повинні бути вказані ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Отримавши ухвалу слідчого судді слідчий письмово, в порядку п. 2 ч. 2 ст. 40, ст. 41, ч. 6 ст. 246, ч. 4 ст. 263 КПК доручає оперативному підрозділу, уповноваженому на проведення оперативнотехнічних заходів, проведення цієї НСРД.

Відповідно до положень ч. 4 ст. 39 ЗУ «Про телекомунікації» та ч. 4 ст. 263 КПК керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій зі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій, організаційних і тактичних прийомів їх проведення та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК) полягає у здійсненні пошуку, виявлення і фіксації відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частинах, доступ до яких обмежений власником, володільцем або утримувачем системи розміщенням її у публічно недоступному місці, житлі чи іншому володінні особи або логічним захистом доступу, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача.

Під електронною інформаційною системою розуміється сукупність електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), периферійного обладнання та програмного забезпечення, призначених для автоматизації прийому, зберігання, обробки, пошуку і видачі інформації споживачам.

Як локальні, так і розподілені електронні інформаційні системи можуть бути відкритими для громадян і закритими, тобто, доступ до яких обмежений їх власником, володільцем або утримувачем шляхом розміщення файлових серверів на робочих станціях інформаційної системи у публічно недоступних місцях, житлі чи іншому володінні особи та встановленням систем логічного захисту доступу до електронної інформаційної системи з робочих станцій локальної мережі підприємства, установи, організації тощо або з робочих станцій, зв'язаних із файловим сервером через мережу Інтернет.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин можливе без дозволу слідчого судді, якщо доступ до них не обмежується їх власником, володільцем чи утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

Підставами для проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем є відомості, що в електронній інформаційній системі або її частині наявна інформація, що має значення для досудового розслідування. У клопотанні слідчого, узгодженому з прокурором, про дозвіл на зняття інформації з електронних інформаційних систем поряд із зазначенням відомостей, що перелічені у ч. 2 ст. 248 КПК, додатково повинні бути вказані ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи (найменування електронної інформаційної системи, фізична адреса розташування її файлових серверів та робочих станцій або електронна адреса в мережі Інтернет, її власник, володілець або утримувач) та спосіб, яким обмежений доступ до неї.

Отримавши ухвалу слідчого судді про дозвіл на зняття інформації з електронної інформаційної системи, слідчий письмово, в порядку п. 2 ч. 2 ст. 40, ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК доручає відповідному оперативному підрозділу проведення цієї НСРД або залучає його співробітників до її проведення.

Інші види негласних слідчих (розшукових) дій

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК) Закон визначає як НСРД, яка полягає у таємному проникненні, в тому числі з використанням технічних засобів, до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи з метою:

- виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування;

- виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів;

- виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину;

- виявлення осіб, які розшукуються;

- встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

Місцями проведення даної НСРД є:

- публічно недоступне місце – це місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб (наприклад, приміщення або ділянка місцевості підприємств, установ, організації тощо) (ч. 2 ст. 267 КПК);

- житло особи, під яким, відповідно до ч. 2 ст. 233 КПК, розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові частини такого приміщення. Тобто, до житла відносяться: 1) особистий будинок з усіма приміщеннями, які призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, а також ті приміщення, які хоча й не призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, але є складовою будинку; 2) будь-яке житлове приміщення, незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується для постійного або тимчасового проживання (будинок, квартира в будинку

будь-якої форми власності, окрема кімната в квартирі тощо); 3) будь яке інше приміщення або забудова, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для тимчасового проживання (дача, садовий будинок тощо); - інше володіння особи – транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи (ч. 2 ст. 233 КПК).

Виходячи з того, що приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку відбуттям покарання, затриманням, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних (ч. 3 ст. 267 КПК), вони не є місцями проведення даної НСРД.

Підставами для проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи є відомості, що в конкретному публічно недоступному місці, житлі чи іншому володінні особи можуть знаходитися сліди вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речі й документи чи можуть бути виготовлені з них копії, чи отримані зразки, особи, що розшукуються, за вчинення цих злочинів, або особа, аудіо- та відеоконтроль розмов, звуків, рухів якої, дій, пов'язаних з її діяльністю у цих місцях, може містити відомості, які мають значення для досудового розслідування тяжких чи особливо тяжких злочинів.

За наявності хоча б однієї з перелічених підстав у випадках, коли іншим шляхом отримати ці відомості є неможливим, або іншим чином не можна здійснити дії з виготовлення копій чи зразків речей, документів чи інших матеріальних об'єктів, виявити осіб, які розшукуються, або встановити технічні засоби аудіо-, відеоконтролю особи в публічно недоступному місці, житлі чи іншому володінні особи, прокурор або слідчий вносить клопотання, узгоджене з прокурором, до слідчого судді про дозвіл на проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.

Посадова особа уповноваженого оперативного підрозділу, якій було доручено обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, складає протокол з описанням всіх виконаних дій та їх результатів, який протягом двадцяти чотирьох годин з моменту припинення цієї НСРД передається прокурору (ч. 3 ст. 252 КПК).

Відомості про осіб, які проводили цю НСРД або були залучені до її проведення, можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством.

Ч. 1 ст. 268 КПК надає можливість проведення НСРД, спрямованої на *установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу* (мобільного терміналу систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, тобто мобільного телефону, GSM, UMTS, HSDPA, WiMAX, LTE модемів, що забезпечують бездротовий доступ до мережі Інтернет, та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку

тощо), без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, що мають значення для кримінального провадження, а саме, теперішнє місцезнаходження радіоелектронних засобів та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, які належать та (або) знаходяться у користуванні у осіб, що можуть бути причетними до вчинення злочину.

Встановлення цього факту забезпечують положення ч. 3 ст. 34, п. 7 ч.1, ч. 2 та ч. 4 ст. 39 ЗУ «Про телекомунікації», згідно з якими оператори телекомунікацій зобов'язані за власні кошти встановлювати на своїх телекомунікаційних мережах технічні засоби, необхідні для здійснення уповноваженими органами оперативно-розшукових заходів, і забезпечувати функціонування цих технічних засобів, а також у межах своїх повноважень сприяти проведенню оперативно-розшукових заходів та недопущенню розголошення організаційних і тактичних прийомів їх проведення.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження (його абонентський номер (сукупність цифрових знаків для позначення (ідентифікації) кінцевого обладнання абонента в телекомунікаційній мережі), транспортну телекомунікаційну мережу (назву оператора телекомунікацій, який має право на технічне обслуговування та експлуатацію телекомунікаційної мережі, якій належить номер абонента спостереження), кінцеве обладнання (його ідентифікатор для розпізнання в телекомунікаційній мережі, який надав цьому кінцевому обладнанню виробник (наприклад, код IMEI мобільного телефону, USB-модему тощо)).

Для встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу у певний час або проміжок часу в минулому – до, під час чи після вчинення злочину у конкретному місці радіоелектронних засобів та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, що належать та (або) були в користуванні у цей час у осіб, що можуть бути причетними до вчинення злочину, свідків, потерпілого слідчий повинен звернутися до слідчого судді з клопотанням, узгодженим з прокурором, про тимчасовий доступ до документів (носіїв інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо) в порядку, передбаченому главою 15 КПК.

Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК) передбачає проведення негласного безпосереднього або опосередкованого (за допомогою технічних засобів відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів) візуального спостереження за особою, річчю або місцем для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо

тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку чи тих, з ким ця особа контактує, або за певною річчю чи місцем у публічно доступних місцях.

Об'єктами спостереження можуть бути: 1) особа; 2) річ; 3) місце.

З урахуванням положень ч. 2 та 3 ст. 267 КК публічно доступне місце можна визначити як місце, до якого можна увійти чи в якому можна перебувати на законних підставах без отримання на це згоди власника, користувача, або уповноважених ними осіб.

Приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку з відбуттям покарання, затриманням, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних при проведенні в них НСРД.

Моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1). Проведення даної НСРД відповідно до положень ст.ст. 246 та 269-1 можливе лише за кримінальним провадженням щодо тяжких чи особливо тяжких злочинів, що віднесені до підслідності НАБ України. Сутність моніторингу банківських рахунків полягає в отриманні посадовою особою підрозділу детективів НАБ України в поточному режимі від банку інформації про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках. Надання такої інформації здійснюється на підставі ухвали слідчого судді про моніторинг банківських рахунків, порядок отримання якої передбачений ст.ст. 246, 248, 249 КПК України.

Підставами проведення даної НСРД є наявність достатніх даних, які обґрунтовують підозру, що особа здійснює злочинні дії з використанням конкретного банківського рахунку у банківській установі, що діє на території України, або неможливість іншим чином розшукати чи ідентифікувати майно, що підлягає конфіскації чи спеціальній конфіскації у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності НАБ України.

Інформація про операції, що здійснюються на банківських рахунках, повинна доводитися до відома НАБ України до виконання відповідної операції, а в разі неможливості – негайно після її виконання. Результати моніторингу банківського рахунку фіксуються у протоколі даної НСРД, який складається відповідно до вимог КПК України посадовою особою підрозділу детективів НАБ України, якій було доручене прокурором її проведення.

Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК) передбачає отримання аудіо- або відеозапису подій всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, шляхом прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо- та відеозаписуючих технічних засобів, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

З урахуванням положень ч. 2 та 3 ст. 267 КК публічно доступне місце можна визначити як місце, до якого можна увійти або в якому можна перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб.

Приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку з відбуттям покарання, затриманням, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних для проведення цієї НСРД.

Підставами проведення є наявність відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у конкретному місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження, складає клопотання про дозвіл на проведення аудіо-, відеоконтролю місця до суду, узгоджує його з прокурором та отримує ухвалу слідчого судді про аудіо-, відеоконтроль місця або відмову в наданні дозволу на його проведення.

Контроль за вчиненням злочинів (ст. 271 КПК) є однією з найбільш складних за своєю підготовкою та здійсненням, різноплановою за формами свого проведення НСРД. Контроль за вчиненням злочину полягає у перевірці за рішенням прокурора відомостей про підготовку вчинення чи про вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину в формі контрольованої поставки, контрольованої або оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину, порядок та тактика проведення яких визначається законодавством і міжнародними договорами України.

Контроль за вчиненням злочину може бути як внутрішнім (проводиться на території України), так і транзитним (проводиться на території України та інших держав, за домовленістю між правоохоронними органами, на підставі чинних міжнародних договорів України).

У випадках, коли за результатами оцінки відомостей про підготовку вчинення або вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину прокурор встановлює, що неможливо повністю запобігти посяганням на життя або заподіянням особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень, поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей, втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини, екологічній або техногенній катастрофі, він повинен відмовитися від проведення даної НСРД та організувати і провести заходи, спрямовані на недопущення настання суспільно небезпечних наслідків дій злочинців.

Забороняється під час контролю за вчиненням злочину провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий, посадова особа оперативного підрозділу або особа, яка бере участь у даній НСРД, цьому не сприяла, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем.

Рішення прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину оформлюється постановою, в якій, крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК та доручення його проведення слідчому або уповноваженому оперативному підрозділу, зобов'язаний: 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час НСРД провокування особи на вчинення злочину; 2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів. У випадках, коли при

проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи (наприклад, права на недоторканність житла, особисте і сімейне життя), він має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді за поданням прокурора згідно з вимогами ст. 246-249 КПК.

Про результати контролю за вчиненням злочину складається протокол відповідно до вимог ст. 104, 106, 252 КПК, до якого додаються речі й документи, отримані під час проведення цієї НСРД. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи.

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК). Ст. 13-14 3У «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та п. 8, 13 ч. 1 ст. 8 3У «Про оперативно-розшукову діяльність» визначають, що при здійсненні боротьби з організованою злочинністю спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ, СБУ мають право, якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності та притягнення винних до кримінальної відповідальності недостатньо, використовувати штатних і позаштатних негласних співробітників, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання, або учасника організованого злочинного угруповання, який на конфіденційній основі співпрацює з уповноваженими на боротьбу з організованою злочинністю органами, зі збереженням у таємниці достовірних даних щодо їх особистості.

Чинне законодавство забороняє залучати до виконання НСРД медичних працівників, священнослужителів, адвокатів, якщо особа, стосовно якої вони повинні здійснювати зазначені дії, є їх пацієнтом чи клієнтом (ч. 2 ст. 275 КПК).

Порядок і тактика проведення виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації визначається чинними законами України та відомчими нормативно-правовими актами правоохоронних органів України.

Слідчий, що розслідує тяжкий чи особливо тяжкий злочин, або прокурор, отримавши фактичні дані, що він вчинений членами ОЗ формування, або достатні дані вважати, що має місце підготовка вчинення нового злочину членами ОЗ формування, щодо діяльності якого вже проводиться розслідування, визначає, з урахуванням наявного часу, можливостей введення під легендою прикриття в конкретну організовану групу чи злочинну організацію штатного або позаштатного негласного співробітника, або наявності члена організованого злочинного формування, який на конфіденційних засадах співробітничав з уповноваженими оперативними підрозділами, визначає можливість доручення конкретній особі виконати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Виконання такого спеціального завдання, як НСРД, здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслі-

дування, або постанови прокурора зі збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу. В такій постанові, крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК, зазначається обґрунтування меж спеціального завдання та які спеціальні несправжні (імітаційних) засоби будуть використовуватися.

Винесенню постанови про виконання спеціального завдання особами, які не є працівниками правоохоронного органу, має передувати укладення угоди про конфіденційне співробітництво між такою особою і правоохоронним органом і відповідне нерозголошення даних. У цій угоді мають бути перелічені права й обов'язки цієї особи і, зокрема, роз'яснення того, в якому випадку і за вчинення яких діянь ця особа підлягає кримінальній відповідальності.

Виконання спеціального завдання не може перевищувати шість місяців, а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за погодженням із керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування.

Ч. 1 ст. 274 КПК передбачає підставою *проведення негласного отримання зразків* для порівняльного дослідження, якщо неможливим буде здійснення отримання зразків для експертизи в порядку ст. 245 КПК через загрозу завдання значної шкоди для кримінального провадження. Тобто коли отримання зразків для експертизи в порядку ст. 245 КПК спричинить розкриття тих, що проводяться або будуть проводитися, НСРД та поставить під загрозу життя, здоров'я учасників кримінального провадження тощо.

Виходячи зі змісту ст. 274 КПК негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, можливо проводити тільки за рішенням слідчого судді.

У клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати. Така НСРД може здійснюватися в рамках проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи. В цьому випадку відомості про конкретні зразки для порівняльного дослідження та способи й засоби їх отримання вказуються у протоколі обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.

Застосування технічних засобів Підставою для проведення зазначених процесуальних дій є забезпечення ефективності проведення НСРД, яке може полягати у з'ясуванні змісту інформації, що міститься на технічних засобах, отриманих під час її проведення, зашифруванні діяльності правоохоронних органів щодо її підготовки та проведення (методів і тактики негласної роботи, осіб, що до цього залучені, факту зацікавленості конкретною особою тощо.)

При дослідженні інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК), слідчий ознайомлюється у повному обсязі з відомостями, що містяться на носіях технічної інформації, які отримані під час проведення НСРД, з метою виявлення відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду. У разі потреби слідчого в консультативній

або технічній допомозі, яка сприятиме оцінці змісту відомостей, що зафіксовані на технічних носіях інформації, він може залучити для участі у проведенні такого дослідження відповідного спеціаліста.

За результатами проведення дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, слідчим з дотриманням вимог ст. 252, 266 КПК складається протокол з необхідними додатками до нього. В цьому протоколі він, зокрема, описує технічні носії інформації, технічні засоби, за допомогою яких була відтворена наявна на них інформація, результати дослідження наданої інформації, у разі виявлення інформації, що має значення для досудового розслідування, відтворює її в повному обсязі із зазначенням змісту розмови осіб або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю тощо.

Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних НСРД (ст. 273 КПК) проводиться з метою забезпечити неочевидність, скритність проведення окремих НСРД або тактичних операцій, до яких вони включені, від об'єктів, відносно яких вони проводяться, а також від осіб, які в них не беруть участі, та успішне вирішення завдань по збиранню доказів під час їх проведення.

Засобами, що можуть використовуватися під час проведення НСРД, виходячи зі змісту ст. 273 КПК, є:

- реальні матеріальні об'єкти, що мають індивідуальні ідентифікаційні ознаки (наприклад, серія та номер грошової купюри певного номіналу) або спеціально помічені (тобто на них нанесені певні позначки у зв'язку із проведенням НСРД);

- несправжні (імітаційні) засоби - це речі й документи, спеціально виготовлені для проведення НСРД, що повністю чи частково мають ознаки матеріальних об'єктів, які ними заміщуються, або спеціально утворені підприємства, установи, організації, які спеціально створюються для забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Ч. 1 ст. 273 КПК містить пряму заборону використання заздалегідь помічених матеріальних об'єктів або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою, ніж для проведення НСРД. Процесуальне рішення у формі відповідної постанови про виготовлення, утворення та використання під час проведення НСРД несправжніх (імітаційних) засобів приймає керівник органу досудового розслідування або прокурор. Факт виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів або помітки матеріальних об'єктів для проведення конкретних НСРД оформлюється відповідним протоколом, який складається із дотриманням вимог ст. 104, 106, 252 КПК.

Факт передавання особі імітаційних речей, документів тощо або помічених матеріальних об'єктів, для використання їх під час проведення конкретної НСРД, оформлюється в окремому протоколі або в протоколі цієї НСРД. У разі необхідності розкриття до завершення досудового розслідування справжніх відомостей щодо спеціально утворених суб'єктів господарювання або щодо особи, яка діє без розкриття достовірних відомостей про неї, про це

письмово повідомляється орган, співробітником якого є особа, яка таким способом здійснює НСРД, та керівник органу досудового розслідування, прокурор, який прийняв рішення про використання таких засобів під час проведення НСРД.

Рішення про розкриття справжніх відомостей про зазначену особу, обставини виготовлення речей чи документів або спеціального утворення підприємства, установи, організації приймається керівником органу досудового розслідування, прокурором та оформлюється відповідною постановою. У разі необхідності щодо особи, відомості про яку

Використання конфіденційного співробітництва відповідно до змісту ст. 275 КПК може відбуватися шляхом використання інформації, отриманої під час його здійснення, для підготовки та проведення НСРД або залучення конфідентів безпосередньо до її підготовки та проведення. Закон не містить вимог щодо обов'язкового процесуального оформлення факту використання інформації, отриманої особами, що конфіденційно співробітничать з правоохоронними органами та їх залучення до проведення НСРД.

Використання конфіденційного співробітництва під час проведення НСРД може полягати у залученні конфідентів до проведення оперативної закупки, контрольованої поставки та ін.

Рішення щодо проведення цих процесуальних дій для здійснення конкретної НСРД приймає на підставах та в порядку, передбачених главою 21 КПК:

- за ініціативою слідчого або уповноваженого оперативного підрозділу, що проводить НСРД, керівник органу досудового розслідування, прокурор щодо виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних НСРД (ст. 273 КПК);

- слідчий або уповноважений оперативний підрозділ, що проводить НСРД, щодо дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК);

- слідчий, співробітники оперативного підрозділу, яким доручено проведення НСРД або які залучені до її проведення, щодо використання інформації отриманої під час конфіденційного співробітництва та залучення таких осіб до їх проведення (ст. 266 КПК), за умови дотримання норм, що регламентують порядок конфіденційного співробітництва, забезпечення безпеки конфідентів та нерозголошення інформації про сили, засоби, методи й осіб, що залучалися до проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Особливості фіксації негласних слідчих (розшукових) дій.

Негласне виявлення та фіксування слідів тяжкого злочину полягає у здійсненні працівником поліції комплексу НСРД для безпосереднього пізнання і сприймання властивостей, стану, характерних ознак і зв'язків об'єктів матеріального світу з метою встановлення місця події, вивчення його обстановки, виявлення слідів тяжкого злочину, предметів, які можуть бути доказами у кримінальній справі, особи, що вчинила злочин, а також іншої

інформації, яка вказувала б на злочин, його наслідки, причини та умови, що сприяли його вчиненню.

Негласне виявлення та фіксування слідів тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами кримінальної діяльності, слідчі здійснюють з метою:

- виявлення, фіксації та вилучення слідів, предметів, речей, документів, які мають значення для розкриття та розслідування злочинів, встановлення обставин діяльності злочинних угруповань;
- для розшуку та встановлення невідомих злочинців, які після вчинення тяжкого злочину зникли з місця, а також осіб, які причетні до діяльності злочинних угруповань, хоч вони безпосередньо злочину і не вчиняли;
- для встановлення обставин вчинення злочину, використаних при цьому знарядь, засобів злочину і предметів злочинного посягання;
- для встановлення місця переховування предметів, речей, майна та інших цінностей, здобутих злочинним шляхом та вжиття заходів щодо забезпечення відшкодування матеріальних і моральних збитків, заподіяних злочинном.

Для негласного виявлення, вивчення і фіксації слідів та інших джерел інформації здійснюються окремі НСРД, дозволені законом, при цьому мають бути враховані наступні обставини:

- доцільність і достатність тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії;
- її відповідність поставленій меті, яку необхідно досягти;
- особливості здійснення слідчої (розшукової) дії (забезпечення конспірації, безпеки працівників і т. ін.);
- дотримання законності, правове забезпечення здійснюваної НСРД (дозвіл керівництва, клопотання прокурора, санкція суду);
- матеріально-технічне, інформаційне та морально-психологічне забезпечення реалізації відповідної дії.

Питання визнання того чи іншого предмета, речовини, документа, інших об'єктів НСРД носієм інформації, відомостей про ознаки вказаних предметів інколи вимагає наукового дослідження із застосуванням криміналістичних та інших методів.

Важливе значення для з'ясування статусу результатів негласних слідчих (розшукових) дій є їх класифікація за формою закріплення. Наприклад, до негласних матеріалів, що можуть передаватися слідчим для використання в розслідуванні злочинів, можуть бути віднесені:

- а) рапорти уповноважених осіб щодо встановлення в ході проведення оперативно-розшукової діяльності ознак злочину і підстав для порушення кримінальної справи (зазначення обставин вчиненого злочину, прізвище і адреса виявленого потерпілого, свідка; місця знаходження речового доказу чи документа або долучення їх до рапорту, якщо вони були отримані від громадян або вилучені безпосередньо працівником органу дізнання і т.п.);

б) складені оперативним працівником протоколи, в яких зафіксовані факти злочинної діяльності (обман покупців, затримання викраденого вантажу, вилучення знарядь вчинення злочинів і предметів злочинного посягання, порушення технології виготовлення продукції тощо);

в) протоколи про застосування технічних засобів, у яких зазначаються час, місце та інші обставини їх виконання, з долученням фотознімків, аудіо- та відеозаписів;

г) інші документи – пояснення опитаних осіб, результати перевірок за обліками, довідки про результати проведення оперативно-розшукових заходів (поквартирного опитування громадян, повідомлення громадян, зроблених ними по телефону або за допомогою інших засобів зв'язку, тощо).

Отже, під результатом негласних слідчих (розшукових) дій розуміють сукупність отриманих під час проведення заходу відомостей про вчинення злочину, про осіб, що ухиляються від кримінальної відповідальності, слідства чи суду.

Мета складання протоколу НСРД полягає в тому, щоб відобразити в протоколі все істотне з погляду завдань розслідування, усі відомості, необхідні для встановлення складу злочину і вирішення інших питань, що постають перед судовими і правоохоронними органами, уникаючи зайвої інформації. Тим більше, що окрім відомостей, які стосуються протиправної діяльності при проведенні НСРД часто отримуються дані, котрі торкаються суто приватної сфери. Зважаючи на законодавчу заборону фіксації таких даних, у протоколі слід відображати лише інформацію, що стосується безпосередньо протиправних дій перевіряємих.

При констrukції процесуальних вимог до протоколів НСРД необхідно виходити з посилки, що такі документи повинні відповідати загальним вимогам, що висуюються доказовим правом. Дана теза означає, що протокол, складений за результатами НСРД, повинен відповідати критеріям законності, обґрунтованості, своєчасності, вмотивованості, справедливості, всебічності, повноти, визначеності, високої культури і грамотності документального оформлення.

Виходячи з цього, протокол НСРД, як специфічна форма процесуального акта, повинен мати ознаки останнього, а саме: 1) автор процесуального документа – особа, уповноважена законом на складання цього документа; 2) зміст – відомості про факти, що мають значення для справи; 3) спосіб закріплення інформації - загальнозрозумілими (загальноприйнятими) письмовими знаками, тобто за допомогою письмової мови, якою ведеться судочинство.

Протокол НСРД з відповідними додатками в цьому сенсі виконує роль як фіксації самого факту застосування певних технічних засобів, так і фіксації отриманих відомостей.

Сьогодні вказівки щодо форми фіксації результатів даної роботи та процедури їх подання слідчому, прокурору, суду, містить Постанова Кабіне-

ту Міністрів від 30 березня 2016 року № 252 «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації». Згідно вказаного нормативно-правового акта в протоколі зазначаються дата його складення, посада, прізвище та ініціали особи, у провадженні якої перебуває справа, номер справи, за якою здійснювався захід, номер постанови, згідно якої заведено справу, дата її затвердження. Також повинно бути визначено найменування суду, яким видано дозвіл на здійснення заходу, вид заходу та строки його проведення, найменування підрозділу, працівники якого залучалися до здійснення заходу, дані про особу, стосовно якої проводився захід, результати заходу, відомості про матеріальні носії інформації (матеріали аудіо- чи відеозапису, фото- і кінозйомки, магнітні накопичувачі та інші носії) та місце їх зберігання.

З позиції внутрішньої форми протокол НСРД повинен відповідати загальним вимогам, що закріплені процесуальним законом (з урахуванням специфіки й особливостей конкретних НСРД, а також відповідати науково-обґрунтованим рекомендаціям зі складання процесуальних документів. У цьому сенсі протокол повинен містити наступну інформацію: найменування документа (наприклад, "протокол зняття інформації з каналів зв'язку"); дата, час і місце складання; посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, що склала протокол; зміст заходу; місце і час проведення заходу (наприклад, час початку і час закінчення зняття інформації з каналів зв'язку); дані про осіб, що брали участь у проведенні заходу; осіб, що були присутні при огляді й відтворенні носія (фахівець); відмітка про роз'яснення фахівцю його прав, попередження про відповідальність; опис носія з зафіксованою інформацією, його індивідуальні ознаки; відомості, що мають відношення до досліджуваної події, отримані під час заходу; технічні засоби, використовувані для відтворення інформації; відмітки про опечатування носія; зауваження, що надходять від осіб, що беруть участь у складанні протоколу; підписи осіб, що беруть участь у складанні протоколу; визначення додатків тощо.

3.3. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні

Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій як доказів

Відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ст. 91 КПК). Законодавець у ч. 2 ст. 84 КПК наводить вичерпний перелік процесуальних джерел доказів: 1) показання; 2) речові докази; 3) документи; 4) висновки експертів. У той же час чинне законодавство не містить чіткого визначення, з якого саме часу відомості, отримані в ході ОРД, досудового розслідування стають доказами у розпочатому відповідно до ст. 214 кримінальному провадженні. Загальний порядок використання результатів НСРД в доказуванні визначений у ст. 256 КПК, відповідно до якої протоколи щодо проведення НСРД, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі й документи або їх копії можуть використовуватися у доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших С(Р)Д під час досудового розслідування.

Отже, законодавець визначив рівноцінним доказове значення протоколів НСРД та результатів, отриманих при проведенні С(Р)Д. У разі використання матеріалів НСРД як доказів у кримінальному провадженні вони підлягають оцінці за загальними правилами, визначеними у ст. 94 КПК. Така оцінка полягає у з'ясуванні прокурором, слідчим за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, належності, допустимості, достовірності, достатності фактичних відомостей, отриманих під час проведення НСРД. Відповідно до ст. 85 КПК належними є матеріали (результати) НСРД, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження (час, місце вчинення злочину, особи, причетні до цього, місце знаходження речових доказів тощо). При цьому особлива увага звертається законодавцем на те, що результати НСРД можуть використовуватися як докази лише у тому кримінальному провадженні, в якому проводились такі дії.

У випадку необхідності їх використання в іншому провадженні необхідно дотримуватися спеціальної процедури, що визначена у ст. 257 КПК.

Допустимість – це властивість доказів, яка характеризує зовнішні умови формування доказів, механізм залучення фактичних даних до кримінального провадження. Перевірка допустимості результатів НСРД

означає, що: 1) НСРД проведена уповноваженим суб'єктом (слідчим або оперативним підрозділом за дорученням слідчого чи прокурора); 2) у встановленому КПК та іншими нормативними актами (в тому числі відомчими інструкціями) порядку (отримано дозвіл слідчого судді, винесено відповідну постанову про проведення НСРД, визначеної у главі 21 КПК); 3) під час її проведення використовувалися способи, тактичні прийоми, що не порушують чинного законодавства; 4) під час її проведення дотримана процедура процесуального оформлення, визначена КПК – складений протокол з дотриманням правил визначених у ст. 104 КПК та відповідних статтях Глави 21 КПК.

Відповідно до ч. 1 ст. 87 КПК недопустимими є докази: 1) отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВР України; 2) будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. У ч. 2 наведеної статті КПК зазначені діяння, які суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини й основоположних свобод. До таких діянь, зокрема, належить здійснення процесуальних дій, а отже й НСРД, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов.

Також у ході вирішення питання про недопустимість доказів слід ураховувати положення статей 88, 89 КПК. Перевірка достовірності передбачає, що результати НСРД правильно, адекватно відображають матеріальні і нематеріальні сліди злочину, тобто уповноважена особа повинна проаналізувати весь процес формування доказів. Наприклад, перевірка аудіокасети із результатами зняття інформації транспортних телекомунікаційних мереж на предмет її цілісності, наявності монтажу та ін.

Достатніми докази вважаються тоді, коли у своїй сукупності дають можливість установити всі передбачені законом обставини, що мають значення для кримінального провадження, на тому рівні знання про них, який необхідний для прийняття правильного рішення при розслідуванні.

Наприклад, для проведення обшуку за місцем знаходження розшукуваного з метою його затримання. Достатність зібраних доказів визначається внутрішнім переконанням слідчого, прокурора. З метою перевірки результатів НСРД законодавцем передбачена можливість допиту як свідків осіб, які їх проводили або були залучені до їх проведення. За необхідності допит таких осіб може відбуватися зі збереженням у таємниці відомостей про них та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених чинним законодавством. Аналіз діяльності правоохоронних органів та положень ст. 83, 99 КПК дозволяє виділити наступні ситуації використання матеріалів НСРД як доказів у кримінальному провадженні:

1) фактичні дані містяться тільки у протоколах за результатами проведення НСРД;

2) фактичні дані містяться у протоколах та в матеріальних об'єктах, які отримані під час проведення НСРД та відповідно до положень ст. 99 КПК у кримінальному провадженні мають значення речових доказів.

Перша ситуація передбачає складення уповноваженою особою відповідного протоколу (з додатками) за результатами проведення НСРД, який може використовуватися у кримінальному провадженні, оскільки передбачений чинним КПК як самостійне джерело доказів.

У другій ситуації мова йде про те, що під час проведення НСРД отримані предмети, документи тощо, що можуть бути речовими доказами у кримінальному провадженні відповідно до ст. 99 КПК. Обов'язковою умовою залучення таких матеріальних об'єктів в якості речових доказів у кримінальному провадженні є опис факту їх виявлення, вилучення та їх індивідуальних властивостей у протоколі НСРД.

Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій під час проведення слідчих (розшукових)

Як зазначалося вище, використання результатів НСРД у кримінальному провадженні здійснюється за рішенням прокурора, у той же час до такої діяльності може бути залучений і слідчий. Напрями використання результатів конкретних НСРД у кримінальному провадженні прямо пов'язані зі змістом та кількістю фактичних даних про обставини, що підлягають доказуванню, які в них містяться. Тобто від того, чи містять вони фактичні дані, що прямо вказують на вчинення особою злочину або виключають її причетність до нього (прямі докази), чи містять відомості про факти, які передували, були супутніми події злочину чи мали місце після неї (непрямі докази).

В залежності від цього слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд використовують результати НСРД поряд із результатами С(Р)Д для обґрунтування своїх процесуальних рішень про проведення інших С(Р)Д та НСРД з метою перевірки цих відомостей та отримання нових доказів, або в разі визнання їх достатності – про повідомлення про підозру, обрання запобіжного заходу, закриття кримінального провадження, звернення до суду з обвинувальним актом тощо.

При розгляді цього питання слід звернути увагу на наступні напрями використання таких результатів: 1) як приводів і підстав для прийняття процесуальних рішень про проведення інших С(Р)Д та НСРД тощо; 2) під час проведення С(Р)Д та НСРД; 3) ознайомлення з результатами проведення НСРД сторони захисту. Використання як приводів і підстав для прийняття процесуальних рішень про проведення інших С(Р)Д та НСРД тощо.

Чинним законодавством не передбачено особливого порядку та способів використання результатів НСРД для прийняття рішень щодо проведення інших С(Р)Д та НСРД. Процесуальне рішення щодо проведення С(Р)Д та НСРД на підставі результатів, отриманих під час проведення НСРД, повинно містити стисле їх описання у мотивувальній частині ухвали, постанови, клопотання щодо про-

ведення С(Р)Д або НСРД, а у випадках, коли винесення ухвали, постанови для проведення С(Р)Д не передбачене КПК, описова частина протоколу С(Р)Д повинна містити відомості, з яких вбачається, що таке рішення слідчого логічно впливає з результатів проведеної раніше НСРД, що дає змогу контролювати процес формування доказів, законність і обґрунтованість процесуальних рішень всім учасникам процесу.

Наприклад, рішення про проведення обшуку, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, призначення експертизи мусить бути відображено у відповідній постанові, ухвалі яка згідно вимогам ст. 110, 370, 371 КПК повинна бути мотивованою (містити відомості про обставини, які є підставами для прийняття постанови, мотиви її прийняття, їх обґрунтування). Тому воно повинно включати в себе посилання на відповідні матеріали, отримані під час проведення НСРД, якщо вони є підставою для проведення інших С(Р)Д та НСРД. У протоколі проведення допиту осіб, які проводили або брали участь у проведенні НСРД, у показаннях цих осіб повинен бути відображений факт проведення ними або участі у проведенні НСРД, підстави її проведення та отримані результати. КПК не містить вимог щодо формування підстав для проведення С(Р)Д та НСРД на підставі результатів останніх шляхом розкриття джерела отримання інформації.

Проте матеріали НСРД, які будуть долучені до матеріалів кримінального провадження, повинні бути розсекречені й не розкривати форм і методів їх проведення, негласних джерел отримання інформації. Тому з метою дотримання режиму секретності при залученні таких матеріалів і їх використанні необхідно забезпечити нерозголошення відомостей про сили, засоби, методи, що становлять державну таємницю, а також про осіб, задіяних під час проведення НСРД. Використання під час проведення С(Р)Д результатів проведення НСРД передбачає, по-перше, їх фактичне використання шляхом пред'явлення під час С(Р)Д, наприклад огляд матеріалів аудіо-, відеоконтролю місця, особи, пред'явлення під час допиту свідка (підозрюваного) фотознімків, відеозапису, отриманих під час НСРД та ін., по-друге, використання інформації, яка міститься в матеріалах, наприклад, інформації про «хобі» свідка для встановлення психологічного контакту під час допиту щодо подій, зафіксованих під час проведення НСРД, з метою нагадати свідку час, місце його перебування, обставини, що цікавлять слідство тощо. У такому випадку інформація використовується з тактичних міркувань, з метою більш ефективної підготовки та проведення окремої С(Р)Д. Існує і дещо вищий рівень використання таких матеріалів для прийняття тактичних рішень, який передбачає використання інформації, зафіксованої в них для більш ефективної організації розслідування. Зокрема, мова може вестися про визначення невідкладних С(Р)Д, черговості, часу і місця їх проведення, залучення необхідної кількості учасників, сил і засобів.

Складовими процесуально-правового механізму забезпечення використання результатів НСРД у доказуванні є положення ч. 2 та 3 ст. 256

КПК, згідно із якими передбачена можливість перевірки змісту протоколу НСРД та відповідних додатків до нього слідчим, прокурором, судом шляхом допиту як свідка особи, яка проводила або брала участь у проведенні НСРД. Такий допит у разі необхідності може відбуватися зі збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом. Також можливим є проведення допиту осіб, з приводу дій та контактів яких проводилися НСРД.

Перед проведенням такого допиту ці особи письмово повідомляються про це в порядку, передбаченому ст. 253 КПК, в тому обсязі, який зачіпає їх права, свободи чи інтереси. Особливість ознайомлення осіб з протоколами НСРД і додатками до них полягає в тому, що ці особи попереджаються про кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 387 КК за розголошення відомостей про факт, методи проведення НСРД, осіб, що їх проводили, інформацію, отриману в результаті їх проведення. Також не допускається виготовлення копій протоколів про проведення НСРД і додатків до них як під час досудового розслідування, так і під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 290 КПК.

3.4. Використання слідчим спеціальних знань у кримінальному провадженні

Поняття спеціальних знань

За загальним правилом прийнято вважати, що “спеціальні знання” це знання, якими володіє обмежене коло осіб, надбані в ході отримання фахової освіти, досвіду наукової та практичної діяльності. Такі знання повинні відповідати сучасному рівню розвитку природних, технічних та інших галузей. Усі знання, які використовуються слідчим в ході розслідування, залежно від суб’єкта знань, можна розділити на два види.

Перший вид - це *професійні знання слідчого*. Неможливість застосування слідчим спеціальних знань під час розслідування впливає не із сумніву у ступені володіння ним відповідними методиками, а із загальної концепції про неприпустимість об’єднання разових процесуальних функцій в одній особі.

В ході розслідування слідчі доволі часто на практиці зустрічаються з необхідністю використання цих знань, для того, щоб знайти чи виявити деякі сліди, встановити їх походження, з’ясувати склад будь-якої речовини, причину явища (смерті, підпалів, руйнування будівлі тощо), необхідні спеціальні знання в різноманітних галузях: криміналістики, судової медицини, математики, хімії, фізики, біології, електротехніки, пожежної справи тощо.

Слідчий може проводити дослідження речових доказів, застосовувати для цього криміналістичну техніку, але такого роду дослідження не є експертизою, і висновки за його результатами не мають доказового значення.

Вони не повинні фіксуватися у процесуальних документах, а ознаки досліджуваного предмета, завдячуючи яким він став речовим доказом, повинні зберігатись для подальшого проведення експертизи. Таке дослідження він вважає позапроцесуальним і попереднім, яке має лише допоміжне, оперативнотактичне значення і у певних ситуаціях корисно для висування версій, прийняттю тактичних рішень.

Основною метою використання спеціальних знань є вирішення питань, які виникають при здійсненні правосуддя, всебічного, повного і неупередженого з'ясування обставин, що входять у предмет доказування. Вони можуть використовуватися як у процесуальній, так і непроцесуальних формах.

Непроцесуальні форми використання спеціальних знань:

-консультативна і довідкова діяльність обізнаних осіб;

-проведення ревізійних і аудиторських дій;

-участь обізнаних осіб під час проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі проведення ними так званих попередніх досліджень матеріальних об'єктів, надання технічної допомоги слідчому або оперативному співробітнику та інш.

Результати такого використання доказового значення не мають, оскільки містяться в джерелах, не передбачених КПК, але широко застосовуються як орієнтуюча інформація в ході розшуку злочинця, встановлення способу вчинення і приховання злочину, виявленні ознак злочинного акту та інше.

Мета як консультативної так і довідкової діяльності обізнаних осіб полягає в передачі слідчому попередньої інформації, яка дозволяє правильно орієнтуватися в обстановці, що склалася при розслідуванні кримінальних правопорушень. Консультації і довідки можуть надаватися як у письмовій, так і в усній формі. Письмова інформація долучається до матеріалів кримінального провадження. Довідкові відомості можуть надавати слідчому і співробітники експертних підрозділів, у яких є спеціалізовані картотеки і колекції.

Таким чином, спеціальні знання - це будь-які знання, у т.ч. окремі правові, але лише у вузькій (спеціальній) галузі науки, техніки та мистецтва, отримані у процесі фахової підготовки та професійної діяльності. Правові знання для слідчого, які він здобув як юрист, є фаховими, а група окремих правових знань про проведення слідчих дій, доказування, застосування криміналістичної техніки тощо, є спеціальними.

Експертиза є слідчою (розшуковою) дією. Експертом виступає процесуальна фігура, права і обов'язки якої регламентовані КПК. Вона проводиться за зверненням сторони кримінального провадження або дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, розслідування, необхідні спеціальні знання.

Діяльність експерта обмежена рамками матеріалів, наданих йому слідчим. Самостійних дій по збору матеріалів він проводити не може. За результатами дослідження експерт виносить висновок, який підписує одноособово. Якщо експертиза проводиться комісією, то висновки підписують усі її члени.

За деякими категоріях злочинів інформація про обставини його вчинення може бути отримана тільки в результаті застосування спеціальних знань. Так, у ході попередньої перевірки матеріалів встановити належність об'єктів до: отрутих, сильнотючих, психотропних речовин, наркотичних засобів або прекурсорів (розділ 8 КК); вогнепальної або холодної зброї, боеприпасів, вибухових речовин (ст. ст. 263, 264 КК); визначити наявність матеріальної підробки документів, грошей, цінних паперів (ст. ст.199, 200 КК); ступінь тяжкості нанесених тілесних ушкоджень (ст. ст. 121-126 КК); та інш.

При розслідуванні кримінальних правопорушень про розкрадання майна, яке належить державним або колективним підприємствам, одним із засобів збору інформації про вчинене діяння є ревізія - використання спеціальних знань бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності, яка проводиться за ініціативи прокурора або слідчого. За допомогою ревізії виявляються нові факти розкрадань товарно-матеріальних цінностей, встановлюються учасники злочинних дій. У практиці розслідування ухилення від сплати податків аналогічною ревізії формою є проведення документальних перевірок дотримання законодавства про податки та інших платежів до бюджету.

Перед призначенням ревізії здійснюється підготовка, яка включає вивчення інструкції про провадженню ревізії в системі відомства, яке підлягає перевірці, консультацій з фахівцями - бухгалтерами, економістами, технологами та інш., проведення допитів, вилучення, огляд і проведення інших слідчих дій. При необхідності слідчий роз'ясняє окремі питання, конкретизує їх і, а при необхідності, знайомить з матеріалами кримінального провадження. Важливо, щоб ревізор конкретно уявляв собі характер господарських операцій, у ході здійснення яких відбувалися виявлені зловживання, а також знав коло документів, у яких могли зберегтися сліди злочинів.

Встановлені ревізором фактичні дані, відповідно до п.4 ч.2 ст. 99 КПК, відноситься до джерел доказів "документів".

Питання, що виносяться на вирішення спеціаліста включає тільки юридично значимі для початку кримінального провадження факти, які потім є предметом судової експертизи, проведеної стосовно тих же об'єктів. Наприклад, проводячи судово-експертне дослідження саморобного обладнання, необхідно встановити не тільки приналежність його до категорії вогнепальної зброї, але й технологію виготовлення, наявність заводських деталей, балістичні характеристики й ін. Таким чином, предмет первинних досліджень повністю поглинається предметом відповідного роду судової експертизи. В

обох видах досліджень вивчаються одні, і ті ж об'єкти - речові носії інформації наділені спіцефічними ознаками, як тіло живої людину.

КПК передбачає дві форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні: 1) проведення експертизи; 2) залучення спеціаліста.

В сучасній теорії виділяються три типи завдань судової експертизи:

- 1) ідентифікаційні завдання (встановлення тотожності певного об'єкту);
- 2) діагностичні завдання (встановлення ознак і властивостей об'єкту, механізму події, її часу тощо);
- 3) профілактичні завдання (виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів).

Експертизи проводяться фахівцями, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності і внесені до Державного реєстру атестованих судових експертів.

КПК визначає статус експерта як суб'єкта процесуальної діяльності, котрий відіграє допоміжну роль у процесі. Відмінною ознакою такого суб'єкта є його незацікавленість у результатах провадження. Самостійність експерта зумовлена його функцією надання суду джерела доказу. Специфіка полягає в тому, що експерт попередньо, не володіє доказовою інформацією - а добуває її в ході спеціального дослідження за допомогою своїх спеціальних знань.

У разі виклику до слідчого, прокурора чи суду експерт зобов'язаний з'явитись за цим викликом навіть тоді, коли у нього є передбачені законом підстави для самовідводу. Заявити самовідвід експерт може з'явившись на виклик і повідомивши про обставини, які виключають його участь у провадженні.

Експерт зобов'язаний:

- 1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності - роз'яснити його;
- 2) прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту;
- 3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;
- 4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати;

Якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, вони мають право скласти один висновок або окремі висновки (ч.8 ст. 101 КПК)

Ст. 4 Закону "Про судову експертизу" встановлює, що правильність висновку судового експерта забезпечується можливістю призначення повторної експертизи, яка доручається іншому експерту, експертам.

Експерт не має права без дозволу сторін кримінального провадження проводити дослідження, що можуть спричинити повне або часткове знищення об'єктів або їх зовнішнього вигляду або основних властивостей.

Досить важливе значення має діяльність слідчого стосовно оцінки висновку експерта.

Структурно висновок експерта складається з трьох частин: вступної, дослідницької та результативної, власне висновку.

Ст. 71 КПК визначає процесуальний статус *спеціаліста*. Це учасник, що володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування.

Повноваження спеціаліста визначаються і іншими нормативними актами, які було видано після прийняття нового КПК України. Одним з таких актів є «Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», яка затверджена Наказом МВС №570 від 07.07.2017 р. Відповідно до п.10. Спеціаліст-криміналіст надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок; використання науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей; виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення; проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення.

Діючим КПК, обмежено повноваження спеціаліста стосовно самостійного проведення досліджень для відповіді на які не потрібно проведення експертизи.

При розслідуванні ДТП слідчий за участю працівників уповноважених підрозділів НПУ у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та представників дорожніх і комунальних організацій визначає стан дорожнього покриття, погодні умови, видимість елементів дороги та конкретної перешкоди, наявність дорожніх умов на місці пригоди які могли стати супутньою або безпосередньою причиною скоєння ДТП. Результати фіксуються в протоколі огляду місця події, а також оформлюються спільним, з представником власника дороги, актом у разі виявлення недоліків в утриманні вулиць, доріг,

залізничних переїздів або інших дорожніх споруд, що пов'язані з причинами ДТП.

Нерідко до матеріалів розслідування долучаються і інші документи, складені обізнаними особами або при їхньому сприянні:

- акт судово-медичного обстеження, в якому засвідчуються наявність тілесного ушкодження, захворювання тощо;
- акт складений стосовно ДТП при наявності ознак кримінального правопорушення, що є приводом до початку кримінального провадження.
- довідки інженерів страхових організацій при розгляді матеріалів про порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів про розміри збитків, заподіяних в результаті аварії;
- кошторис, складений інженерами консультаційного бюро в разі врахування збитків від втрати товарного виду автомашини.

Відсутність цих документів у матеріалах провадження - ознака істотної неповноти і однобічності розслідування.

Судова експертиза для встановлення розміру збитків від аварії призначається, у разі виникнення сумніву стосовно довідки інженера страхової компанії або кошторису інженера консультаційного бюро. Доказове значення у кримінальному провадженні буде мати документ, складений інженером бюро технічної інвентаризації про вартість житлової будови.

Спеціалісти залучаються до участі в слідчих діях в наступних випадках:

- 1) застосування спеціальних знань і навичок, необхідних для кваліфікованої підготовки і проведення слідчої дії;
- 2) отримання консультацій для якісного виконання певної роботи;
- 3) застосуванні засобів криміналістичної техніки;
- 4) необхідності виконання роботи, яка потребує спеціальних знань і навичок.

Слідчий, прокурор можуть запросити спеціаліста у випадках, коли визнають необхідним використовувати його спеціальні знання та навички.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій (огляду, обшуку, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, освідування, ексгумації, допиту неповнолітнього) законодавець пропонує в разі необхідності залучати спеціалістів, але й це не є обов'язковим для слідчого.

Проведення НСРД практично не можливо без використання допомоги спеціаліста, а результати їх діяльності носять домінуючий характер в ході використання в доказуванні.

Слід відзначити, що в деяких нормах КПК України передбачається обов'язкова участь представників певних професій при проведенні процесуальних дій. Згідно з КПК такими особами є: а) педагог та лікар під час допиту неповнолітніх свідків (ст.227 КПК); б) допит, впізнання які проводяться у режимі відеоконференції; в) при проведенні огляду чи ексгумації трупа, судово-медичний експерт чи лікар (ст. 238,239 КПК); г) при проведенні слідчого

експерименту (ст.240 КПК), д) освідуванні (ст.241 КПК); е) перекладач, якщо учасник провадження не володіє мовою судочинства (ст.68 КПК).

Спеціаліст реалізує свої спеціальні знання у різних формах, а саме:

а) безпосередньої практичної діяльності у підготовці, організації та проведенні слідчих (розшукових) дій; виявленні, закріпленні, вилученні доказів, зразків об'єктів для експертного дослідження, їх огляді та дослідженні;

б) методичної - з питань науково-практичних прийомів та методів організації і проведення слідчих (розшукових) дій, виявлення та роботи з доказами;

в) технічної - у використанні науково-технічних засобів у процесі проведення слідчих (розшукових) дій, виявлення, закріплення, вилучення, огляду та дослідження речових доказів;

г) консультативної - яка виражається в усних роз'ясненнях, довідках зі спеціальних питань, що можуть виникнути або виникають при підготовці, проведенні гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, роботі з доказами та процесуальному оформленні їх результатів.

Безпосередня практична діяльність спеціаліста є особлива значима в ході розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями технічних правил, технології виробництва, експлуатації складної техніки, обладнання, транспорту, привласненням чужого майна. Спеціаліст під керівництвом слідчого при безпосередньому огляді бухгалтерських документів, різного обладнання, технічних приладів, комп'ютерів, може виявити суттєві порушення та матеріальні сліди злочину, які можуть мати важливе значення у справі. При допиті слідчим бухгалтерських працівників, інженерно-технічних спеціалістів, технологів та інших осіб спеціаліст, ставлячи їм безпосередньо запитання, допоможе слідчому кваліфіковано провести їх допит та глибоко з'ясувати у суть проблеми та обставини скоєння правопорушення.

Технічна допомога спеціаліста. Застосовується при НСРД, залежно від їх виду і конкретної мети, проводяться щодо підозрюваного чи іншої особи, якщо лише в результаті їх проведення є можливість отримати відомості про злочин і особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування (про події, речі і документи, які мають істотне значення для досудового розслідування) (ст. ст. 246, 253, 261 КПК).

Методична допомога спеціаліста проявляється переважно в усній формі як процес реалізації його теоретичних знань і досвіду роботи. Це навчання та роз'яснення слідчому правильних, науково обґрунтованих методик щодо способів організації та проведення слідчих дій, виявлення, закріплення, вилучення та огляду і дослідження доказів. Найчастіше таку допомогу надають спеціалісти-криміналісти при підготовці та проведенні слідчих дій з метою виявлення і фіксації невидимих слідів злочину на місці події: слини, поту, папілярних узорів пальців рук тощо. Психолог або педагог може поре-

комендувати правильну форму пошуку психологічного контакту слідчого з неповнолітнім свідком та комунікативних аспектів організації його допиту.

Важливою формою допомоги спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій є його консультативна діяльність, яка виражається саме в усних роз'ясненнях, порадах, наданні довідок з певних питань. Консультації можуть бути письмовими та усними. Письмові консультації можуть мати процесуальний статус “документів”. В основному консультації професійного психолога містять орієнтовну, довідкову інформацію.

При огляді ДТП, спеціаліст може дати технічну характеристику транспортних засобів, розповісти про функціональне призначення вузлів, деталей тощо. Необхідна консультація спеціаліста при виявленні невідомого предмету, схожого на вибуховий пристрій.

У КПК визначається учасник процесуальної діяльності – перекладач, який залучається у разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів.

Залучаючи до участі в процесі перекладача, сторони кримінального провадження зобов'язані:

- пересвідчитися в особі і компетентності перекладача;
- з'ясувати його стосунки з підозрюваним, потерпілим, свідком;
- роз'яснюють його права і обов'язки;
- попередити про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад.

У разі необхідності, перекладач попереджається про відповідальність розголошення даних досудового слідства.

Перекладач залучається для здійснення перекладу заяв, показань, клопотань із рідної мови певних осіб на мову судочинства. Іншою формою участі перекладача в справі є переклад слідчих документів (постанов, протоколів) на рідну мову підозрюваного або мову, якою він володіє, для вручення йому або іншій особі цих документів.

Участь сурдоперекладача є неодмінною умовою проведення слідчих дій із глухонімими. За допомогою жесто-мімічних знаків позначаються, як правило, конкретні предмети, особи, певні елементарні дії.

Участь педагога як спеціаліста, розглядається не тільки як надання допомоги слідчому, але його участь покликана перш за все необхідністю представляти законні інтереси особи, що допитується. Його участь у допиті неповнолітнього має на меті надання допомоги слідчому у встановленні психологічного контакту, в постановці питань у формі, яка доступна неповнолітньому.

Зовнішній огляд трупа, освідування, ексгумація трупа проводиться за участю судово-медичного експерта, або лікаря. По завершенню огляду лікар складає відповідні процесуальні документи: акт, якщо огляд проводився судово-медичним експертом; довідка, якщо огляд здійснювався лікарем.

Спеціальне розслідування нещасного випадку проводиться комісією із спеціального розслідування, яка залежно від кількості потерпілих, характеру і можливих наслідків аварії, що спричинила нещасний випадок, признається наказом керівника підприємства або за рішенням Кабінету Міністрів України.

Керівник підприємства призначає для участі в розслідуванні спеціаліста служби охорони праці або іншу особу, який включається до складу спеціальної комісії. До складу комісії також включається представник первинної організації профспілки підприємства, або уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці, якщо потерпілий не є членом профспілки.

У справах про авіаційних аваріях та катастрофах на залізничному транспорті, автотранспортних подій паралельно зі слідчим оглядом місця події та подальшим розслідуванням проводиться в обов'язковому порядку службове розслідування причин пригоди.

Оцінка експертного висновку

КПК України закріпив поняття “висновок експерта” - це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Змістом висновку експерта є фактичні дані про обставини предмету доказування та про інші обставини кримінального провпорушення, які мають значення для правильного вирішення матеріалів провадження і повідомляються експертом у формі висновку. Відповідно до ст.102 КПК у висновку експерта повинно бути зазначено:

1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведене дослідження;

2) місце і час проведення експертизи;

3) хто був присутній при проведенні експертизи;

4) перелік питань, що були поставлені експертові;

5) опис отриманих експертом матеріалів, та які матеріали були використані експертом;

6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;

7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку.

Особливого значення має дослідницька частина у якій окремо описується кожний об'єкт, вид дослідження та його результати. Якщо не вдалось

установити певного факту, що впливає з поставленого питання стороною кримінального провадження, то експерт детально описує причини неможливості дати відповідь. У цій же частині експерт описує нові факти і спосіб їх виявлення у процесі додаткової чи повторної експертизи у певному співвідношенні з попередніми експериментами. Експерт описує і ті факти, які мають значення, але йому з цього приводу не були поставлені питання.

Якщо експерт не може відповісти на якесь питання слідчого, то він у детально описує причини цього (недостатність матеріалів для дослідження, відсутність науково-обґрунтованих методик, некомпетентність тощо).

Особливе значення має заключна частина висновку, де експерт викладає письмово результати діяльності у вигляді відповідей на питання які поставлено перед експертизою. Відповіді мають бути стислими, але глибокими за змістом, конкретними по суті питань.

Висновок експерта як окреме джерело доказів повинен відповідати як загальним правовим вимогам, так притаманним цьому специфічному виду доказу ознакам стосовно форми і змісту і повинен бути належним, допустимим і достовірним. Встановлення зазначених ознак та їх та достатності є необхідними умовами їх використання при доказуванні у кримінальних провадженнях.

Належність висновку експерта - це спроможність фактичних даних містити інформацію щодо обставин, які входять до предмета доказування, служити аргументами (посилками) в процесі встановлення об'єктивної істини.

Вирішення питання про належність доказів потребує з'ясування двох моментів:

- чи входять факти, для встановлення яких вилучаються і досліджуються відповідні фактичні дані, в предмет доказування (основні, проміжні чи допоміжні факти);

- чи спроможні фактичні дані, які являють собою зміст доказових матеріалів, з урахуванням їх інформаційного значення, встановлювати відповідні обставини предмета доказування.

Належність висновку експерта повина складатися з двох ознак:

- Інформаційності - як відповідність відомостей, що містяться у висновку експерта і обставин кримінального провадження.

- Суттєвості і значимості - здатність відомостей, які містяться у висновку експерта дати певний результат у встановленні тих обставин, які мають суттєве значення для розслідування.

При визначенні належності висновку експерта слідчий та прокурор повинні користуватися наступними положеннями:

1. Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження.

2. Слідчий, прокурор повинні визначити належність та значення тієї обставини, для встановлення якої призначається експертиза.

3. В залежності від індивідуальних особливостей розслідування, з врахуванням випадків обов'язкового призначення експертизи слідчий, прокурор визначають, які обставини повинні бути встановлені в результаті дослідження.

4. Для встановлення певних обставин кримінального провадження вимагається обов'язкове проведення експертизи (ст. 242 КПК).

Допустимість висновку експерта - правова придатність до використання у кримінальному процесі і як аргументів доказування.

Достовірність висновку експерта означає, що він правильно, адекватно відображає матеріальні і нематеріальні сліди.

Наступним блоком ознак, які характеризують висновок експерта як окреме джерело доказів є його собливість, що впливають з особливостей форми і змісту:

- наявність і використання спеціальних знань експерта - як необхідний елемент його висновку;
- проведення експертного дослідження і дача висновку лише за його результатами;
- висновок експерта має чітко визначену структуру і зміст;
- експерт є особою, процесуальний статус якої закріплений в КПК;
- проведення експертизи - як єдиний спосіб визначений законом для отримання висновку експерта.

На відміну від інших видів доказів фактичні дані, які містяться у висновку експерта, характеризуються наступними особливостями.

Оцінка висновку являє собою досконалий аналіз у ході якого встановлюються наступні найбільш суттєві питання:

- чи достатньо матеріалу було надано експерту для надання висновку, чи є вони за обставинами кримінального провадження власне тими об'єктами які повинні бути досліджені, належним чином вони використані експертом як вихідні дані, що встановлені слідчим шляхом, належним чином використані нормативні матеріали (при встановленні відповідності досліджуваних дій встановленим правилам);
- чи всі матеріали було надано, чи всі надані матеріали достатньо досліджені експертом у зв'язку з поставленими питаннями, чи застосовані всі необхідні, у даному випадку, методи дослідження;
- чи є застосовані методи науково обґрунтованими, а використані наукові положення – вірними (загальнознаними, застосовуються на практиці та інш.);
- чи обґрунтовані висновки експерта по кожному питанню, чи впливають вони з результатів дослідження, чи співвідносяться підсумкові висновки з проміжними, чи немає протирічч, чи вірно використано експертом вихідні дані, встановлені слідчим шляхом;

-чи були дотримані при проведенні експертизи вимоги кримінального процесуального закону, чи не збирав експерт самостійно матеріали необхідні для надання висновку, чи було враховано пояснення підозрюваного, обвинуваченого та зацікавлених осіб;

- чи не має протиріч висновку експерта іншим зібраним у кримінальному провадженні доказам;

- яке значення для кримінального провадження мають факти, встановлені експертом.

Для оцінки висновку експерта та розуміння його окремих положень, особливо методів дослідження, доцільно скористатися допомогою іншого експерта або спеціаліста.

3.5. Повідомлення про підозру

Повідомлення особи про підозру – це одне із важливих процесуальних рішень, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням з прокурором до закінчення розслідування у кримінальному провадженні. В цьому процесуальному рішенні на основі доказів, зібраних у ході проведення досудового розслідування, конкретна особа стає набуває статусу підозрюваного.

Підозра – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізовано в повідомленні про підозру та повинно бути перевірено з метою спростування або підтвердження.

Повідомлення про підозру – це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його вручення особі.

Акт повідомлення особи про підозру має важливе юридичне значення:

1. Він служить одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

2. Обґрунтована підозра дозволяє призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру і тяжкості скоєного кримінального правопорушення.

3. Акт повідомлення особи про підозру є початковим моментом реалізації функції обвинувачення.

4. Акт повідомлення особи про підозру є початковим моментом забезпечення кримінальної відповідальності особи, винуватої у скоєнні кримінального правопорушення.

5. Після повідомлення особи про підозру процесуальне становище даної особи погіршується (її можна оголосити в розшук, відсторонити від займаної посади тощо).

Правильне вирішення питання про підозру особи сприяє досягненню таких перспективних завдань кримінального провадження, як зміцнення за-

конності та правопорядку, охорона інтересів суспільства, прав і свобод громадян, та виховання їх в дусі дотримання Конституції України та відповідних законів.

Юридичне значення акту повідомлення особи про підозру складається також із того, що в стадії досудового розслідування настає новий етап, пов'язаний з тим, що в процесі досудового розслідування накопичено достатньо доказів для підозри у скоєнні злочину конкретної особи. Ця підозра вперше чітко сформульована в офіційному документі - повідомленні особи про підозру. В ній слідчий дає першопочатковий висновок, про наявність і суть кримінально-караного діяння, скоєного конкретною особою.

Вимога всебічності, повноти і неупередженості розслідування (ч.2 ст. 9 КПК) не усувається після повідомлення особи про підозру. Подальше розслідування може привести до встановлення обставин, які виключають кримінальну відповідальність особи, або інших підстав до закінчення досудового розслідування щодо цієї особи, до виявлення нових осіб, які вчинили або є причетними до вчинення кримінального правопорушення.

Після повідомлення особі про підозру слідчий набуває права застосувати до підозрюваного заходи забезпечення кримінального провадження.

Прийняте рішення щодо повідомлення особи про підозру не означає, що мета розслідування досягнута і його можна закінчити. Потрібно ще допитати підозрюваного щодо винесеного йому повідомлення про підозру, перевірити його показання, а при необхідності - виконати інші процесуальні дії. Якщо з врахуванням перевірки показань підозрюваного і інших даних, отриманих у ході подальшого розслідування, доказів для висновків про вину підозрюваного може бути недостатньо або буде встановлена його невинуватість, кримінальне переслідування має бути закінчено, на підставі, передбаченою ст. 284 КПК.

Слідчий складаючи повідомлення особи про підозру, викладає в ній свою власну думку про винуватість особи, яка склалася у нього на підставі оцінки тих доказів, що є в справі на момент прийняття такого рішення. І наявність цього акту ще не означає офіційного визнання особи винуватою від імені держави. Висновок про винуватість хоч і є офіційним але все ж таки це особиста (суб'єктивна) думка слідчого про наявність підстав покладення на певну особу кримінальної відповідальності згідно конкретної кримінально-правової норми.

Підозрюваний, відповідно до принципу презумпції невинуватості, вважається невинуватим до того часу, доки його винуватість не доведена у встановленому законом порядку.

Під час досудового розслідування особа, якій повідомлено про підозру, зазнає ряд обмежень у сфері особистих і майнових прав в результаті застосування до неї заходів забезпечення кримінального провадження. Але всі ці наслідки не виступають як прояв кримінальної відповідальності. Заходи забезпечення кримінального провадження покликані забезпечити нормаль-

ний хід здійснення кримінального судочинства у конкретному провадженні, встановлення об'єктивної істини.

Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у наступних випадках:

1) у разі затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;

Це положення КПК означає що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

а) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

б) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання.

Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

2) у разі обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів;

Запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження - судом за клопотанням прокурора.

3) у разі наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Що ж слід розуміти під “достатніми доказами”, які повинні відповідно до вимог закону вказувати на вчинення кримінального правопорушення конкретною особою. Поняття “достатність” охоплює кількісні і якісні сторони явища. Докази, які лежать в основі рішення, повинні бути достовірними, а їх кількість повинна складати сукупність, яка б дозволяла прийняти правильне рішення.

Таким чином під достатніми доказами відносно акту повідомлення особи про підозру слід розуміти достовірні відомості, зібрані, перевірені і оцінені слідчим у встановленому законом порядку, які в своїй сукупності приводять до єдиного висновку на даний момент розслідування про те, що конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення, яке передбачене

Кримінальним кодексом України, і не підлягає звільненню від відповідальності за нього.

При цьому повідомлення особи про підозру, повинно базуватися не на простій сукупності доказів, а на їх системі. Якщо немає системи доказів, а є лише окремі докази винуватості що не узгоджуються з іншими, значить не можна приймати рішення про повідомлення особи про підозру.

Важливу роль у вирішенні питання про наявність достатніх доказів для повідомлення особи про підозру відіграє внутрішнє переконання слідчого у винуватості цієї особи. Висновок слідчого про наявність достатніх доказів для повідомлення особи про підозру представляє собою результат оцінки визначеної сукупності доказів. А докази повинні оцінюватися не інакше як за внутрішнім переконанням.

Слідчий має бути впевненим в достовірності висновку про винуватість особи, яка повідомляється про підозру. Це означає, що слідчий повинен мати тверду впевненість в правильності свого висновку, рішучість зафіксувати його у обвинувальному акті, та готовність відстоювати його перед вищестоящими контролюючими та наглядовими інстанціями, нести за нього відповідальність.

Яка кількість доказів і яких саме потрібно для повідомлення особи про підозру, попередньо визначити неможливо. Ніякі докази для слідчого не мають наперед встановленої сили. У кожному кримінальному провадженні питання про достовірність доказів для правильного висновку про винуватість особи потрібно вирішувати виходячи з конкретних обставин кримінального провадження.

Достатність доказів визначається як наявність у кримінальному провадженні такої сукупності доказів, яка викликає у суб'єкта доказування внутрішню переконаність у достовірному з'ясуванні наявності або відсутності обставин предмету доказування, необхідних для встановлення об'єктивної істини та прийняття правильного рішення у справі.

Властивість достатності доказів у кримінальному судочинстві є вимогою, що виражається в наявності такої системи належних, допустимих, достовірних доказів, що отримана в результаті всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження та всієї сукупності зібраних у ньому доказів, і яка достовірно встановлює всі обставини, що утворюють предмет доказування. Достатність становить собою системну властивість доказів, компонентами якої є: логічна послідовність, однозначність висновків, погодженість і несуперечність доказів і встановлених обставин, стійкість знання (незмінність у разі виникнення сумнівів з приводу одного з доказів), повнота встановлених обставин предмета доказування.

Зміст і форма письмового повідомлення про підозру
Порядок повідомлення про підозру

Письмове повідомлення особи про підозру особи складає прокурор або слідчий за погодженням з прокурором.

Повідомлення має містити такі відомості:

- 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;
- 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;
- 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;
- 4) зміст підозри;
- 5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;
- 7) права підозрюваного;
- 8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення прокурором або слідчим, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, тобто шляхом виклику або приводу. Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше 24 годин з моменту її затримання.

У випадку, якщо особі не вручено повідомлення про підозру після спливу 24 годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню.

Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Особливий порядок письмового повідомлення про підозру здійснюється:

- 1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором України, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міст Києва або Севастополя в межах його повноважень;

- 2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові Рахункової палати, його першому заступнику, заступнику, головному контролеру,

секретарю Рахункової палати, заступникам Генерального прокурора України – Генеральним прокурором України;

3) судді Конституційного Суду України, професійному судді, присяжному та засідателю на час здійснення ними правосуддя – Генеральним прокурором України або його заступником;

4) Генеральному прокурору України – заступником Генерального прокурора України.

Порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні.

Особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання, повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Особа, що перебуває під вартою, викликається через адміністрацію місця ув'язнення.

Повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику. Інший порядок вручення повістки допускається лише у випадку, коли це обумовлюється обставинами кримінального провадження.

Повістка про виклик обмежено дієздатної особи вручається її піклувальнику.

Повістка про виклик вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором, а також секретарем судового засідання, якщо таке вручення здійснюється в приміщенні суду.

Повістка про виклик особи, яка проживає за кордоном, вручається згідно з міжнародним договором про правову допомогу, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого - за допомогою дипломатичного (консульського) представництва.

Особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. У випадку встановлення КПК строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом.

Належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом.

Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у випадку підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти.

Поважними причинами неприбуття особи на виклик є:

- 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання;
- 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;
- 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);
- 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрадження, подорожі тощо;
- 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;
- 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;
- 7) несвоєчасне одержання повістки про виклик;
- 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

Якщо підозрюваний який був у встановленому КПК порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення у розмірі:

від 0,25 до 0,5 розміру мінімальної заробітної плати - у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора;

від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати - у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду.

У випадку неприбуття підозрюваного без поважних причин на виклик до нього може бути застосовано привід.

Зміна повідомлення про підозру

Під час досудового розслідування після повідомлення особі про підозру можуть бути отримані нові докази, які тягнуть необхідність зміни повідомлення особі про підозру. Може бути також дана інша оцінка вже відомим доказам.

У випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, щодо вручення письмового повідомлення особі про підозру, передбачені статтею 278 КПК. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, повідомити про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру має право виключно прокурор.

Зміна – це поправка, яка змінює що-небудь попереднє. Зміна повідомлення про підозру в широкому розумінні цього поняття полягає у:

- 1) не підтвердженні частини повідомлення про підозру;
- 2) доповненні повідомлення про підозру;
- 3) зміні повідомлення про підозру.

Найбільш повний і детальний перелік підстав для зміни повідомлення про підозру, на наш погляд, наводить Ю.М. Грошевий. Такими підставами, згідно з його точкою зору, є:

- не підтвердження будь-якої події злочину, що інкримінується підозрюваному;
- відсутність в діях особи складу злочину;
- недоведеність участі підозрюваного у вчиненні одного або декількох злочинів з числа тих, що ставляться йому в вину у повідомленні про підозру;
- не підтвердження обставин, що обтяжують відповідальність;
- встановлення обставин, що змінюють оцінку і кваліфікацію вчинку (замах, закінчений злочин, повторність, продовжуваний злочин);
- встановлення обставин, що тягнуть зміну оцінки ступеню співучасті підозрюваного в злочині (або деяких з них), в тому числі закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами відносно інших осіб;
- встановлення обставин, що пом'якшують відповідальність;
- наявність достатніх доказів, що вказують на вчинення підозрюваним злочину, що не інкримінувався йому раніше.

Не підтвердження частини повідомлення про підозру означає, що:

- повідомлення про підозру за окремим епізодом чи самостійному діянню не підтвердилося;
- не знайшла підтвердження кваліфікуюча ознака;
- не знайшла підтвердження та чи інша дія в структурі окремого епізоду або діяння;
- виявилась зайвою кваліфікація діяння за сукупністю злочинів (за декількома статтям КК).

Внаслідок не підтвердження частини повідомлення про підозру можуть виникати такі ситуації:

- змінювати кваліфікацію не потрібно;
- необхідно змінити кваліфікацію злочину.

Нове повідомлення особи про підозру має бути складено і повідомлено підозрюваному у звичайному порядку – із додержанням вимог встановленими у ст. 278 КПК. Після цього підозрюваного слід допитати по суті повідомлення про підозру.

Доповнення повідомлення про підозру необхідне у тих випадках, коли в процесі розслідування, після повідомлення про підозру, з'ясовуються нові факти злочинної діяльності особи. Додаткові обставини можуть обумо-

вити підозру у новому кримінальному правопорушенні або заміну підозри в одному кримінальному правопорушенні на підозру в іншому.

Доповнення повідомлення про підозру може привести до зміни кваліфікації. Тому слідчий, при необхідності доповнити повідомлення про підозру, повинен скласти нове повідомлення про підозру особи та вручити їй це повідомлення.

Зміна повідомлення про підозру (у вузькому розумінні цього поняття) може обумовлюватися виявленням обставин, які змінюють характер відомостей, викладених в попередньому повідомленні про підозру. Можуть бути уточнені фактичні обставини скоєного (місце, час, спосіб діяння, характер і розмір шкоди і т. ін.), виправлена раніше допущена помилка або неточність формулювання підозри.

В результаті іншої оцінки доказів може виникнути необхідність змінити кваліфікацію. Якщо, наприклад, з'ясується, що має місце не закінчений злочин, а початкова стадія злочинної діяльності, діяння підозрюваного слід кваліфікувати, окрім, як за відповідною статтею КК, так і за ст. 14, 15 КК (приготування чи замах на злочин). У випадках, коли встановлено, що форма співучасті підозрюваних у скоєнні злочину не однакова, дії організаторів, підмовників і посібників слід кваліфікувати по відповідній статті Кримінального Кодексу України, а також за відповідною частиною ст. 27 КК України.

При необхідності змінити або доповнити повідомлення про підозру слід мати на увазі, що нове повідомлення про підозру має бути узагальненою і вноситься не в доповнення до попередніх повідомлень, а замість раніше складених повідомлень про підозру. У цьому випадку раніше винесене повідомлення про підозру, яке залишається в матеріалах провадження втрачає свою силу.

Такий порядок дозволить підозрюваному більш повно реалізувати своє право на захист. Ознайомившись з актом, який містить повідомлення про підозру у повному обсязі, підозрюваний має можливість глибше і ясніше усвідомити суть підозри, яку важко було б досягти, якби підозра була "розкидана" по окремих повідомленнях про підозру.

Наявність у справі декількох діючих повідомлень про підозру щодо однієї особи, може дезорієнтувати самого підозрюваного, а також прокурора і суд. Щоб таке не трапилось, нове повідомлення особи про підозру повинно бути мотивованим, тобто містити пояснення необхідності винесення нового узагальнюючого повідомлення.

Допит підозрюваного повинен проводитися слідчим у повному обсязі за всіма викладеними в повідомленні епізодами злочину, а не тільки відносно змін чи доповнень повідомлення про підозру порівняно з попереднім. Це обумовлюється тим, що зміни і доповнення повідомлення про підозру можуть вплинути на позицію підозрюваного по відношенню до всієї підозри загалом, чи будь якої її частини. Підозрюваний може змінити або доповнити

свої показання, що має бути зафіксовано в протоколі його допиту. Додержання рекомендованого порядку дозволить у випадку необхідності своєчасно перевірити нові доводи підозрюваного.

Особливості повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку (Ст.298⁴. КПК)

Письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається дізнавачем за погодженням із прокурором у випадках та порядку, передбачених КПК.

Одночасно із врученням повідомлення про підозру особа інформується про результати медичного освідчування та висновку спеціаліста за їх наявності. У разі незгоди з результатами медичного освідчування або висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи із дотриманням правил, передбачених КПК.

У разі якщо протягом встановленого строку особа не звернеться з клопотанням про проведення експертизи, відповідне клопотання може бути заявлено лише під час судового розгляду.

3.6. Діяльність слідчого при зупиненні та закінченні досудового розслідування.

Підстави та процесуальний порядок зупинення та відновлення досудового розслідування.

Через об'єктивні обставини органи досудового розслідування не завжди можуть закінчити досудове провадження, тому для збереження строків провадження та прийняття остаточного рішення в кримінальному судочинстві існує інститут зупинення досудового розслідування

Зупинення досудового розслідування - це вимушене тимчасове припинення провадження досудового розслідування, викликане наявністю обставин, які унеможливають його подальше провадження і закінчення.

У ст. 280 КПК вказано підстави та порядок зупинення досудового розслідування, а саме:

1. Досудове розслідування *може бути зупинене* після повідомлення особі про підозру у випадку, якщо:

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

2) оголошено в розшук підозрюваного;

2¹) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;

3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

До зупинення досудового розслідування слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для здійснення розшуку підозрюваного, якщо зупинити досудове розслідування необхідно у зв'язку з оголошено в розшук підозрюваного.

Якщо у кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення стосуються не всіх, прокурор має право виділити досудове розслідування і зупинити його стосовно окремих підозрюваних.

Досудове розслідування зупиняється вмотивованою постановою прокурора або слідчого за погодженням з прокурором, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Копія постанови надсилається стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які мають право її оскаржити слідчому судді.

Після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного.

Перелік названих підстав є вичерпним. Будь-які інші обставини, які також перешкоджають продовженню досудового розслідування (наприклад, тривале проведення експертизи, від'їзд підозрюваного у відрадження або за кордон, хвороба потерпілого, свідка) не є підставами для зупинення досудового розслідування. У цих випадках, якщо строк досудового розслідування закінчується, порушується клопотання про його продовження у встановленому законом порядку.

Розглянемо зміст кожної із підстав для зупинення досудового розслідування.

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком.

Воно можливе при дотриманні таких умов: (під умовами зупинення слідства розуміють передбачені в законі вимоги, дотримання яких є обов'язковим):

а) особа повинна бути повідомлена про підозру;

б) зупинити розслідування з вказаної підстави можливо, якщо підозрюваний страждає важким захворюванням (психічним або соматичним). Закон не містить переліку таких захворювань, він лише вказує, що воно повинно бути важким. Вважається, що важким визнається захворювання, при

якому стан здоров'я підозрюваного перешкоджає можливості його участі у кримінальному провадженні;

в) захворювання повинно бути не хронічним, а мати тимчасовий характер, тобто коли через деякий час можливе як повне видужання, так і зняття гострих форм захворювання. Якщо в результаті судово-психіатричної експертизи буде встановлено, що психічне захворювання підозрюваного є хронічним і потребує тривалого часу лікування із застосуванням примусового заходу медичного характеру, досудове розслідування не зупиняється, а закінчується відповідно до вимог, передбачених статтею 292 та статтями Глави 39 КПК України.

Вирішуючи питання про зупинення досудового розслідування по справі в зв'язку з психічним захворюванням, важливо пам'ятати, що питання про наявність психічного захворювання, його ступінь і характер, а в зв'язку з чим і питання про осудність особи або здатність видавати звіт своїм діям або керувати ними вирішується шляхом проведення судово-психіатричної експертизи (амбулаторної або стаціонарної).

Наявність тяжкого захворювання повинно бути засвідчена лікарем, який працює в медичній установі (термінова операція, серцевий напад, гіпертонічний криз тощо).

У разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності чи інший хворобливий стан психіки, які позбавляють її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, суд на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування примусового заходу медичного характеру в порядку, передбаченому ст. 514 КПК України.

Постановлення ухвали суду про припинення застосування примусового заходу медичного характеру є підставою для проведення досудового розслідування чи судового провадження.

Якщо на час розгляду питання про відновлення кримінального провадження закінчився строк давності притягнення до кримінальної відповідальності або прийнято закон, який усуває кримінальну відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, кримінальне провадження підлягає закриттю, якщо особа, щодо якої розглядається питання, не заперечує проти цього;

г) захворювання підозрюваного береться до уваги, якщо воно підтверджено медичним висновком або висновком судово-психіатричної чи судово-медичної експертизи.

Якщо у слідчого виникає сумнів відносно осудності підозрюваного або здібності його усвідомлювати свої дії, або керувати ними, судово-психіатрична експертиза має бути призначена обов'язково (п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України). Експерти-психіатри повинні відповісти на такі запитання: чи хворий підозрюваний на психічне захворювання; який його характер (хронічне чи тимчасове); чи позбав-

ляє хвороба підозрюваного можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними; чи становить особа в силу свого стану небезпеку для суспільства; чи потребує вона примусового лікування, тощо.

У тих випадках, коли з метою встановлення психічного (а інколи і фізичного) стану підозрюваного призначається судова експертиза, до одержання її результатів досудове розслідування в справі не може бути зупинено. Призначення та проведення експертизи є слідчою дією, а згідно з ч. 2 ст. 280 КПК України до зупинення досудового розслідування слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе. Отже, досудове розслідування зупиняється мотивованою постановою прокурора або слідчого за узгодженням з прокурором до видужання підозрюваного. Обраний щодо підозрюваного запобіжний захід може бути залишений, скасований або змінений за наявності для того підстав і виходячи з конкретних обставин.

Якщо запобіжний захід у виді тримання під вартою залишено в силі, необхідно враховувати, що в цьому випадку перебіг строку розслідування зупинено, а строки тримання під вартою тривають і в необхідних випадках повинні продовжуватися.

2) підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме.

Коли місцезнаходження підозрюваного невідоме і він переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, досудове розслідування зупиняється, якщо підозрюваний свідомо переховується від органів слідства та суду, і прокурор або слідчий мають про це достовірні дані.

Закон вимагає від слідчого встановлення причин, із яких йому невідомо місцезнаходження підозрюваного, вони обов'язково повинні встановлюватися, оскільки кожна з них тягне за собою різні кримінально-процесуальні та кримінально-правові наслідки.

Так, коли підозрюваний відомий, але невідоме його місцезнаходження та він не має мети переховуватися від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, перебіг строків давності притягнення до кримінальної відповідальності не зупиняється і після їх закінчення кримінальне провадження повинно бути закрито. Коли ж особа свідомо переховується від органів слідства та суду – це обумовлює можливість її затримання, обрання щодо неї більш суворого запобіжного заходу або навіть притягнення до кримінальної відповідальності, якщо переховування було пов'язано із втечею з під варти. Крім того, у цьому випадку перебіг строків давності зупиняється і відновлюється лише після затримання підозрюваного чи його явки (ст. 49 КК).

Отже зупинення розслідування на підставі п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України можливе лише після додержання таких умов:

а) особа повинна бути повідомлена про підозру;

б) слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для встановлення місцезнаходження підозрюваного (ч. 2 ст. 280 КПК);

в) слідчий, прокурор оголосив розшук підозрюваного (ст. 281 КПК). Про оголошення розшуку вноситься або окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

3) наявна необхідність виконання процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва.

Зупинення розслідування на цій підставі можливе за таких умов:

а) особа повинна бути повідомлена про підозру;

б) матеріали кримінального провадження повинні містити запит, складений відповідно до ст. 552 КПК України, і документи, що до нього додаються.

Розглянемо правові та процесуальні підстави оголошення особи у розшук. У статті 281 КПК (Розшук підозрюваного) вказано, що:

1. Якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме, то слідчий, прокурор оголошує його розшук. Маємо правові підстави розшуку особи.

2. Про оголошення розшуку вноситься або окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Це варіанти процесуальних підстав оголошення особи у розшук.

3. Здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам.

Слід зауважити, що слідчий і після оголошення розшуку повинен продовжувати вживати всіх необхідних заходів для встановлення місця перебування обвинуваченого.

Відновлення досудового розслідування:

1. Зупинене досудове розслідування відновлюється постановою слідчого, прокурора, коли підстави для його зупинення перестали існувати (підозрюваний видужав, його місцезнаходження встановлено, завершено проведення процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва), а також у разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій. Копія постанови про відновлення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

2. Зупинене досудове розслідування також відновлюється у випадку скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування.

3. Відомості про відновлення досудового розслідування вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 282 КПК).

Таким чином, розглянувши перше питання ми з'ясували, що прийняти рішення про зупинення провадження в кримінальній справі слідчий має право тільки при наявності підстав і виконанні певних умов, які передбачені в ст.ст. 280-281 КПК. Крім того нами було з'ясовано питання підстав і порядку відновлення досудового розслідування.

Форми закінчення досудового розслідування.

Досудове розслідування закінчується тоді, коли його завдання виконані, а саме: всебічно, повно та об'єктивно досліджені всі обставини, які входять у предмет доказування; встановлена об'єктивна істина у провадженні; встановлені та усунені причини та умови, які сприяли вчиненню злочину або кримінального проступку; вжито заходів до захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб; відшкодована майнова та моральна шкода; забезпечене правильне застосування закону.

Визнати досудове розслідування закінченим - означає визнати, що більше немає необхідності провадження будь-яких слідчих (розшукових) дій або інших процесуальних дій, спрямованих на збирання, перевірку та дослідження доказів: всі необхідні для прийняття підсумкового рішення докази зібрані, перевірені, досліджені та належним чином оцінені.

Слідчий, прокурор оцінюючи зібрані у справі докази, має визначити, яке саме підсумкове рішення належить прийняти.

Отже, закінчення досудового розслідування – це заключний етап діяльності на стадії досудового розслідування, на якому приймається підсумкове для цієї стадії рішення.

Нагадаємо, що досудове розслідування являє собою процесуальну діяльність уповноважених осіб, зокрема, щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування. Ця стадія, передє судовому провадженню і відповідно до ст. 3 КПК починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Згідно зі ст. 283 КПК особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження.

Прокурор зобов'язаний у найбільш короткий строк після повідомлення особі про підозру (ст. 283 ч.2 КПК):

- 1) закрити кримінальне провадження
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності – якщо в ході досудового розслідування виявлено

підстави, з якими КК пов'язує відмову держави від подальшого кримінального переслідування особи;

3) звернутися до суду з обвинувальним актом – якщо зібрано достатньо доказів винуватості особи, яка є осудною і досягла віку кримінальної відповідальності, та відсутні підстави для закриття провадження або звільнення особи від кримінальної відповідальності; клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру – за умови, якщо перед судом ставиться питання про застосування примусових заходів виховного характеру до особи, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла одинадцятирічного віку, але не досягла віку кримінальної відповідальності, або до особи, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла віку кримінальної відповідальності, але є неповнолітньою та існують підстави вважати, що її виправлення можливе без застосування кримінального покарання; або клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру – за умови, якщо суспільно небезпечне діяння вчинила неосудна особа, або особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до ухвалення вироку.

Принциповою відмінністю між зазначеними варіантами закінчення досудового розслідування є те, що у першому випадку рішення приймає слідчий або прокурор без направлення матеріалів до суду, а в другому і третьому випадках – провадження передається до суду, який і виносить остаточне рішення.

Відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань протягом двадцяти чотирьох годин з моменту прийняття процесуального рішення.

Закриття кримінального провадження.

Закриття кримінального провадження є одним з найважливіших актів судочинства, через який забезпечується вирішення вказаного у ст. 2 КПК України завдання охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу.

Кримінальне провадження закривається, згідно із ст. 284 КПК України, якщо:

- 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;
- 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;
- 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;
- 4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;

5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

6) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;

7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;

8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу.

Кримінальне провадження закривається судом:

1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності;

2) якщо прокурор відмовився від підтримання обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України.

Провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи.

Про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор приймає постанову, яку може бути оскаржено у порядку, встановленому КПК України.

Слідчий складає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Прокурор складає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з підстав, передбачених ч.1 ст. 284 КПК.

Рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення.

Копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору. Прокурор протягом десяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю.

Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови.

Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи надсилається заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Якщо обставини, передбачені пунктами 1, 2 ч.1 ст. 284 КПК України, виявляються під час судового розгляду, суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок.

Якщо обставини, передбачені пунктами 5, 6, 7, 8 ч.1 ст. 284 КПК України, виявляються під час судового провадження, а також у випадку, передбаченому пунктом 2 частини другої ст. 284 КПК, суд виносить ухвалу про закриття кримінального провадження.

Закриття кримінального провадження або ухвалення вироку з підстав, передбачених пунктом 1 ч.2 ст. 284 КПК, не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. У цьому разі кримінальне провадження, судовий розгляд продовжується в загальному порядку, передбаченому КПК України.

Ухвала суду про закриття кримінального провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Закриття кримінальної справи можливе лише при наявності хоча б однієї з підстав, вичерпний перелік яких міститься в законі. Ці підстави можна поділити на такі групи:

- 1) реабілітуючі
- 2) нереабілітуючі.

1. *Реабілітуючі* – це ті, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, що їй інкримінується, тягнуть за собою зняття з неї підозри, відновлення її доброго імені, гідності та репутації, а також відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду (ст. 130 КПК України).

До реабілітуючих підстав належать:

- 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення (п.1 ч. 1 ст. 284 КПК).
- 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК).
- 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи у суді і вичерпані можливості їх отримати (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК).

Закриття кримінальної справи з реабілітуючої підстави можливе за умови, що в ході розслідування встановлені як сам факт вчинення діяння, так і наявність у ньому складу кримінального правопорушення, але відсутні достатні докази, що вказують на вчинення цього діяння саме підозрюваним (обвинуваченим).

Висновок про непричетність підозрюваного (обвинуваченого) до вчинення кримінального правопорушення може бути зроблений у результаті:

- а) достовірного встановлення невинуватості підозрюваного (наприклад, при підтвердженні його алібі);
- б) вичерпання можливостей для збирання додаткових доказів і тлумачення сумнівів щодо винуватості, які не можуть бути усунуті, на його користь згідно з принципом презумпції невинуватості.

Незалежно від того, яка з вказаних вище обставин призвела до закриття кримінального провадження на цій підставі, таке рішення повністю реабілітує особу і не дає приводу вважати її залишеною під підозрою.

При закритті справи на підставі не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпання можливостей їх отримати - провадження в цілому не закінчується, а продовжується, щоб встановити, хто в дійсності вчинив кримінальне правопорушення.

2. Нереабілітуючі підстави означають, що відносно особи зібрано достатньо доказів для підозри у вчиненні кримінального правопорушення, однак у силу певних обставин кримінальне провадження щодо цієї особи виключається. Така особа несправді вимагати відшкодування матеріальної чи моральної шкоди, яка була їй завдана в процесі розслідування.

Закриття кримінальної справи з нереабілітуючих обставин можливе лише:

- при підтвердженні матеріалами кримінального провадження події кримінального правопорушення;
- наявності в діянні складу кримінального правопорушення;
- причетності підозрюваного до вчинення кримінального правопорушення.

До нереабілітуючих підстав закриття кримінального провадження належать:

- 1) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;
- 2) помер підозрюваний, обвинувачений, за винятком випадків, коли провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- 3) існує вирок по тому ж обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому ж обвинуваченню;
- 4) потерпілий, а у випадках передбачених КПК України, – його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;
- 5) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу.

Отже ми з'ясували які є форми закінчення досудового розслідування, а саме: закриття кримінального провадження або направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Також вивчили реабілітуючі та нереабілітуючі підстави закриття кримінального провадження.

Звільнення особи від кримінальної відповідальності

Під звільненням особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, від кримінальної відповідальності слід розуміти відмову держави, за наявно-

сті матеріально-правових та процесуально-правових підстав, від застосування до такої особи заходів кримінально-правового характеру.

Ця форма закінчення досудового розслідування характеризується такими ознаками:

1. Здійснюється лише за наявності у кримінальному провадженні особи, якій повідомлено про підозру;
2. Передбачає передання провадження до суду, оскільки рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності має право прийняти виключно суд;
3. Відбувається констатація винуватості особи, але при цьому особа не несе передбаченої законом відповідальності;
4. Застосовується лише за умови згоди підозрюваного.

Згідно із ст. 285 КПК особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність.

Перелік таких випадків міститься у статтях 45-49 КК і до них належать:

1. Дійове каяття
2. Примирення винного з потерпілим;
3. передача на поруки;
4. зміна обстановки;
5. закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у випадку здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення. Слідчий, прокурор зобов'язаний заохочувати особу до таких дій.

Підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено сутність підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. У випадку, якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку.

Розглянемо порядок звільнення від кримінальної відповідальності:

Відповідно до ст. 286 КПК звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення здійснюється судом.

Встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду.

Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності.

Якщо під час здійснення судового провадження по провадженню, що надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання.

У клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності вказуються (ст. 287 КПК):

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 3) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора;
- 4) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри;
- 5) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування;
- 6) докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення;
- 7) наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава;
- 8) відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка стосовно можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності;
- 9) дата та місце складення клопотання.

До клопотання прокурора повинна бути додана письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності.

Розгляд клопотання прокурора здійснюється у присутності сторін кримінального провадження, потерпілого у загальному порядку, передбаченому КПК, із особливостями, встановленими у ст. 288 КПК.

Суд зобов'язаний з'ясувати думку потерпілого стосовно можливості звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

Суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у ви-

падку встановлення підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність.

У випадку встановлення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд своєю ухвалою відмовляє у його задоволенні та повертає клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку або продовжує судове провадження у загальному порядку, якщо таке клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду.

Ухвала суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Відповідно до ст. 289 КПК, якщо протягом року з дня передачі особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації вона не виправдає довіру колективу, ухилитиметься від заходів виховного характеру та порушуватиме громадський порядок, загальні збори відповідного колективу можуть прийняти рішення про відмову від поручительства за взяту ними на поруки особу. Відповідне рішення направляється до суду, який прийняв рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Суд, отримавши рішення загальних зборів колективу про відмову від поручительства, розглядає питання притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення в порядку, передбаченому ст. 288 КПК (Розгляд питання про звільнення від кримінальної відповідальності).

Переконавшись у порушенні особою умов передачі на поруки, суд своєю ухвалою скасовує ухвалу про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки та направляє матеріали провадження для проведення досудового розслідування в загальному порядку чи здійснює судове провадження в загальному порядку, якщо питання про звільнення від кримінальної відповідальності було прийняте після направлення обвинувального акта до суду.

Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру.

Відповідно до ст. 290 КПК визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, прокурор зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

Прокурор зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, в тому числі будь-які докази, які самі по собі або у сукупності із іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання.

Прокурор зобов'язаний також надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.

Надання доступу до матеріалів включає у себе можливість робити копії або відображення матеріалів.

У документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового розгляду.

Видалення повинно бути чітко позначено. За клопотанням сторони суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені.

Сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.

Сторона захисту має право не надати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Вирішення питання про віднесення конкретних матеріалів до таких, що можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення і, як наслідок, прийняття рішення про надання чи ненадання прокурору доступу до таких матеріалів, може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування.

Про відкриття сторонами матеріалів прокурор повідомляє потерпілого, після чого останній має право знайомитися з ними за правилами, викладеними в цій статті.

Про відкриття сторонами матеріалів повідомляються цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник, після чого ці особи мають право ознайомитися з ними в тій частині, яка стосується цивільного позову, за правилами, викладеними в ст. 290 КПК.

Сторони зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а *потерпілий* – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів з зазначенням найменування таких матеріалів.

Сторонам, потерпілому надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ. У випадку зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона або потерпілий вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів.

Сторони кримінального провадження зобов'язані надавати протилежній стороні доступ до додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду.

Якщо сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів у зазначеному порядку, *суд не має права* допустити відомості, що містяться в них, як докази.

Обвинувальний акт – це процесуальне рішення, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування.

Обвинувальний акт виконує у кримінальному провадженні декілька взаємопов'язаних завдань, чим і визначається його особливе значення:

1. підводить підсумок стадії досудового розслідування шляхом формулювання офіційного обвинувачення;

2. знайомить підозрюваного та його захисника з характером висунутого обвинувачення, даючи змогу визначити напрями і засоби захисту. Саме тому закон передбачає вручення копії обвинувального акта перед направленням його до суду;

3. є основою судового розгляду і визначає його межі.

Обвинувальний акт складається і підписується слідчим (якщо досудове розслідування здійснювалось групою слідчих – старшим групи) або прокурором (зокрема у випадку, якщо прокурор не погоджується з обвинувальним актом, складеним слідчим). Крім того, прокурор має право внести зміни до обвинувального акта, складеного слідчим (п.13 ч.2 ст.36 КПК). У випадку коли обвинувальний акт складено слідчим, то юридичної сили цей документ набуває лише після затвердження його прокурором. Якщо під час підготовчого провадження виявиться, що обвинувальний акт не підписаний слідчим (крім випадків, коли прокурор склав його самостійно), або не затверджений прокурором, то суддя повертає обвинувальний акт прокурору для усунення недоліків.

Обвинувальний акт, на відміну від більшості процесуальних документів, не має чітко виокремлених вступної, описової та резолютивної частин. Поряд з цим закон встановлює перелік змістових елементів, які мають знайти відображення у цьому документі.

Обвинувальний акт повинен містити такі відомості:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

- 2) анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 3) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 4) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;
- 5) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;
- 6) обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання;
- 7) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- 8) розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);
- 9) дату та місце його складення та затвердження.

Обвинувальний акт підписується слідчим та прокурором, що його затвердив, або лише прокурором, якщо він склав його самостійно.

До обвинувального акта додається:

- 1) реєстр матеріалів досудового розслідування;
- 2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;
- 3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування;
- 4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного.

Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється.

Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, крім відомостей, передбачених ст. 291 КПК (обвинувальний акт і реєстр матеріалів досудового розслідування), повинно містити інформацію про захід виховного характеру, який пропонується застосувати.

Клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, крім відомостей, передбачених цією ж нормою, повинно містити докази, які підтверджують вчинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення цією особою та необхідність застосування примусових заходів медичного характеру, позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я, інформацію про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати.

Одночасно із переданням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру до суду **прокурор зобов'язаний** під розписку надати копію відповідного документа та реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному та його захис-

нику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

Ми розглянули питання звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, а саме: відкриття матеріалів іншій стороні, зміст обвинувального акту та додатки до нього, а також питання надання клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Рекомендована література

Базова:

1. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 року) // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Амстердам – Київ, 1996. – С. 12-17.
2. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 року) // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Амстердам – Київ, 1996. – С. 12-17.
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992. – С.18-24.
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992. – С.18-24.
5. Конституція України від 28.06.96 р. (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України від 23.07.96 р., № 30, ст.141.
6. Конституція України від 28.06.96 р. (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України від 23.07.96 р., № 30, ст.141.
7. Концепція реформування кримінальної юстиції України: Затв. Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – Ст. 838.
8. Кримінальний кодекс України: Чинне зак-во зі змінами та допов. на 18 січня 2011 року / Україна. Закони. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 174 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. // Голос України. – 2012. – 19 травня (№ 90-91).
10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. // Голос України. – 2012. – 19 травня (№ 90-91).
11. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992. – С. 36-62.
12. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992. – С. 36-62.
13. Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні: Затверджено Указом Президента України від 10 червня 1993 р. // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198/93#Text>.

14. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
15. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02 червня 2011 року // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
16. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 р. // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.
17. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Голос України. – 1994. – 2 березня.
18. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.
19. Про затвердження Інструкції з діловодства в системі Міністерства внутрішніх справ України, Наказ МВС України від 23.08.2012 № 747, [Електронний ресурс] :// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0747320-12/conv?lang=ru>
20. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [Електронний ресурс] : наказ МВС України № 575 від 07 серпня 2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.
21. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України[Електронний ресурс] : наказ МВС України від 27.04.2020 № 357 //Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#n7>.
22. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС, Наказ МВС України від 10.09.2009 за №390, [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09>.
23. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми "Гарпун" інформаційно-телекомунікаційної системи

- "Інформаційний портал Національної поліції України", Наказ МВС України від 13.06.2018 № 497, [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0787-18>.
24. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», Наказ МВС України від 16.03.2020 № 257, [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20>.
 25. Про затвердження Інструкції про порядок і розміри відшкодування витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним науково-дослідним установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710 // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-96-%D0%BF#Text>.
 26. Про затвердження Положення про автоматизовану інформаційну систему оперативного призначення єдиної інформаційної системи МВС, Наказ МВС України від 20.10.2017 №870, [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1433-17>.
 27. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ офіса генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>
 28. Про затвердження Положення про інформаційно-пошукову систему “Скорпіон” Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України: Наказ МВС України № 825 від 24.09.2012 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1726-12#Text>
 29. Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України», Наказ МВС України від 03.08.2017 № 676, [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17>.
 30. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Указ Президента України від 06.04.2011 р. №383/2011 // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. –

Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>.

31. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України: наказ МВС України від 20.05.2020 № 405 //Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text>.
32. Про затвердження Положення про порядок придбання, видачі, обліку, зберігання та застосування вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, спеціальних засобів індивідуального захисту працівниками судів і правоохоронних органів, а також особами, які беруть участь в кримінальному судочинстві, наказ МВС України №523 від 24.07.1996 року. [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0556-96#Text>.
33. Про затвердження Положення про порядок розроблення, виготовлення, реалізації та придбання спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2001 року № 1450. // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1450-2001-%D0%BF#Text>.
34. Про затвердження Положення про територіальний сервісний центр МВС, Наказ МВС України від 29.12.2015 № 1646, [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0156-16>.
35. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, Наказ МВС України від 08.02.2019 за №100, [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>.
36. Про затвердження Порядку застосування електронних засобів контролю: Наказ МВС від 08.06.2017 № 480 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України – <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17>.
37. Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України № 295 від 11 квітня 2012 року. // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/295-2012-%D0%BF#Text>.
38. Про затвердження та введення в дію Інструкції про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду (в новій редакції): затверджена наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, ДПА України, СБ України, Вер-

- ховним судом України, Державною судовою адміністрацією України 27 серпня 2010 р. №51/401/649/471/23/125 // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0051900-10#Text>.
39. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
 40. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 р.// [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n685>.
 41. Про концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text>.
 42. Про Національну поліцію // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
 43. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.
 44. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
 45. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 р. [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.
 46. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, наказ МВС України № 570 від 06 липня 2017 р., [Електронний ресурс] :// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>.
 47. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні Затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5// [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

48. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 червня 1993 р. // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>.
49. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 р. // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-12#Text>.
50. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.
51. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
52. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text>.
53. Про телекомунікації: Закон України від 18 листопада 2003 року // [Електронний ресурс]:// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text>
54. Про тимчасовий порядок розгляду матеріалів про дачу дозволу на проникнення до житла чи іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію і виїмку з поштово-телеграфних установ та зняття інформації з каналів зв'язку (телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції) : Лист Верховного Суду України від 19.11.1996 № 16/6 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS96108.html.

Допоміжна

1. Адвокатура України: Навчальний посібник: У 2 книгах / За заг. ред. С.Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2017. – Кн. 1. – 315 с. // Кримінальне судочинство. – 2017. - №2. – С.101 – 107.
2. Актуальні питання призначення та проведення експертиз : наук.-практ. посіб. / Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2017. – 300 с.
3. Аракелян Р. Ф. Впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Р. Ф. Аракелян ; наук. кер. І. В. Сервецький ; Ун-т Держ. фіскал. служби України. – Ірпінь, 2019. – 21 с.
4. Бабаєва О. В. Підготовче провадження у системі стадій кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Бабаєва ; наук. кер. О. Г. Шило ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2019. – 20 с.
5. Бабаєва О. В. Підготовче провадження у системі стадій кримінального процесу України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Бабаєва ; наук. кер. роботи О. Г. Шило ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2019. – 282 с.
6. Бабаєва О. В. Підготовче провадження у системі стадій кримінального процесу України : монографія / О. В. Бабаєва; [наук. ред. О.Г. Шило]. - Харків : Право, 2020. - 272 с.
7. Балацька О. Р. Участь захисника в реалізації засади забезпечення права на захист: правові та організаційні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. Р. Балацька ; наук. кер. роботи Є. Д. Лук'яничков ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2018. – 20 с.
8. Баранчук В. В. Система тактичних прийомів установлення психологічного контакту при допиті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Баранчук ; кер. роботи В. Ю. Шепітько ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 20 с.
9. Басиста І.В. Прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування: Монографія. – Івано-Франківськ: «Тіповіт», 2018. – 50.
10. Баулін О. В. Кримінальне процесуальне право України : навч. посіб. / О. В. Баулін. – 3-тє вид., допов. і перероб. – Київ : Прав. єдність, 2018. – 152 с. – (На допомогу студенту).
11. Березняк В.С., Тертишник В.М. Екстрадиція як інститут кримінально-процесуального права України: Монографія. – ДніпропетрНПьк: Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ; «Ліра ЛТД», 2018. – 188 с.
12. Бісюк О. С. Окрема думка судді в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. С. Бісюк ; наук. кер. О. Ю. Костюченко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2012. – 19 с.

13. Благута Р.І., Гуцуляк Ю. В., Дufenюк О. М. та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Кримінальне процесуальне право України: навч. Посібник. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. – 774 с.
14. Бойко І. І. Застосування кримінально-процесуального примусу в екстрадиційному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. І. Бойко ; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". – Одеса, 2019. – 20 с.
15. Бойко І.І. Застосування кримінально-процесуального примусу в екстрадиційному процесі: дис канд. юрид. наук: 12.00.09 / Бойко Іван Іванович. - Одеса, 2019. - 244 с.
16. Буряк О. О. Процесуальне керівництво розслідуванням прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. О. Буряк ; наук. кер. Г. П. Власова ; Європ. ун-т. – Київ, 2018. – 20 с.
17. Вакуленко О. Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. Ф. Вакуленко ; кер. роботи О. О. Юхно ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2017. – 18 с
18. Вапнярчук В. В. Поняття і система слідчих (розшукових) дій / В. В. Вапнярчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2018. – Вип. 2, т. 2. – С. 73–77.
19. Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Вапнярчук; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 40 с.
20. Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Вапнярчук ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 509 с.
21. Васильковський І. І. Взаємодія правоохоронних органів при розслідуванні кіберзлочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. І. Васильковський ; наук. кер. Г. П. Власова ; ПВНЗ "Європ. ун-т". – Київ, 2019. – 19 с.
22. Вашук О. П. Невербальна інформація у кримінальному провадженні: теоретико-методологічні основи : монографія / О. П. Вашук ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". – Одеса : Гельветика, 2017. – 430 с.
23. Вегера-Іжевська І. В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні : монографія / І. В. Вегера-Іжевська ; [наук. ред. О. Г. Шило]. - Харків : Право, 2019. - 232 с.
24. Вегера-Іжевська І. В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. В. Вегера-Іжевська ; кер. роботи О. Г. Шило ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 20 с.

25. Верхогляд-Герасименко О.В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу: Монографія. – Харків.: Вид-во «Юрайт», 2016. – 216 с.
26. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях : метод. рекомендації / М. В. Гребенюк [та ін.] ; Міжвідом. наук.-дослід. центр з проблем боротьби з орг. злочинністю. – Київ : Міжвід. наук.-дослід. центр з проблеми боротьби з орг. злочинністю, 2017. – 76 с.
27. Використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні: навчально-методичний компендіум /І.В. Гловюк, ММ,Стоянов, В.А. Завтур –Ожеса, «Гельветика». 2020, 420 с.
28. Виявлення, документування та розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет : навч.-практ. посіб. / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка ; за ред.: В. М. Комарницького, В. О. Криволапчука, Б. І. Бараненка. – Севе-родонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2017. – 505 с.
29. Войтюк Р. В. Детектив Національного антикорупційного бюро України як суб'єкт кримінальних процесуальних правовідносин / Р. В. Войтюк ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ. – Київ : НАВС, 2019. – 280 с.
30. Волошанівська Т.В. Забезпечення права на ефективний захист як засада кримінального провадження у національному законодавстві та практиці Європейського суду з прав людини. Право і суспільство. 2017. №5. С. 230-236.
31. Волошанівська Т.В. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду: моног. / Т.В. Волошанівська . – видавець Букаєв Вадим Віктор-ович, 2020. – 270 с.
32. Волошанівська Т.В. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів: моногр. Одеса, 2020. 270с.
33. Волошанівська Т.В. Застосування судами України практики Європейсько-го суду з прав людини щодо забезпечення права на ефективний захист у кримінальному провадженні. Підприємництво, господарство і право. 2017. №12. С. 258-262.
34. Волошанівська Т.В. Право на практичну та ефективну правову допомогу як складова частина права на захист у кримінальному провадженні. Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2017. №. С. 143-147.
35. Волошанівська Т.В. Процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого як гарантії їх права на ефективний захист. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: ма-теріали Міжнародної науково- практичної конференції (м. Одеса, 18 трав-ня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 341-344.

36. В'юнник Д. Ю. Методика розслідування крадіжок автотранспортних засобів : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. Ю. В'юнник ; наук. кер. В. Ю. Шепітько ; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". – Харків, 2012. – 19 с.
37. В'язовченко О. О. Міжнародне співробітництво під час розслідування ухилень від сплати податків транснаціонального характеру : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. О. В'язовченко ; наук. кер. В. І. Завидняк ; Європ. ун-т. – Київ, 2018. – 21 с.
38. Гаюр І.Й. Накладення арешту на вклади, цінності та інше майно обвинуваченого: Автореф.дис канд.юрид. наук (12.00.09)/ НАВС. – Київ, 2016. – 20 с.
39. Гловюк І. В. Питання ознайомлення із матеріалами досудового розслідування у контексті практики ЄСПЛ / І. В. Гловюк // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. - 2018. - № 15. - С. 151-159.
40. Гловюк І. В. Проблемні питання забезпечення права на переклад у процедурі складання досудової доповіді / І. В. Гловюк // Гуманізація кримінальної відповідальності : матеріали II Міжнар. наук.-практ. симп. (16-17 лист.2018 року). - Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2018. – С. 38-42.
41. Гловюк І. В. Проблемні питання підсудності клопотань стосовно заходів забезпечення кримінального провадження / І. В. Гловюк, І. П. Зінковський // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матер. постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовт. 2018 р.) / редкол.: М. В. Членов (голов. ред.), Л. М. Леженіна (заст. голов. ред.), О. В. Косьмін. – Харків : Право, 2018. – Вип. 10 (ювіл.). – С. 34-38.
42. Гловюк І.В., Стоянов М.М., Завтур В.А. Використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні: навчально-практичний компендіум / І.В. Гловюк, М.М. Стоянов, В.А. Завтур - Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2020.
43. Гончарова, О. В. Теорія та практика відмови від підтримання державного обвинувачення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Гончарова ; наук. кер. В. М. Стратонов ; Міжнар. гуманіт. ун-т. – Одеса, 2019. – 20 с.
44. Грень Р. Р. Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Р. Р. Грень ; кер. роботи О. М. Гумін ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2018. – 20 с
45. Гресь Ю. О. Формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. О. Гресь ; кер. роботи В. В. Тищенко ; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". – Одеса, 2017. – 20 с.

46. Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі. – К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2016. – 272 с.
47. Груздь О. І. Розслідування умисних вбивств, учинених при перевищенні меж необхідної оборони : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. І. Груздь ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2018. – 20 с.
48. Довгань А. І. Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. І. Довгань ; наук. кер. Н. В. Ортинська ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2019. – 19 с.
49. Довжич Є. В. Правові основи діяльності детектива Національного антикорупційного бюро України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Є. В. Довжич ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2019. – 20 с.
50. Довжич Є. В. Правові основи діяльності детектива національного антикорупційного бюро України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Є. В. Довжич ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2019. – 229 с.
51. Доказування у кримінальному провадженні : навч.-практ. посіб. / [Александров О. В. та ін.] ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2017. – 344 с.
52. Доліновський Ю. С. Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. С. Доліновський ; наук. кер. Л. Ф. Гула ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2018. – 15 с.
53. Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Є. В. Дояр ; наук. кер. О. І. Галаган ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2018. – 20 с.
54. Дроздов О.М. Джерела кримінально-процесуального права України: Монографія. – Х.: Видавець ФОП Вапнярчук Н.М., 2018. – 208 с.
55. Дудич А. В. Експерт як учасник кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. В. Дудич ; наук. кер. В. Д. Басай ; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". – Одеса, 2017. – 20 с.
56. Єршоменко І. В. Взаємодія слідчого, прокурора, адвоката та суду у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. В. Єршоменко ; наук. конс. Г. П. Власова ; Європ. ун-т. – Київ, 5 2019. – 23 с.
57. Завидняк В. І. Судовий прецедент в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / В. І. Завидняк ; наук. конс. П. В. Цимбал ; Ун-т Держ. фіскал. служби України. – Ірпінь, 2019. – 40 с.
58. Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. А. Завтур ; кер. роботи І. В. Гловюк ; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". – Одеса, 2018. – 20 с.

59. Зайцев О. В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого органу досудового розслідування у кримінальному процесі України: правові гарантії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Зайцев ; наук. кер. Н. П. Черняк ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – Київ, 2019. – 20 с.
60. Запотоцький А.П., Савицький Д.О. Документи як процесуальні джерела доказів у кримінальному судочинстві: Монографія. – К.: БМК, 2018. – 220 с.
61. Звід судових рішень та практики у кримінальному процесі України : у 5 кн. / ред.: А. В. Столітній, А. О. Смирнов. – Харків : Право, 2019. – Кн. 3 : Аналізи, узагальнення, листи Верховного Суду України. 604 с.
62. Звід судових рішень та практики у кримінальному процесі України : у 5-ти кн. / за заг. ред. А. В. Столітнього. – Харків : Право, 2018-2019. – Кн. 2 : Постанови Пленумів Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. – 2019. – 464 с.
63. Звід судових рішень та практики у кримінальному процесі України : у 5-ти кн. / ред. А. В. Столітній ; уклад. Столітній [та ін.]. – Харків : Право, 2018. – Кн. 1 : Рішення і висновки Конституційного суду України. – 510 с.
64. Зейкан Я.П. Захист у кримінальній справі: наук.-практ. коментар. – 4-те вид. – К.: КНТ, 2018. – 600 с.
65. Зеленський С.М., Назаренко С.П., Письменний Д.П. Провадження у справах дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності: Навчальний посібник. – К.: КНТ, 2017. – 160 с.
66. Зуєв В. В. Гармонізація кримінального процесуального законодавства України з питань екстрадиції особи у кримінальному провадженні зі стандартами Міжнародного кримінального Суду / В. В. Зуєв // Юрист України. – 2018. – № 1. – С. 55–61.
67. Іваницький С. О. Зразки кримінальних процесуальних документів слідчого, прокурора, адвоката та судді (досудове провадження) : навч.-практ. посіб. / С. О. Іваницький. – Київ : Центр учб. літ., 2019. – 207 с.
68. Іваницький Я. О. Закономірності адвокатської діяльності як складова предмета криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Я. О. Іваницький ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2018. – 20 с.
69. Каланча І. Г. Судове провадження в умовах електронного реформування кримінальної юстиції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. Г. Каланча ; кер. роботи А. В. Столітній ; Європ. ун-т. – Київ, 2017. – 19 с.
70. Калюга Т. О. Розслідування шахрайства у сфері надання туристичних послуг : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Т. О. Калюга ; наук. кер. К. О. Чаплинський ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – Київ, 2019. – 21 с.

71. Капліна О. В. Проблеми визначення та розподілу процесуальних витрат у кримінальному провадженні / О. В. Капліна // Проблеми законності : зб. наук. пр. – Харків, 2019. – Вип. 144. – С. 170–178.
72. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: Монографія. – Харків: Право, 2018. – 296 с.
73. Карпенко М.О. Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх: Монографія. – Х.: Видавництво «ФІНН», 2018. – 240 с.
74. Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: Монографія. – К.: КНУВС, 2017. – 522 с.
75. Кирюха Д. Є. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. Є. Кирюха ; наук. кер. І. О. Іерусалимов ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2019. – 20 с.
76. Кіпер О.О. Процесуальна самостійність слідчого як гарантія всебічного, повного й неупередженого розслідування у кримінальному провадженні: дис канд. юрид. наук:12.00.09 /НУ «Одес. нац. акад.». Одеса, 2017. 228 с.
77. Клопотання прокурора у кримінальному провадженні : наук.-прак. посіб. / Ю. Г. Севрук [та ін.] ; ред. А. В. Столітній ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. – 346 с.
78. Коваленко І. П. Заявний як суб'єкт кримінально-процесуальних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. П. Коваленко ; наук. кер. В. М. Стратонов ; Міжнар. гуманіт. ун-т. – Одеса, 2019. – 20 с.
79. Ковтун О. В. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкодженням законній професійній діяльності журналістів : монографія / О. В. Ковтун, О. Ю. Татаров ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2019. – 228 с.
80. Козленко А. А. Належність та допустимість доказів у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Козленко; наук. кер. Г. П. Власова ; Європ. ун-т. – Київ, 2018. – 19 с.
81. Колодчин Д. В. Тримання під вартою як запобіжний захід : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. В. Колодчин ; кер. роботи А. Р. Туманянц ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 20 с.
82. Колодчин Д. В. Тримання під вартою як запобіжний захід : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. В. Колодчин ; кер. роботи А. Р. Туманянц ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 256 с.
83. Кононенко В. Презумпція (не)винуватості / В. Кононенко, А. Чирва. – Київ: Арт Економі, 2019. – 576 с.
84. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України: монографія / Нац. акад. прав. наук України, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; ред. О. Г. Шило. – Харків : НДІ ВПЗ НАПрНУ, 2016. – 264 с. – URL: <https://ivpz.kh.ua/wp->

content/uploads/2019/02/monografia_12_10_18.pdf (дата звернення: 10.03.2020).

85. Корж В.П. Огляд місця події: процесуальні підстави, особливості тактики, криміналістичні рекомендації : наук.-практ. посіб. для слідчих, прокурорів, поліцейських патрул. та кримін, поліції, – 2-ге вид. / В. П. Корж. – Харків : Золоті сторінки, 2019. – 224 с. – (Серія «Бібліотека криміналіста»).
86. Корчева Т.В. Проблеми діяльності захисника в досудовому провадженні та в суді першої інстанції: Монографія. – Х.: Видавець ФОП Вапнярчук Н.М., 2017. – 200 с.
87. Котець Є. А. Розслідування злочинів щодо осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Є. А. Котець ; кер. роботи Г. П. Власова ; Європ. унт. – Київ, 2018. – 17 с.
88. Кримінальне провадження на підставі угод : навч.-наоч. посіб. / Ю. Г. Севрук [та ін.] ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. – 204 с.
89. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх : нук.-практ. посіб. / Ю. Г. Севрук [та ін.] ; ред.: Ю. Г. Севрук, А. В. Столітній ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. – 172 с.
90. Кримінальний процес : навч. посіб. для підгот. до зовніш. незалежн. оцінювання / О. В. Капліна [та ін.] . – Харків : Право, 2019. – 208 с.
91. Кримінальний процес : навч. посіб. для підгот. до іспиту / О. В. Капліна [та ін.]. – [2-е вид.]. – Харків : Право, 2018. – 296 с.
92. Кримінальний процес : підручник / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; за заг. ред.: О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Харків : Право, 2019. – 584 с.
93. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман К та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. - Х. : Пр; 2017.-824 с.
94. Кримінальний процесуальний кодекс / Науково-практичний коментар За заг. ред. Лошицького М. В. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2019. – 1271 с.
95. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування [Електронний ресурс] : кол. монографія / ред. Ю. П. Аленин. – Електрон. текст. данн. – Одеса : Гельветика, 2018. – 1148 с. – URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9497/Kol_monogr_CPC2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 11.11.2019).
96. Кримінальний процесуальний кодекс України / Науково-практичний коментар В.М. Тертишник – К. «Правова єдність» 2018. – 854 с.

97. Кримінальний процесуальний кодекс України / Науково-практичний коментар за загал. ред. В.Я. Тація та інш. у двох томах. Харків «Право» 2016. т.1- 767; т2 – 662 с.
98. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 15 вер. 2020 р. : відповідає офіц. тексту. – Харків : Право, 2020. – 374 с.
99. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 3 лют. 2020 р. : відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2020. 410 с.
100. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 7 трав. 2019 р. : відповідає офіц. тексту. – Харків : Право, 2019. – 412 с.
101. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 8 лист. 2018 р. : відповідає офіц. тексту. – Харків : Право, 2018. – 366 с.
102. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 8 серп. 2018 р. – Київ : Ред. газети "Закон і Бізнес", 2018. – 283 с. – (Закон і бізнес ; № 33-35 (1383-1385)).
103. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Європейського суду з прав людини / упоряд. С. Г. Туманов. – Харків : Право, 2019. – 952 с.
104. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Конституційного Суду України, Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ / уклад.: А. В. Столітній, М. І. Снігар, С. Д. Нестеренко та ін. - Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. – Т. 1 : Досудове розслідування. - 2018. – 976 с.
105. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Київ : Юрінком Інтер, 2019. – 416 с.
106. Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. О. Крицька ; кер. роботи А. Р. Туманянц ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2017. – 20 с.
107. Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. О. Крицька ; наук. кер. роботи А. Р. Туманянц ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2017. – 250 с.
108. Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні : монографія / І. О. Крицька ; наук. ред. А. Р. Туманянц ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2018. – 280 с.
113. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Особлива частина) [Текст]/ [Хабло О.Ю., Степанов О.С., Климчук М.П. та ін.]. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2016. – 200с.
114. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористич-

- тичної операції : монографія / О. В. Лазукова ; наук. ред. О. В. Капліна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2018. – 280 с.
- 115 .Ламах Т. Б. Досудове розслідування масових заворушень: організаційні та правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Т. Б. Ламах ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2019. – 20 с.
- 116 .Лейба О. А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання : монографія / О. А. Лейба ; наук. ред. О. В. Капліна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Юрайт, 2018. – 216 с.
- 117 .Лейба О. А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. А. Лейба ; кер. роботи О. В. Капліна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 20 с.
- 118 .Лилик В. Я. Методика розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. Я. Лилик ; Нац. ун-т "Львів. політехніка" ; наук. кер. Н. В. Ортинська. – Львів, 2019. – 19 с.
- 119 Лисеюк А. М. Доказування на досудовому етапі кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. М. Лисеюк ; наук. кер. Д. Г. Мулявка ; Донец. юрид. ін-т МВС України. – Кривий Ріг, 2018. – 20 с.
120. Лісніченко Д.В. Історія становлення та розвитку інституту вилучення майна в кримінальному процесі України // научно-практический журнал JurnalulJuridicnational: teorie și practică № 3 (31). 2018.
121. Літвінчук І. С. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. С. Літвінчук ; кер. роботи О. М. Гумін ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2018. – 25 с.
122. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальна компетенція: Монографія. – Д.: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – 188 с.
123. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: Навчальний посібник. – К.: Ваіге, 2017. – 280 с
124. Лошицький М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні. – 2019. – 1272 с.; <https://www.yakaboo.ua/npk-kriminal-nogo-procesual-nogo-kodeksu-ukraini-zrazki-procesual-nih-dokumentiv-u-kriminal-nomu-pr.html#fragment-1236566>
125. Лупашку С. В. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. В. Лупашку ; наук. кер. Г. П. Власова ; ПВНЗ "Європ. ун-т". – Київ, 2019. – 19 с.

126. Маїлуц Б.Е. Суб'єкти кримінального переслідування у досудовому провадженні та у провадженні в суді першої інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Маїлуц Белла Еріківна. - Одеса, 2019. - 230 с.
127. Маленко О. В. Інститут заочного провадження в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Маленко ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2019. – 21 с.
128. Малярченко В.Т. Конституційні засади кримінального судочинства. – К., 2017. – 320 с.
130. Малярченко В.Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: Теорія, історія і практика: Монографія. – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2018. – 544 с.
131. Малярчук Т.В. Понятійний апарат кримінально-процесуального права України: Автореф. дис. канд. юрид. наук (12.00.09)/ НАВС.- Київ, 2017.- 16с.
132. Мамка Г.М. Засади кримінального провадження: наукові та правові основи : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Г. М. Мамка ; наук. кер. Л. Д. Удалова ; Ун-т Держ. фіскал. служби України. – Ірпінь, 2019. – 39 с.
133. Мартиновський Р. Ведення адвокатського досьє : метод. рек. для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантов. державою / Р. Мартиновський ; Коорд. центр з надання прав. допомоги. – Б. м. : Укр. фонд. прав. допомоги, 2015. – 28 с.
134. Мартиновський Р. Вступ адвоката у справу: початкові дії : метод. рек. для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантов. державою / Р. Мартиновський ; Коорд. центр з надання прав. допомоги. – Б. м. : Укр. фонд. прав. допомоги, 2015. – 52 с.
135. Мартинців А. М. Грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. М. Мартинців ; кер. роботи В. Д. Басай ; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". – Одеса, 2017. – 20 с.
136. Маслюк О. В. Процесуальна діяльність захисника зі спростування підозри (обвинувачення) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Маслюк ; кер. роботи Л. Ф. Гула ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2018. – 17 с.
137. Мирошниченко Т. М. Окремі питання реалізації засади публічності у процесі кримінального процесуального доказування / Т. М. Мирошниченко // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2018. – Вип. 2. – С. 286–291.
138. Михайлик Д. О. Процесуальні дії суду в кримінально-виконавчому процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. О. Михайлик ; кер. роботи С. Р. Тагієв ; Ун-т Держ. фіскал. служби України. – Ірпінь, 2018. – 21 с.

139. Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : монографія / М. Г. Моторигіна ; наук. кер. О. В. Капліної ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Оберіг, 2015. – 306 с.
140. Мудрецька Г.В. Правове регулювання застосування інституту спеціального досудового розслідування в межах кримінального провадження/ Г.В. Мудрецька//Піденноукраїнський правничий часопис.2017.-№2.
141. Нагорнюк-Данилюк О. О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України : монографія / О. О. Нагорнюк-Данилюк, О. Ю. Татаров ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ. – Херсон : Гельветика, 2019. – 200 с.
142. Назаров В.В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України: Монографія. – Х.: “Золота миля”, 2017. – 400 с.
143. Неганов В. В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Неганов ; наук. керівник С. С. Чернявський ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2018. – 20 с.
144. Негласні слідчі (розшукові) дії : навч.-наоч. посіб. / [Севрук Ю. Г. та ін.] ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. - Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2017. – 109 с.
145. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : навч.-практ. посіб. / С. С. Кудінов [та ін.]. – 2-е вид., розшир. й доп. – Харків : Оберіг, 2018. – 540 с.
146. Негрич Н. М. Криміналістична характеристика та особливості розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. М. Негрич ; наук. кер. Д. П. Гуріна ; ПВНЗ "Європ. ун-т". – Київ, 2019. – 19 с.
147. Нестор Н. В. Запровадження медіації в кримінальному процесі України: проблеми теорії та практики : монографія / Н. В. Нестор ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ : Правова єдність : Алерта, 2018. 182 с.
148. Никифорчук В. Д. Протидія злочинам, учинюваним у сфері банківських електронних платежів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. Д. Никифорчук ; наук. кер. М. В. Кобець ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – Київ, 2019. – 20 с.
149. Остафійчук Г. В. Розслідування посягань на територіальну цілісність і недоторканість України : наук.- практ. посіб. / Г. В. Остафійчук, Д. О. Олейніков, В. В. Сичевський ; СБУ, Ін-т підгот. юрид. кадрів для СБУ НЮУ ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2018. – 184 с
150. Павлишин Б. О. Техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування вбивств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Б.

- О. Павлишин ; кер. роботи І. В. Гора ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2018. – 20 с.
151. Павлишина А. А. Криміналістичне забезпечення доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері наркобізнесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Павлишина ; кер. роботи В. А. Колесник ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2018. – 20 с.
 152. Панченко О. В. Кримінальне провадження щодо юридичної особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Панченко ; наук. кер. роботи М. О. Карпенко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 20 с.
 153. Панченко О. В. Кримінальне провадження щодо юридичної особи : монографія / О. В. Панченко ; наук. ред. М. О. Карпенко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2019. – 184 с.
 154. Панченко, О. В. Кримінальне провадження щодо юридичної особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Панченко ; наук. кер. роботи М. О. Карпенко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 203 с.
 155. Пахлеванде А. Реалізація засади розумності строків на досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Пахлеванде ; кер. роботи О. О. Подобний ; Міжнар. гуманітар. ун-т. – Одеса, 2018. – 20 с.
 156. Писарчук І. В. Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів у протидії нецільовому використанню бюджетних коштів службовими особами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. В. Писарчук ; кер. роботи О. М. Гумін ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2018. – 16 с.
 157. Письменний Д.П., Федченко В.М. Розслідування злочинів слідчою та слідчо- оперативною групою: правові та організаційні засади: монографія. – ДніпропетрНПьк, 2016. – 204 с.
 158. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2017. – 576 с.
 159. Пономаренко Д.В., Гловюк І.В., Пашковський М.І. Кримінальний процесуальний кодекс України: постатейна систематизація окремих правових позицій Верховного Суду (суду). – О., 2019. – 960 с.
 160. Попелюшко В.О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: Монографія. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2018. – 634 с.
 161. Постанова ККС ВС від 23 липня 2020 р. №9901/987/18 Погоджуючи клопотання про обшук, прокурор має перевірити, чи не є особа, якій приміщення належить на праві приватної власності, адвокатом.

[https://zib.com.ua/ua/144476-](https://zib.com.ua/ua/144476-pogodzhuyuchi_klopotannya_pro_obshuk_prokuror_mae_pereviriti.html)

[pogodzhuyuchi_klopotannya_pro_obshuk_prokuror_mae_pereviriti.html](https://zib.com.ua/ua/144476-pogodzhuyuchi_klopotannya_pro_obshuk_prokuror_mae_pereviriti.html)

162. Постанова ККС ВС від 30 квітня 2020 року, справа №640/19897/16-к: вбачаючи з відеозаписів ознаки вчиненого кримінального правопорушення, будь-яка особа може звернутися до слідчих органів з відповідною заявою чи повідомленням про правопорушення, додавши до заяви чи повідомлення як посилання на сайт, де міститься такий відеозапис, так і надавши сам відеозапис. https://zakon.cc/court/document/read/89034985_941cc39b
163. Постанова ККС ВС у справі № 331/706/19 (провадження № 51-1993км20) учасники кримінального провадження та суд не мають права перебирати на себе обов'язки перекладача, користуватися його правами та нести відповідальність. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90714506>.
164. Постанова ВП ВС від 02.09.2020 № 1-331/09 (13-37зво20): Незважаючи на допущену місцевим судом неповноту судового слідства й порушення вимог кримінально-процесуального закону у зв'язку з незабезпеченням допиту свідка і недослідженням відеозаписів очних ставок за участю свідків, апеляційний суд безпідставно не задовольнив клопотання захисника про проведення часткового судового слідства та не вжив заходів для виправлення помилки суду першої інстанції <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91460943>
165. Постанова ВП ВС від 09.09.2020 № 1-27/10 (13-22 зво 20): Самовикриття у явках з повинною, прийнятих правоохоронними органами з порушенням його права на захист, не перешкоджало засудженому змінити показання й заперечити свою причетність до злочинів у момент, коли сам заявник вважав це необхідним і доцільним, проте після забезпечення кваліфікованою правовою допомогою засуджений цього не зробив.. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91572019>
166. Постанова ВП ВС від 10.09.2020 № 11-904cap19: Внаслідок розгляду клопотання прокурора про арешт майна без надання оцінки діям прокурора щодо порушення строку звернення із клопотанням, неповідомлення осіб, які беруть участь у справі, про дату та місце судового засідання, та ненадіслання судового рішення особам, які не були присутні у судовому засіданні суддею допущено істотне порушення норм процесуального права <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91555178>
167. Постанова ВП ВС від 9 вересня 2020 р. Доктрина «плодів отруєного дерева» (справа № 1-27/10). <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91572019>
168. Постанова ВС від 06.12.2018. Справа № 521/2542/14-к: зміст ст. 290 КПК все ж допускає відкриття матеріалів сторонами після початку підготовчого судового засідання. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78627821>

169. Постанова ВС від 12.03.2020. Справа № 688/2831/17 на орган досудового розслідування покладено обов'язок надати сторонам майбутнього судового розгляду безперешкодно реалізувати їх можливість ознайомитися із речовими доказами (у разі виявлення ними бажання), однак він не зобов'язаний здійснювати таке ознайомлення в обов'язковому порядку за відсутності ініціативи сторони захисту. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88401454>
170. Постанова ВС від 12.12.2019. Справа № 664/1034/16-к ВС визначився з позицією у питанні: «Чи можна у відкритому судовому засіданні подати нові докази, не відкриті іншої стороні, і вважати таке їх подання у суді відкриттям доказів у розумінні ст. 290 КПК?» <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86566232>
171. Постанова ВС від 17.12.2019. Справа № 461/2129/15-к подальше долучення до матеріалів справи на стадії судового розгляду матеріалів не відкритих стороні захисту на стадії ст. 290 КПК, не може вважатися належним відкриттям матеріалів стороні захисту. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86566089>
172. Постанова ВС від 20.03.2019. Справа №537/4987/14-к надано перевагу принципу безпосередності дослідження показань свідка (ст. 23 КПК) <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80681430>
173. Постанова ВС від 22.10.2019. Справа № 478/508/15-к визнано неспроможними скарги прокурора на допит свідків, показання яких не було йому відкриті в порядку ст. 290 КПК, оскільки сторона захисту раніше клопотала про допит таких свідків перед прокурором, але відповіді не отримала. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86000668>
174. Постанова ВС від 26.11.2019. Справа №661/1950/16-к. відкриття стороною додаткових матеріалів (тих, що не були у сторони на момент закінчення досудового слідства) має бути здійснено у спосіб, визначений в ст. 290 КПК, а не у суді під час судового засідання. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86162668>
175. Постанова ВС від 27.02.2019. Справа №463/2583/15-к: Не відкриття показань свідків в порядку ст. 290 КПК стороною обвинувачення стороні захисту, показання яких було покладено обґрунтування вироку. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80235407>
176. Постанова ВС від 11.02.2020. Справа № 596/927/17 ідкриття стороною обвинувачення у судовому засіданні доказів, які вже існували на момент закінчення досудового розслідування (підстави для НСРД), є законним і відповідає приписам ст. 290 КПК. Окрім того, ВС було піднято питання законності використання НСРД в іншому кримінальному провадженні. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87672583>
177. Постанова ККС ВС від 06.08.2020 № 155/1064/18 (51-436км20): Підставами для судового розсуду при призначенні покарання є: кримінально-правові відносно-визначені та альтернативні санкції; принципи

права; уповноважувальні норми; юридичні терміни та поняття, які є багатозначними; оціночні поняття, зміст яких визначається правосвідомістю суб'єкта правозастосування; індивідуалізація покарання <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90906035>

178. Постанова ККС ВС від 13.08.2020 № 716/1224/19 (51-1962 км 20): Термін «явно несправедливе покарання» означає вказує на істотну диспропорцію, неадекватність між визначеним судом, хоча й у межах відповідної санкції статті, видом та розміром покарання та тим видом і розміром покарання, яке б мало бути призначене, враховуючи обставини, які підлягають доказуванню, зокрема ті, що повинні братися до уваги при призначенні покарання <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91063744>
179. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 27.01.2020. Справа №754/14281/17 необхідності відкриття в порядку ст. 290 КПК медичної документації, на яку посилається судовий експерт. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87298256>
180. Поцілуйко В. М. Процесуальні особливості застосування заходів забезпечення провадження в кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. М. Поцілуйко ; наук. кер. Д. В. Приймаченко ; Одес. держ. ун-т внутр. справ. – Одеса, 2018. – 20 с.
181. Процесуальне керівництво негласними слідчими (розшуковими) діями : наук.-прак. посібник / Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2017. – 282 с.
182. Пукач І.Б. Порядок провадження у кримінальних справах щодо обмежено осудних осіб: Автореф. дис канд. юрид. наук (12.00.09)/ НАВС. – Київ, 2017. – 17 с.
183. Реформування органів кримінальної юстиції України відповідно до європейських стандартів: концептуальний аналіз: монографія / О. М. Овчаренко [та ін.] ; НДІ вивч. Проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2015. 242 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2019/02/monografia_ovcharenko_2015.pdf (дата звернення: 13.03.2020).
184. С.М. Смоков Запобіжні заходи та кримінально-процесуальні гарантії їх застосування/ Навч. посібник./ Одеса ОДУВС 2015 – 134 с.
185. С.М. Смоков, А.В. Холостенко, Д.В. Лісніченко. «Вилучення майна у кримінальному провадженні» : моног. / С.М. Смоков, А.В. Холостенко, Д.В. Лісніченко. – Одеса. – 2020.
186. Савляк І. І. Таємниця спілкування як засада кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. І. Савляк ; наук. керівник О. В. Лепей ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2018. – 20 с.
187. Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю : монографія / С.

- В. Свириденко, О. Ю. Татаров ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ України. – Київ : [б. в.], 2018. – 212 с.
188. Свінціцька О. П. Розслідування торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. П. Свінціцька ; наук. конс. О. В. Ігнатюк ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – Київ, 2019. – 20 с.
 189. Складові успіху у кримінальному процесі. Практичний посібник. Журавльов Д.В., Бабенко К.А., 2018. 128 с .
 190. Слідчі (розшукові) дії. Навчальний посібник. Молдован В.В., Молдован А.В. 2018.3 12 с.
 191. Слінько С.В. Теорія і практика реформування досудового розслідування: Монографія. – Х.: РВФ «Арсіс ЛТД», 2018. – 270 с.
 192. Смоков С. М. Проблемні питання участі понятих на стадії досудового розслідування / С.М. Смоков // Вісник одеської адвокатури. – 2017. - №.1. – С.43 – 46.
 193. Смоков С. М. Участь понятих на стадії досудового розслідування / С.М. Смоков
 194. Смолянінова О. Я. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. Я. Смолянінова ; наук. конс. В. І. Завидняк ; Європ. ун-т. – Київ, 2019. – 19 с
 195. Соколов О. В. Виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій : монографія / О. В. Соколов ; наук. ред. О. Г. Шило ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Оберіг, 2019. – 256 с.
 196. Соколов О. В. Виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Соколов ; наук. кер. О. Г. Шило ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2019. – 20 с.
 197. Соколов О. В. Виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Соколов ; наук. кер. роботи О. Г. Шило ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2019. – 231 с.
 198. Статіва І.І. Початковий етап досудового провадження в сучасному кримінальному процесі: український і західний контексти: Монографія. – Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. – 248 с.
 199. Стельмашук О. В. Відкриття провадження у справах про кримінальні правопорушення: чинний порядок і напрями вдосконалення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Стельмашук ; кер. роботи І. І. Котюк ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2017. – 18 с.
 200. Степанов А. Б. Співвідношення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю під час досудового розслідування : дис. ... канд.

- юрид. наук : 12.00.09 / А. Б. Степанов ; наук. кер. роботи С. Б. Фомін ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 235 с.
201. Степанов А. Б. Співвідношення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю під час досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Б. Степанов ; наук. кер. роботи С. Б. Фомін ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 20 с.
 202. Столітній А. В. Електронне кримінальне провадження: передумови виникнення, сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / А. В. Столітній ; Генеральна прокуратура, Нац. акад. прокуратури України. – Київ : АртЕк, 2016. – 724 с.
 203. Столітній шлях судової експертизи в Україні 1918-2018 рр. : [монографія] / за ред. О. М. Клюєва ; М-во юстиції України, ХНДІ судов. експертиз ім. М. С. Бокаріуса. – Харків : Золоті сторінки, 2018. – 336 с.
 204. Судовий допит : наук.-практ. посібник / Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України ; ред. І. І. Присяжнюк. – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2017. – 174 с.
 205. Суходубов В. С. Основи методики розслідування вбивств, поєднаних з відчуженням житла громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. С. Суходубов; наук. кер. роботи В. Ю. Шепітько ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 224 с.
 206. Сущенко В. М. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням: поняття, зміст, планування та організація : монографія / В. М. Сущенко. – Харків : Право, 2018. – 224 с.
 207. Тахтаров М. П. Прокурор у підготовчому судовому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. П. Тахтаров ; наук. кер. роботи О. Г. Шило ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2019.
 208. Тертишник В. М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 17-те, доповн. і перероб. Київ : Алерта, 2020. 1088 с.
 209. Тетерятник Г.К. Уніфікація та диференціація процесуальної форми: синергетичний підхід / Г.К. Тетерятник // Верховенство права. – 2017. – №1. – С. 136 – 142.
 210. Тетерятник Г.К. Участь працівників підрозділів кримінальної розвідки у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій / Г.К. Тетерятник // Південноукраїнський правничий часопис. - №1. – 2016. – С. 55 – 57.
 211. Тетерятник Г.К. Слідчий як суб'єкт доказування у кримінальних провадженнях на підставі угод / Г.К. Тетерятник // Наше право. – 2014 С.276-281
 212. Тищенко О. І. Оскарження затримання у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспект / О. І. Тищенко // Вісник кримінального судочинства. – 2018. – № 1. – С. 49–58.
 213. Трекке А. С. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. С. Трекке

; наук. кер. О. Ю. Татаров ; Ун-т Держ. фіскал. служби України. – Ірпінь : б. в., 2018. – 20 с.

214. Ухвала ВП ВС від 02.09.2020 № 0306/7567/12 (13-73кc19): Визнання правової норми неконституційною анулює підстави для формування висновків щодо її застосування, адже в такому випадку кримінально-правова норма втрачає законну силу, що є безумовною підставою для закриття кримінальної справи за відповідним обвинуваченням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91460914>
215. Ухвала ККС ВС від 17.09.2020 № 481/1754/18 (51-1579км20): Щодо застосування норм кримінального процесуального закону у випадку відмови засудженого від поданої його захисником касаційної скарги у порядку ст.ст. 403, 432 КПК та можливості в такому разі закриття касаційного провадження <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91702632>
216. Ухвала ККС ВС від 26.08.2020 № 444/2200/15-к (51- 2322 км 18): Питання щодо можливості переглянути судові рішення за нововиявленими обставинами з підстави, визначеної ч. 2 ст. 320 ГПК, поза межами присічного строку, встановленого ч. 2 ст. 321 ГПК, внаслідок тривалого розгляду спору національними судами, не є виключною правовою проблемою <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91702653>
217. Ухвала ККС ВС від 26.08.2020 № 444/2200/15-к (51- 2322 км 18): Чи продовжує діяти заборона щодо погіршення становища обвинуваченого, яка виникає після скасування рішення суду першої інстанції апеляційним судом з підстав не зазначених у ч. 2 ст. 416 КПК на увесь наступний період кримінального провадження щодо цього обвинуваченого (на усі подальші випадки нового розгляду в суді першої інстанції), незалежно від того, скільки разів буде здійснюватися розгляд у суді першої інстанції у цьому ж провадженні? <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91237762>
218. Ухвала ККС ВС від 26.08.2020 № 703/2432/17 (51-1025км20): Застосування норм закону про кримінальну відповідальність при кваліфікації бездіяльності особи за ст. 366-1 КК (умисне неподання суб'єктами декларування, які звільняються або іншим чином припиняють діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, протягом одного року декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за своїм останнім місцем роботи) <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91237790>
219. Ухвала ККС ВС від 26.08.2020 № 703/2432/17 (51-1025км20): Застосування норм закону про кримінальну відповідальність при кваліфікації бездіяльності особи за ст. 366-1 КК (умисне неподання суб'єктами декларування, які звільняються або іншим чином припиняють діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самовряду-

- вання, протягом одного року декларації про майно, доходи, витрати <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91237790>
220. Ухвала КЦС ВС від 14.09.2020 № 199/2819/17 (61-20307св19): Витребування майна, яке вибуло із володіння Дніпровської міської ради в ході ліквідаційної процедури КЖЕП «Лівобережжя»: чи є конструкція, за якої добросовісний набувач втрачає майно і сам змушений шукати способи компенсації своїх втрат неприйнятною та покладає на добросовісного набувача індивідуальний та надмірний тягар? <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91702245>
 221. Федоров І.В. Щодо проблемних питань застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх / І.В. Федоров // Південноукраїнський правничий часопис. - №1. – 2020. – С. 171 – 174.
 222. Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного : монографія / Т. Г. Фоміна. – Харків : НікаНова, 2014. 232 с
 223. Тетерятник Г.К. Участь працівників підрозділів кримінальної розвідки у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій / Г.К. Тетерятник // Південноукраїнський правничий часопис. - №1. – 2016. – С. 55 – 57.
 224. Чередник К. О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / К. О. Чередник ; наук. кер. К. О. Чаплинський ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – Київ, 2019. – 21 с.
 225. Черкесова А. С. Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. С. Черкесова ; кер. роботи В. В. Назаров ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2018. – 20 с.
 226. Чернієнко А. О. Відстрочка виконання вироку в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. О. Чернієнко ; кер. роботи В. Т. Маляренко ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2018. – 20 с.
 227. Шапула В. В. Касаційне оскарження порушення права на захист засудженого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Шапула ; кер. роботи М. Є. Шумило ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2018. – 20 с.
 228. Шевченко А. С. Розслідування хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. С. Шевченко ; наук. кер. К. О. Чаплинський ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – Київ, 2019. – 21 с.
 229. Шепітько І. І. Судовий розгляд в системі судового провадження у першій інстанції : монографія / І. І. Шепітько ; наук. ред. О. В. Капліна. – Харків : Право : Апостіль, 2018. – 224 с.
 230. Шило А. В. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій : дис. ...

канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. В. Шило ; наук. кер. роботи В. М. Трофименко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2019. – 229 с.

231. Шумило М. Є. Вибрані праці / М. Є. Шумило ; Нац. акад. СБУ, Нац. акад. прав. наук України ; упоряд. О. В. Капліна. – Харків : Право, 2019. – 1168 с.

Рішення Європейського суду з прав людини:

1. Справа «Muhammad Saqawat проти Бельгії» (заява № 54962/18). URL : <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-muxamed-sakavat-proti-belgi%d1%97/>
2. Справа «Kirinčić та інші проти Хорватії». URL: <https://www.echr.com.ua/translation/spravi-kirinchicha-ta-maricha-proti-xorvati%d1%97/>
3. Справа «FARZALIYEV v. AZERBAIJAN» (заява № 29620/07). URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-farzaliyev-proti-azerbajdzhanu/>
4. Справа «George-Laviniu Ghiurău проти Румунії» (№ 15549/16). URL : <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-dzhordzh-laviniu-gyureu-proti-rumuni%d1%97/>
5. Справа «BAGIROV v. AZERBAIJAN») (заява № 81024/12 та 28198/15). URL : <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-bagirov-proti-azerbajdzhanu-2/>
6. Справа «Маріячук та інші проти України» від 17.01.2019 р. URL: https://protocol.ua/ua/mariyanchuk_ta_inshi_proti_ukraini/
7. Справа «Бурля та інші проти України» від 06.12.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d65
8. Справа «Андреев проти України» від 29.02.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d04
9. Справа «Журавльов проти України» від 31.01.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d06
10. Справа «Зоріна та інші проти України» від 14.02.2019 р. URL: https://protocol.ua/ru/zorina_ta_inshi_proti_ukraini/
11. Справа «Чжан проти України» від 13.02.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d21
12. Справа «Скляр та Єкушенко проти України» від 21.01.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d99
13. Справа «Григорьев проти України» від 15.08.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_833
14. Справа «Паньків проти України» від 28.02.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d74/sp:head

15. Справа «Бекетов проти України» від 19.02.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d19
16. Справа «Алахвердян проти України» від 24.05.2019 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e26#Text
17. Справа «Якуб проти України» від 29.05.2019 р URL: https://protocol.ua/ua/yakuba_prot_i_ukraini/
18. Справа «Малий проти України» від 07.06.2019 р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d91#Text
19. Справа «Гарумов проти України» від 18.07.2019 р., № 1765 е.п. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e27#Text
20. Справа «Жуков та інші проти України» від 27.06.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e34#Text
21. Справа «Канна та Циганюк проти України» від 04.07.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e35#Text
22. Справа «Акименко проти України» від 04.07.2019 р. URL: https://protocol.ua/ua/akimenko_prot_i_ukraini/
23. Справа «Коростильов проти України» від 11.07.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e41#Text
24. Справа «Срьомін та інші проти України» від 27.06.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e37#Text
25. Справа «Канна та Циганок проти України» від 04.07.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e35#Text
26. Справа «Жуков та інші проти України» від 27.06.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e34#Text
27. Справа «Коростильов проти України» від 11.07.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e41#Text
28. Справа «Бондар проти України» від 29.08.2019 р., №2112 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e64#Text
29. Справа «Скоморохов проти України» від 29.11.2019 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e43#Text
30. Справа «Штепа проти України» від 26.11.2019 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e54#Text
31. Справа «Мазур проти України» від 27.11.2019 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e55#Text
32. Справа «Сіренко та інші проти України» від 27.11.2019 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e45#Text
33. Справа «Самойленко проти України» від 26.12.2019 р., URL: <http://khp.org/index.php?id=1572431459>
34. Справа Справа «Мельник проти України» від 17.01.2020 р., № 83 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e84#Text
35. Справа «Щербак та інші проти України» від 17.01.2020 р., № 84 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e77#Text

36. Справа «Кардава проти України» від 17.12.2019 р. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e68#Text
37. Огляд практики Європейського суду з прав людини за 2019 рік.
URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Ogljad_ESPL_2019.pdf?fbclid=IwAR3u0ErgMN5VLkVGgw_SuQ3R0UkuuDELQtJ72buRZ0SEsOrITOEukVdbPXE

Інтернет-ресурси

- <http://www.president.gov.ua>. – офіційний веб-сайт Президента України.
- <http://www.portal.rada.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
- <http://www.kmu.gov.ua> – офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України.
- <http://www.mvs.gov.ua> – офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України.
- <http://www.court.gov.ua/vscourt> – офіційний веб портал судової влади в Україні
- <http://www.scourt.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
- <http://www.sbu.gov.ua> – офіційний веб-сайт СБУ.
- <http://www.gp.gov.ua> – офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України.
- <https://nabu.gov.ua/> - офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України.
- <https://dbr.gov.ua/> - офіційний сайт Державного бюро розслідувань.
- <http://www.minjust.gov.ua> – Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України.
- <http://www.reyestr.court.gov.ua> – єдиний реєстр судових рішень в Україні.
- <http://www.police.ua> – Форум працівників МВС України.
- <http://www.vkka.gov.ua> – офіційний сайт Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури.
- <http://www.nbuv.gov.ua> – Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського.
- <http://www.catalogue.nplu.org> – Національна парламентська бібліотека України.

- <http://www.pravoznavec.com.ua> – Електронна бібліотека юридичної літератури “Правознавець”.
- <http://www.icpo.centrmia.gov.ua> – сайт Національного центрального бюро Інтерполу в Україні.
- <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/ukr&c=> - офіційний сайт Європейського суду з прав людини.

Навчальне видання

**В.Ю. Калугін,
С.М. Смоков,
І.В. Федоров**

ОСНОВИ СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

Підп. до друку 26.01.2021. Формат 60x84/16.

Друк Rizo. Папір офсетний. Гарнітура Times.

Ум.-друк. арк. 16. Обл.-вид. арк. 16,5.

Наклад 300 прим.

Надруковано з готового оригінал-макету

Редакційно-видавничий відділ

Одеського державного університету внутрішніх справ

м. Одеса, вул. Успенська, 1,

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДП № 3507 від 25.06.2009